

LO-DOKUMENTATION

2005

LO-lønmodtagerne i tiåret 1992-2002
Konstans eller forandring?

L0-dokumentation

2005

December 2005

LO-dokumentation 2005

ISSN: 1600-3411

ISBN 10: 87-7735-748-8

ISBN 13: 978-87-7735-748-8

LO-varenr: 2139

Udgivet af: Landsorganisationen i Danmark, december 2005

Oplag: 2.500 stk.

Forsidefoto: Polfoto

Tryk: Schultz

Papir: Scandia 2000, 200 g./100 g.

Layout: LO's grafiske værksted

Sat med: Officina Sans og New Century Schoolbook 10/13

LO-lønmodtagerne i tiåret 1992-2002. Konstans eller forandring?

En analyse af udviklingen i LO-lønmodtagernes holdninger til arbejdsliv og politik fra 1992 til 2002. Analysen er foretaget for LO af forskningsassistent Rasmus Juul Møberg, forskningsassistent Thomas Bay og lektor Morten Lassen, alle CARMA, Center for Arbejdsmarkedsforskning ved Aalborg Universitet

LO har bestilt den videnskabelige analyse for at styrke LO-forbundenes, fagforeningernes og tillidsfolkenes viden og derigennem arbejdet med at udvikle og forbedre den faglige interessevaretagelse og servicetilbud, der tiltrækker og fastholder lønmodtagerne som fagforeningsmedlemmer.

Arbejdsmarkedsforskernes hovedkonklusion er, at der fra 1992 til 2002 er sket forandringer i LO-lønmodtagernes holdninger på en række områder, mens der på andre områder ikke er sket nogen nævneværdige ændringer i holdningsmønstrene hos LO-forbundenes medlemmer.

Datagrundlaget

Datagrundlaget for analysen stammer dels fra den store spørgeskemaundersøgelse om arbejdsliv og politik set i et lønmodtagerperspektiv (APL), som CARMA gennemførte i samarbejde med LO og forbundene i 1992, dels fra en ny spørgeskemaundersøgelse, som CARMA gennemførte i 2002. Spørgeskemaerne i 1992 og 2002 indeholdt enslydende spørgsmål og svarmuligheder.

1992-undersøgelsen byggede på svar fra 3.390 repræsentative medlemmer af LO-forbundene. 2002-undersøgelsen gennemførtes blandt et repræsentativt udsnit af lønmodtagerne på hele arbejdsmarkedet, og der indkom svar fra 970 medlemmer af LO-forbundene.

Datasættene fra de to spørgeskemaundersøgelser giver et sikkert grund-

lag for CARMA's analyse af udviklingen i LO-forbundsmedlemmernes holdninger i tiårsperioden 1992-2002.

Konstans og forandring

De områder, hvor CARMA-analysen viser konstans (dvs. ingen nævneværdige ændringer fra 1992 til 2002) i medlemmernes holdninger, er:

- Usvækket tilslutning til fællesskabet på arbejdspladsen og et udbredt ønske om at få mere indflydelse på arbejdets konkrete tilrettelæggelse.
- Arbejdet står fortsat som en central del af lønmodtagertilværelsen, men det gør fritiden også. Der er således ikke sket en total nedbrydning af det opdelte lønmodtagerliv i en arbejdsdel og en fritidsdel.
- Der er kun sket små forandringer i medlemmernes prioriteringer af de opgaver, fagforeningsarbejdet skal beskæftige sig med. Medlemmerne peger fortsat på de traditionelle faglige opgaver med sikring og forbedring af løn- og arbejdsforhold.
- Medlemsopbakningen til velfærdsstaten er fortsat stærk.

Forandringer fra 1992 til 2002 er sket på disse områder:

- Medlemsprofilen er ændret: Højere aldersgennemsnit og klart flere med en erhvervskompetencegivende uddannelse.
- En svagere solidarisk begrundelse for medlemskab af fagforeningen og en mere tydelig orientering over mod en nyttepræget tilgang til fagforeningen.
- Et klart lavere ønske om at få medbestemmelse på arbejdspladsens overordnede beslutninger.
- Forholdet til ledelsen på arbejdspladsen er blevet bedre.
- Medlemmerne var i 2002 langt mere tilbøjelige til at stemme på borgerlige partier end i 1992.

Indholdsfortegnelse

Indledning	7
1 Udvikling i medlemssammensætningen	17
2 Medlemmernes forhold til arbejdet og den fremtidige arbejdssituation	29
2.1 Arbejdet som en integreret del af tilværelsen	29
2.2 Arbejdets indholdsmæssige side	35
2.3 Medlemmernes forventninger til den fremtidige arbejdssituation	48
2.4 Konklusion	51
3 Medarbejdernes forhold til ledelsen og indflydelse på arbejdspladsen	53
3.1 Medlemmernes forhold til ledelsen	53
3.2 Medbestemmelse på arbejdspladsen	58
3.3 Konklusion	62
4 Medlemmernes forhold til fagforeningen	63
4.1 Fagforeningens nødvendighed	64
4.2 Begrundelser for medlemskab	67
4.3 Medlemmernes fagpolitiske aktivitet	84
4.4 Medlemmernes syn på fagforeningernes fremtidige virke	89
4.5 Fagforeningens rollevaretagelse	110
4.6 Medlemmernes holdning til fagforeningernes organisation	118
4.7 Konklusion	127

- fortsættes næste side

5	Medlemmernes holdning til politik og samfundsudvikling	131
5.1	De overordnede politiske målsætninger	132
5.2	Velfærdsstatens opgaver	139
5.3	Medlemmernes syn på den generelle samfundsudvikling	147
5.4	Konklusion	172
6	Medlemmernes orientering – er typerne der endnu?	175
6.1	Grundlaget for analyse af medlemsorienteringer	175
6.2	Udviklingen i medlemsorienteringen 1992 til 2002	180
6.3	Udvikling i medlemmernes orienteringer set i relation til faglig og politisk identifikation	186
7	Medlemmer og fagbevægelse i det nye årtusinde	193
7.1	Konstans	193
7.2	Forandring	195
7.3	Konstans kontra forandring	197
7.4	Fagbevægelsesperspektiver	198
	Bilag	200
Bilag 1	Spørgeskemaundersøgelsernes tilrettelæggelse	200
Bilag 2	Litteratur	211
Bilag 3	Tabeller og figurer	212

LO-dokumentation 2005

LO-lønmodtagerne i tiåret 1992-2002

Konstans eller forandring?

af forskningsassistent Rasmus Juul Møberg, forskningsassistent Thomas Bay og lektor Morten Lassen, alle CARMA, Center for Arbejdsmarkedsforskning ved Aalborg Universitet

Indledning

I 1992 gennemførte Center for Arbejdsmarkedsforskning (CARMA) i samarbejde med LO en større medlemsundersøgelse. Hensigten var at give et veldokumenteret og sammenhængende billede af, hvem medlemmerne af LO-forbundene var gennem en pejling af deres selvforståelse, lønmodtagerkulturer og livsformer. Undersøgelsens mål var at se Arbejdsliv og Politik i et Lønmodtagerperspektiv (APL¹) for derved at kunne identificere de vilkår, erfaringer, interesser og værdier, som medlemmerne knytter til deres arbejde, både i relation til de direkte arbejdspladsrelaterede forhold og fagforeningen men også til velfærdsstatens forskellige serviceydelser og demokratiske indretninger. Forventningen var, at dette ville gøre det muligt at udskille forskellige medlemstyper, som måtte antages at karakterisere et moderne mangfoldigt arbejdsmarked.

Undersøgelsen blev med sin store gennemslagskraft en forholdsvist stor succes. Projektets fire publikationer “Medlemmer og meninger”, “Sikke nogen typer”, “Fællesskab og forskelle” og “Medlemmer i bevægelse” blev mødt med stor interesse fra mange sider. Ikke kun i de relevante faglige kredse men også i den brede offentlighed. Undersøgelsen blev på den måde en vigtig katalysator for den omstillingsproces, som LO påbegyndte i årene efter.

I 2002 valgte CARMA at gennemføre en ny undersøgelse som opfølgning på den første. Denne gang med inddragelse af alle lønmodtagere på det danske arbejdsmarked. Det primære formål var ønsket om at ajourføre det billede af danske lønmodtageres værdier og interesser, som den første undersøgelse havde dokumenteret på LO-området. Det handlede således blandt

1 En forkortelse som gav navn til projektet.

andet om at undersøge, hvorvidt de i 1992 konstaterede tendenser i det efterfølgende tiår var blevet forstærket, var stagneret eller måske havde taget en ny drejning, og om de samme tendenser også kunne observeres blandt lønmodtagere uden for LO-forbundene. I denne publikation vil vi foretage en nærmere præsentation af de resultater, vi er nået frem til. I centrum for fremstillingen vil være en direkte sammenligning af 2002-undersøgelsen med resultaterne fra 1992-undersøgelsen for LO-området. Begrænsningen er lagt i forhold til at undersøge udviklings-trækkene med hensyn til køn, alder og sektoransættelse.

Projektets grundlæggende antagelser

Det teoretiske grundlag for 2002-undersøgelsen er en videreudvikling af de overvejelser, som lå til grund for 1992-undersøgelsen, sådan som de blandt andet blev præsenteret i publikationen "Analyse- og hypotesegrundlag for forskningsprojektet Arbejdsliv og politik set i lønmodtagerperspektiv" (1993). Udgangspunktet for den nye undersøgelse er således en grundlæggende antagelse om, at det moderne arbejdsmarked, som en integreret del af det moderne samfund, igennem en årrække efterhånden har befundet sig i et opbrud, der i et

endnu ikke nærmere defineret omfang vil ændre ikke blot den måde, de fleste arbejder på, men også de værdier og interesser, som i mere bred forstand er med til at bestemme måden, hvorpå danske lønmodtagere i deres arbejdsliv indgår i sociale relationer med andre. Ikke dermed hævdet, at alt er på vej til at forandre sig i en ny og anderledes retning. Kontinuiteten i samfundet skal ingenlunde undervurderes. Antagelsen er blot, at det der grundlæggende allerede karakteriserer det danske samfund i dag og det samfund, som er under udvikling på en række afgørende punkter, adskiller sig radikalt fra det samfund, som vi kendte for blot et par generationer siden. Det samfund, som så glimrende er blevet beskrevet i tv-serien *Krøniken*, eksisterer ikke mere. Palle From og de andre hovedpersoners liv og levned er en historisk fortælling, der – selv om det kun er et halvt århundrede siden – ikke længere har meget til fælles med tilværelsen i vore dage. Denne form for klassisk arbejderkultur findes i dag kun i mindre enklaver.

De væsentligste årsager hertil er for så vidt alment kendte. I kort form kan de i vilkårlig rækkefølge oplistes som følger med forbehold for, at der er tale om en simpel opsummering uden vægt på nuancer:

- For det første har der for samfundet som helhed i perioden efter anden verdenskrig været tale om en voldsom økonomisk vækst, som både har ændret de materielle vilkår for stort set alle grupper i samfundet, og givet de fleste historisk set hidtil usete sociale muligheder. En væsentlig faktor i denne udvikling har ikke mindst været forsøget på at opbygge en klasseoverskridende velfærdsstat, hvilket må siges at være lykkedes i en sådan grad, at det i dag er vanskeligt at tale om sociale klasser i traditionel forstand. I den forstand har Palle Froms projekt om et bedre samfund, for de fleste gruppers vedkommende, været en stor succes.
- For det andet er hverken de økonomiske eller de beskæftigelsesmæssige tungeste elementer i økonomien længere den klassiske industriproduktion, men derimod en mere vidensbaseret produktion af servicegoder. Industriproduktionen – herunder den industrielle bearbejdelse af landbrugsvarer – er stadig en vigtig del af den danske samfundsøkonomi. Men siden slutningen af 60'erne har både den private og den offentlige servicesektor, med alt hvad det indebærer, gradvis øget sin betydning, således at langt de fleste danske lønmodtagere i dag

er ansat i disse sektorer. Lidt forenklet kan det siges på den måde, at hvor Palle Froms far var ansat i den traditionelle industriproduktion, er både Palle From og hans børn en del af servicesektoren. Konsekvensen af denne udvikling har først og fremmest været, at mange traditionelle *blue collar*-arbejdere er blevet til *white collar*-funktionærer, og at kravet om videnshåndtering er kommet mere i fokus. Selvom viden og kunnen selvfølgelig altid i varieret grad også har været en del af industriproduktionen, så er den væsentligste forskel, at den løbende tillæring og håndtering af ny viden er blevet en del af forudsætningen for at kunne agere på arbejdsmarkedet. Servicesamfundet er ikke kun et videnssamfund i den forstand, at det kendetegnes ved at producere viden. Servicesamfundet er i lige så høj grad et videnssamfund, fordi det fordrer, at både virksomhederne og lønmodtagerne er i stand løbende at anvende ny viden i forhold til udviklingen og tilpasningen af produkterne. En udvikling som – hvilket er en vigtig pointe – har haft en afsmittende effekt på store dele af selve industriproduktionen, hvor grundpræmissen er blevet den samme. I den forstand er store dele af den traditionelle industriproduktion i

dag også at regne som en del af videns-/servicesamfundet.

- Som det tredje centrale karakteristika har udviklingen været kendetegnet ved, at kvinderne i et massivt omfang har haft deres indtog på arbejdsmarkedet. Et indtog som tog fart i 60'erne i primært den lette del af industriproduktionen, men som siden med udbygningen af velfærdsstaten i 70'erne og 80'erne eksploderede i en grad, så kvindernes erhvervsfrekvens i dag med hastige skridt har nærmet sig mændenes. Ud over at dette på afgørende vis har styrket kvindernes selvstændighed, så har det også medført et pres på kernefamiliens klassiske arbejdsdeling, hvor kvinderne tog sig af hjemmet og manden af deltagelsen på arbejdsmarkedet.
- For det fjerde har overgangen til det vidensbaserede servicesamfund medført et kraftigt løft af det generelle uddannelsesniveau i samfundet. Flere får i dag en erhvervskompetencegivende uddannelse, og det på et stadig højere niveau. Ikke mindst kvinderne har på dette område oplevet et markant løft. Karen Jensens datter i Krøniken står i dag ikke længere ved samlebandet, men er sandsynligvis enten blevet skolelærer eller sygeplejerske.

Tilsvarende vil det ikke være overraskende, hvis Karen Jensens datterdatter er på vej til at blive enten overlæge eller advokat. Det skal dog bemærkes, at dette uddannelsesmæssige løft ikke gælder alle. Tværtimod har der længe været tendenser til en stigende polarisering mellem dem med en god uddannelse og dem helt uden. Og det ikke kun på tværs af generationerne. En stor del af både de yngre mænd og kvinder får nemlig i dag stadig ikke en uddannelse, de aktivt kan bruge på arbejdsmarkedet. Det overordnede billede er dog, at danskerne bliver stadig bedre uddannet.

- Som det femte væsentlige kendetegn ved det moderne arbejdsmarkeds opbrud er der også sket en gradvis ændring af de principper, som ligger til grund for organiseringen af produktion. Det er sket i stort set alle sektorer om end ikke alle steder i samme udstrækning. Industrisamfundets vidtgående arbejdsdeling og hierarkiske ledelsesformer er i stor udstrækning blevet afløst af organisations- og ledelseskoncepter, der lægger øget vægt på de menneskelige ressourcer. Selvom der stadig er markante eksempler på, at den gamle organisationskultur præger personale-

strategierne i virksomhederne, så er tendensen, at tidligere tiders dominerende organisering med vægten lagt på autoritære centralistiske ledelsesformer og så på store dele af de klassiske LO-arbejdsområder er ved at blive afløst af organisationsformer, hvor kodeordene er *decentralisering, deregulering* og ikke mindst *fleksibilitet* i form af blandt andet større individuelt råderum og selvstyring i arbejdsprocesserne.

- Endelig skal det som det sidste punkt nævnes, at den globale arbejdsdeling ikke mindst igennem de senere år er kraftigt skærpet i form af øget international konkurrence. Blandt andet fra dele af verden, som ikke tidligere har været vægtige aktører på det globale marked. Det har medført, at den arbejdskraftintensive produktion er kommet under fornyet pres fra lande med markant lavere lønninger og mere lempelige regler for arbejdsmiljøet. Forventeligt vil det i de kommende år føre til endnu flere udflytninger af den traditionelle industriproduktion, hvilket igen vil forstærke overgangen til et vidensbaseret servicesamfund og dermed være endnu et søm til det klassiske industrisamfunds ligkiste.

Tilsammen udgør disse seks punkter, hvad der kan kaldes for centrale pejlemærker for de væsentligste udviklingstræk gennem de seneste årtier. Udviklingstræk der – med forbehold for at der, som nævnt, er flere nuancer på spil, end vi her har valgt at nævne – har ændret det klassiske industrisamfund over mod et vidensbaseret servicesamfund. Antagelsen om denne transformation af det klassiske industrisamfund er det teoretiske udgangspunkt for projektet. Med henblik på at indfri projektets formål om at undersøge lønmodtagernes selvforståelse, kulturer og livsformer blev det derfor projektets grundlæggende tese, at denne transformation af samfundet blandt andet medfører, at den ligeledes klassiske arbejderklasse også er under afvikling. Dels gennem gradvis overtagelse af middelklassens værdier og livsstile, og dels gennem en mere individuel selvforståelse og orientering. Mere specifikt blev det arbejdstesen, at der på den ene side er sket en bevægelse langs dimensionens *kollektivistiske versus individualistiske værdier*, og på den anden side langs dimensionen *materielle versus immaterielle værdier*. To dimensioner som supplerer hinanden i en enkel beskrivelse af, hvordan den ovennævnte beskrivelse af samfundsudviklingen har påvirket danske lønmodtageres værdier og interesse-

orientering. Det centrale undersøgelsesspørgsmål har følgelig været, i hvilken grad disse ændringer er slået igennem blandt de danske lønmodtagere og har ført til et opbrud i den klassiske lønmodtagerkultur.

Bag denne tese gemmer der sig *ikke* en forestilling om, at det danske samfund er på vej mod en egoistisk *sig selv nok*-lønmodtagerkultur, hvor prioriteringen hos den enkelte udelukkende er den individuelle immaterielle selvrealisering igennem fx en intensiv dyrkelse af egen karriere. Tesen er nærmere en forestilling om, at udviklingen har medført, at den enkeltes værdimæssige prioriteter har ændret sig, og at dette har ændret den enkeltes interesser i forhold til blandt andet fagforening og velfærdsstat. For det første som en nærmest *naturlig* konsekvens af, at den øgede velstand har flyttet fokus fra de traditionelle materielle værdier såsom løn, tryghed og arbejdsmiljø hen imod immaterielle værdier, der mere handler om den enkeltes egen udvikling i tilknytning til arbejdet. Kort sagt en begyndende realisering af ideen om arbejdet som også individuelt udviklende. For det andet som en forestilling om, at der i forlængelse af denne ændrede individuelle prioritering kombineret med øget selvstyring af arbejdet

er sket en styrkelse af den enkeltes position i arbejdslivet. Klart understøttet af et generelt højere uddannelsesniveau og ændrede organisationsformer, hvor netop den enkelte medarbejder alt andet lige er kommet mere i fokus. En udvikling som ikke mindst kvinderne har haft gavn af i forhold til en begyndende og på sigt vidtrækkende frigørelse fra et traditionelt mandsdomineret arbejdsmarked.

Tilsammen har det alt i alt medført, at den enkelte lønmodtagers økonomiske, sociale og kulturelle vilkår og muligheder har ændret sig, således at den enkelte alt andet lige i dag oplever at have et øget individuelt handlerum. Resultatet har følgelig været dels en tendens til svækkelse af de institutioner – kernefamilien, skolen, fagforeningen, virksomheden, velfærdsstaten – som var de bærende piller i industrisamfundet, og dels som en styrkelse af den enkeltes individualitet. Derfor er tesen heller *ikke*, at den enkeltes kollektive orientering *nødvendigvis* forsvinder. Dette er imidlertid en mulighed, og en sådan udvikling kan uden tvivl også konstateres visse steder. Pointen er mere, at der sideløbende med den beskrevne udvikling stadig foregår en kollektiv erfaringsdannelse ved siden af og sammen med den individuelle, og at dette ikke nødvendigvis fører til op-

løsningen af samfundets forskellige fællesskaber, men at det nok lægger presser på de eksisterende institutionelle fællesskaber, som netop kernefamilien, fagforeningen og velfærdsstaten. Fællesskaber som er udviklet og måske også har haft deres storhedstid som en del af industrisamfundet, men som i dag antager nye og anderledes former.

Den grundlæggende forventning er, at de klassiske institutioner vil blive tvunget til at ændre sig for at imødekomme individernes ændrede værdier og interesser, og at der som en logisk konsekvens af den mangfoldighed som en styrkelse af det individuelle altid vil føre med sig, også vil opstå nye subkulturer på arbejdsmarkedet og i samfundet, og at der dermed også vil opstå nye typer af grupperinger og fællesskaber. Spørgsmålet er derfor dobbelt. Dels handler det om, hvorvidt de traditionelle fællesskaber som kernefamilien, fagforeningen og velfærdsstaten bliver *tilpasset* i takt med, at individerne får nye værdier og præferencer. Dels om der opstår nye fællesskaber, hvordan disse etablerer sig, og hvilket grundlag de bygger på. Disse spørgsmål er en del af perspektivet med APL-undersøgelsen og 2002-undersøgelsen, og en del af det, som vi med projektets gennemførelse ønsker at få en pejling af.

Hvad viste 1992-undersøgelsen, og hvad kan vi forvente i 2002?

1992-undersøgelsen bekræftede i høj grad de teoretiske forventninger, som er beskrevet ovenfor. Undersøgelsen dokumenterede således forholdsvis entydigt, at danske lønmodtagere (og det vil her sige medlemmer af LO-forbund) bestod af forskellige typer af individer med meget forskellige holdninger til velfærd, faglig organisering og aktivitet, samt politiske forhold i mere bred forstand. Den påviste også tendenser til en individualisering, hvor den moderne lønmodtagers egne forestillinger om, hvad arbejdslivet velfærdsmæssigt bør indeholde tilsyneladende lå langt fra den historiske prototype på en materielt og kollektivistisk orienteret dansk lønmodtager, sådan som den kan knyttes til industrisamfundet. På den måde understøttede undersøgelsen tesen om, at udviklingen går i retning af en spredning af industrisamfundets klassiske arbejderklasse på flere forskellige lønmodtagertyper, hvoraf flere har klare individualistiske træk. Både de karriereorienterede typer med vægten lagt på den individuelle immaterielle selvrealisering og den mere materialistisk funderede liberalisttype stod således stærkt i billedet.

Omvendt viste undersøgelsen også, at velfærdsarbejderen med både materielle og kollektivistiske standpunkter stadig eksisterede i bedste velgående. Selvom denne type på trods af store lighedstegn ikke skal forveksles med prototypen på den historiske arbejdsform, så var dette et klart signal om, at der bestemt ikke var tale om en entydig splittelse af arbejdslivets klassiske kollektiver. Lønmodtagernes individualisering var på ingen måde ensbetydende med en undsigelse af det kollektive. Den kollektive tænke- og handlemåde stod stadig stærkt både i arbejdslivs- og politikforståelsen. Den fandtes endog også hos de karriereorienterede typer og liberalisterne.

Der var stadig en klar og massiv grundlæggende opbakning til både fagforeningen og velfærdstaten; om end opbakningen var ledsaget af et lige så klart signal om, at tiden var inde til væsentlige forandringer. Ikke mindst for fagforeningens vedkommende i form af et ønske om at styrke den mere direkte interessevaretagelse i forhold til lønmodtagernes konkrete ønsker og behov. Både i forhold til den fagpolitiske prioritering og i forhold til en organisatorisk styrkelse af den lokale repræsentation. Det sidste blandt andet med henblik på at gøre fagforeningen mere

lydhør overfor de problemer, krav og ønsker, som medlemmerne har i hverdagen ude på arbejdspladserne. Alt i alt mente lønmodtagerne i 1992 klart, at fagforeningen skulle koncentrere sig om de nære arbejdspladsrelaterede problemstillinger og lade ideerne om både de store samfundsreformer og den fulde serviceorganisation ligge. Et ønske der også afspejlede sig i forhold til det mere overordnede politiske engagement, som var stærkt nedprioriteret. På det overordnede niveau var lønmodtagerne politisk meget fragmenterede med forskelligartede ønsker og motiver; dog med den meget vigtige fællesnævner, at der var en stor, bredt funderet opbakning til velfærdstaten blandt alle typer.

I det følgende vil vi som nævnt følge op på 1992-undersøgelsen ved at undersøge, hvordan udviklingen har været i det efterfølgende årti. Kan der blandt medlemmer af LO-forbundene konstateres en videreudvikling af de i 1992 konstaterede tendenser, er der tale om en stagnation eller har de værdimæssige holdninger og interesser taget en ny og måske overraskende drejning?

Til grund for denne sammenligning gør et par centrale metodiske forhold sig gældende, som analysen

knytter an til, og som er væsentlige for den videre forståelse. For det første er der tale om to uafhængige tværsnitsundersøgelser. 2002-undersøgelsen er *ikke* en panelundersøgelse, hvor 1992 medlemmerne er blevet geninterviewet. Selvom begge undersøgelser bygger på stort set samme spørgeskema, så sammenligner vi to forskellige datasæt. For det andet vil analysen benytte sig af det, der i faglitteraturen hedder *kohorteanalyse*. Her kan der skelnes mellem tre typer af forklaringer på de udviklingstendenser, som vil kunne observeres². For det første er der den rene *kohorteeffekt*. Her er der tale om den type effekt, der kan forklares ved det tidspunkt medlemmerne er blevet født og dermed den fødselskohorte, som de tilhører. Vi vil fremover kalde denne effekt for generationseffekten. Den grundlæggende antagelse er her, at den enkelte bibeholder de værdier, som har rodfæstet sig i opvæksten og med de første års arbejds erfaring. Værdierne er for så vidt konstante igennem livet og ændrer sig ikke nævneværdigt med tiden. Den anden type forklaring er *alderseffekten*. Her er der modsat tale om en type forklaring, hvor værdier og holdninger ændrer sig efterhånden som medlemmerne bliver ældre.

Endelig er der *periodeeffekten*. Denne effekt handler om den påvirkning som den samfundsmæssige udvikling har på den enkeltes værdier og interesser. Det være sig både økonomisk, socialt, politisk og kulturelt.

En vigtig pointe for forståelse af 1992-undersøgelsens resultater var således, at den blev gennemført på toppen af 80'ernes økonomiske krise med blandt andet permanent høj arbejdsløshed og vigende økonomisk vækst, samt ti års borgerligt styre. Selvom både velstanden de facto steg, og velfærdsstaten rent faktisk fortsatte sin udbygning i 80'erne, så var undersøgelsens udgangspunkt en temmelig rodfæstet krisebevidsthed, som i næsten to årtier havde præget alle dele af samfundet. Dette er vigtigt at have sig for øje i forhold til 2002-undersøgelsen, hvis udgangspunkt på dette område på mange måder var det stik modsatte. 2002-undersøgelsen blev nemlig gennemført efter en lang opgangsperiode med både stor økonomisk vækst, rekordlav arbejdsløshed – om end ledigheden i hele perioden stadig var et reelt problem for mange – samt godt ti års socialdemokratisk ledet styre. Hvor opfattelsen i samfundet

2 En mere præcis gennemgang findes i bilaget.

i 1992 med andre ord var præget af krisebevidsthed, så var den i 2002 omvendt præget af optimisme. Og det på trods af at den universelle velfærdsstat på en række områder rent faktisk blev antastet i 90'erne. Blandt andet på arbejdsmarkedsområdet, hvor en række hævdvundne rettigheder blev reduceret. Spørgsmålet er, hvad dette på mange måder anderledes årti derfor har betydet for den værdimæssige og interesse-mæssige udvikling. Hvor meget af de observerede forskydninger kan forklares ved fx at henvise til den lavere arbejdsløshed.

Endelig skal det nævnes, at den metodiske fremgangsmåde er, at datamaterialet vil blive anført i form af krydstabeller, hvor andelen er opgjort i procent. Det normale 95 procent sikkerhedsinterval vil i den forbindelse ikke blive præsenteret, da det er vores vurdering, at det vil gøre tabellerne for uoverskuelige. Dette betyder dog ikke, at et 95 procent sikkerhedsinterval er udeladt af analysen. Tværtimod vil der kun blive præsenteret sammenhænge, som er statistisk sikre. Ellers vil andet være nævnt.

1 Udvikling i medlemssammensætningen

I dette kapitel vil der blive redegjort for fordelingen på baggrundsvariablene i de to undersøgelser APL-undersøgelsen fra 1992³ og undersøgelsen fra 2002⁴. Redegørelsen vil omfatte medlemssammensætningen med hensyn til køn, alder, uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning, branche, sektor og partivalg. Samtidig vil der, i det omfang det er muligt, blive

undersøgt, om udviklingen i baggrundsvariablene stemmer overens med udviklingstræk i den generelle befolkningsammensætning m.m.

Kapitlet viser med sin redegørelse for udviklingen på baggrundsvariablene de strukturelle ændringer i LO-populationen i 1992 og 2002. Det er vigtigt at være opmærksom på eventuelle strukturelle ænd-

Tabel 1.1: Medlemmerne i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Kvinder		Mænd		Total	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Alder						
Op til 25 år	14	9	16	10	15	9
26-30 år	15	11	14	13	15	12
31-40 år	26	24	27	22	27	23
41-50 år	27	28	26	32	26	30
51-60 år	17	26	15	21	16	24
61 år -	2	2	2	3	2	2
Gennemsnitsalder i år	39,0	41,9	38,3	41,3	38,7	41,6
Total	1659	477	1666	493	3366	970

Bemærkning: At summen er større end enkeltdele skyldes, at enkelte medlemmer i 1992 ikke har angivet deres køn i besvarelsen af spørgeskemaet.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

3 Herefter kaldt APL.

4 Herefter kaldt 2002-undersøgelsen.

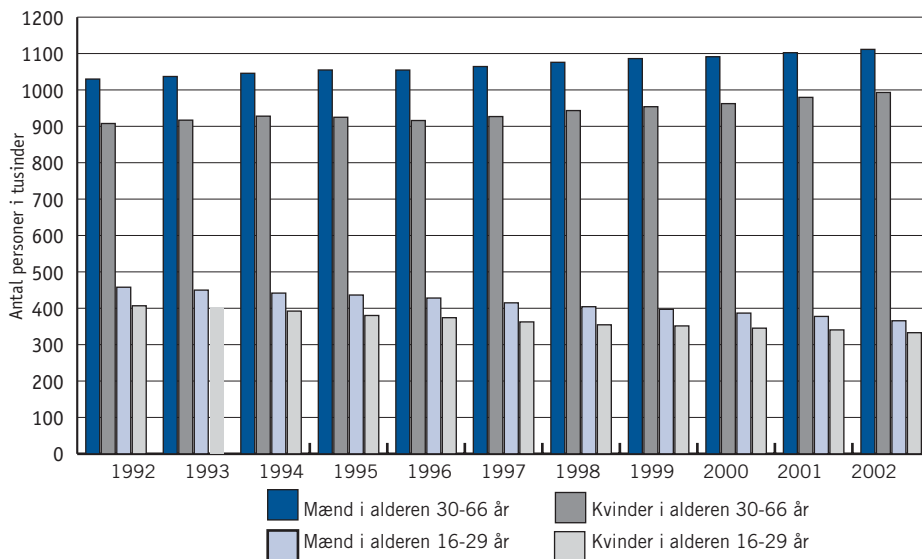
ringer i de to undersøgelsespopulationer, da sådanne ændringer kan danne baggrund for ændringer i medlemmernes holdningsmæssige tilkendegivelser og handlinger. Som det vil fremgå af nedenstående fordeler medlemmerne sig forskelligt på de nævnte baggrundsvARIABLE i de to undersøgelser.

Som det fremgår af tabel 1.1, har alderssammensætningen i 2002-undersøgelsen ændret sig i forhold til 1992-undersøgelsen, idet populationens gennemsnitsalder er vokset fra 38,7 år i 1992 til 41,6 år i 2002.

Dette er ikke nødvendigvis et udtryk for, at LO-forbundenes medlemmer generelt er blevet ældre, da der kan være tale om en mindre svarlyst blandt de yngre medlemmer.

Men udviklingen i alderssammensætningen kan dog sandsynligvis forklares med den generelle befolkningsudvikling i Danmark. Ifølge Danmarks Statistik kan der nemlig – som det fremgår af figur 1 – for hele befolkningen konstateres et fald i arbejdsstyrken mellem 1992 og 2002 i andelen af unge op til 30 år.

Figur 1: Arbejdsstyrkens udvikling 1992-2002, fordelt på alder og køn (absolut)

Kilde: Danmarks Statistikbank

Tabel 1.2: Medlemmernes uddannelsesniveau i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	7. klasse		8.-10. klasse		Gymnasial udd.		1-årig EUD		EUD		KVU, MVU eller LVU		Anden udd.		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn																
Kvinde	16	3	21	15	4	4	13	11	19	36	14	30	13	1	1655	475
Mand	14	6	19	14	3	3	6	6	44	58	5	14	9	0	1669	492
Alder																
Op til 25 år	2	0	21	22	7	18	32	9	30	40	4	10	5	1	501	90
26-30 år	4	1	19	6	5	4	21	4	36	67	6	17	10	2	489	114
31-40 år	3	1	27	11	2	2	6	14	37	46	12	25	13	1	893	222
41-50 år	23	3	17	17	2	2	1	9	33	44	12	25	13	0	877	292
51-60 år	42	12	13	16	1	2	0	4	22	45	9	22	12	0	521	227
61 år -	36	36	22	0	3	5	0	0	13	36	10	23	15	0	67	22
Total	15	5	20	14	3	4	10	8	32	47	9	22	11	1	3374	967

Bemærkning: KVU (Kort Videregående Uddannelse), MVU (Mellemlang Videregående Uddannelse) og LVU (Lang Videregående Uddannelse) er slået sammen, da der i 1992 kun blev spurgt til "kortere teoretisk videreuddannelse". 1-årig EUD (Erhvervsuddannelser) er i 1992 udtryk for basisåret på EFG. Forskellen mellem totalen i "antalkolonnen" er, at ikke alle i 1992-undersøgelsen har opgivet deres køn eller alder. Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

I 1992 udgjorde gruppen under 30 år tæt ved 31 procent, mens den i 2002 udgjorde omkring 25 procent af den samlede arbejdsstyrke. Den øgede gennemsnitsalder i arbejdsstyrken er derfor ikke noget specifikt for LO-lønmodtagerne, men derimod en generel tendens for hele arbejdsstyrken i Danmark.

En del af forklaringen på faldet i andelen af unge skal findes i stigende

uddannelsesfrekvens. For det er ikke kun i forhold til medlemmernes alder, at der er sket en udvikling i perioden, som nedenstående tabel viser. Danske unge bruger generelt mere tid i uddannelsessystemet, hvilket har afsmittende betydning for aldersfordelingen i arbejdsstyrken og dermed også for LO-forbundenes medlemsprofil, idet længere uddannelsesforløb vil medføre en senere indtræden på arbejdsmarkedet.

Som det fremgår af tabel 1.2 har der ved sammenligning af de to populationer i tiåret været en voldsom stigning i medlemmernes uddannelsesniveau. Som det mest markante er der sket et væsentligt fald i andelen af medlemmer, der ikke har en erhvervskompetencegivende uddannelse⁵. Som det indirekte kan udledes af tabel 1.2, gjorde det sig i 1992 gældende for 38 procent, mens andelen i 2002 var faldet til 23 procent. Den mest markante stigning findes i andelen af medlemmer med EUD som højeste uddannelsesniveau. Stigningen for denne gruppe er for hele perioden 1992-2002 på hele 15 procentpoint. Samtidig må det bemærkes, at andelen af medlemmer med en videregående uddannelse er vokset næsten lige så meget, nemlig med 13 procentpoint.

Disse ændringer gør sig gældende for såvel kvinder som mænd. Dog er der et større fald i kvinders andel af medlemmer uden erhvervskompetencegivende uddannelse. I 1992 havde 41 procent af kvinderne ingen kompetencegivende uddannelse, mens den tilsvarende andel hos mændene var på 36 procent. I 2002 er kvinderne på niveau med mændene. Men hvor kvindernes andel er faldet til 22

procent, så er det tilsvarende tal for mændene nu 23 procent. Også når vi ser på det uddannelsesniveau medlemmerne har, er der i 2002 forskel på kvinder og mænd. Mere end halvdelen af de mandlige medlemmer (58 procent) har en EUD, hvilket kun gør sig gældende for lidt mere end hver tredje af kvinderne (36 procent). Derimod har næsten hver tredje kvinde (30 procent) en videregående uddannelse, hvilket kun gør sig gældende for omkring hver syvende af de mandlige medlemmer (14 procent). Kvinderne har med andre ord i løbet af 90'erne nærmet sig mændene uddannelsesmæssigt, idet en lige stor andel af mænd og kvinder i 2002 har en erhvervskompetencegivende uddannelse. Hertil skal lægges, at der er en klar tendens til, at kvinderne blive stadig bedre uddannet end mændene. Specielt når det handler om at få en videregående uddannelse.

Ikke overraskende fremgår det af tabel 1.2, at alder har en stor betydning for uddannelsesniveauet. De yngre aldersgrupper er generelt bedre uddannet end de ældre. Denne udvikling afspejler, at specielt andelen af medlemmer uden kompetencegivende uddannelse er stærkt faldende. Alderskategorien op til 25 år

⁵ I tabel 1.2 er det grupperne som kun har 7. klasse, 8.-10.-klasse og gymnasial uddannelse.

adskiller sig fra denne sammenhæng – specielt i 2002 – hvilket skal ses i sammenhæng med, at de unge medlemmer ikke nødvendigvis er helt færdige med uddannelsessystemet, eller at de har en pause i deres uddannelsesforløb.

Der er dog stadig en relativ stor gruppe i de yngre årgange, der ikke har eller får en erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket på sigt kan blive et problem, da de vil have vanskeligere end de uddannede ved at omstille sig i forhold til de voksende krav, som arbejdsmarkedet i fremtiden forventes at stille. Så selv om flere og flere får kompetencegivende uddannelser, gælder det ikke alle, hvilket kan medvirke til at skabe en gruppe af medlemmer, som kan frygtes at få en mere perifer tilknytning til arbejdsmarkedet.

Som det ligeledes fremgår af tabel 1.2 er det ikke kun de unge, der uddanner sig. Selv inden for de *ældre* generationer er der sket en udvikling i retning af, at medlemmerne over tid er blevet bedre uddannet, så der er med andre ord sket et generelt løft i medlemmernes uddannelsesniveau⁶.

Den voldsomme forbedring af uddannelsesniveaue over tid er muligvis stærkere end den *faktiske* udvikling i uddannelsesniveaue. Generelt set bliver danskerne bedre og bedre uddannet. Der kan dog være tale om, at medlemmer med de laveste uddannelsesniveauer i mindre grad end øvrige medlemmer ønsker at svare på spørgeskemaet. Dette får samtidig den effekt, at denne type af medlemmer bliver underrepræsenteret i undersøgelsen, og andelen af de øvrige uddannelsesniveauer vil som følge heraf være højere i undersøgelsen. Derudover har der i 2002 været en anderledes bearbejdning af svarkategorien “Anden uddannelse” end tilfældet var i 1992, hvilket kan være en anden mulig forklaring på den kraftige udvikling over tid.

Går vi et skridt videre, så fremgår det af tabel 1.3, at der med hensyn til beskæftigelsen ligeledes har været en interessant udvikling i perioden, ikke mindst i forhold til ledigheden.

Tabel 1.3 indikerer en væsentlig forbedring i medlemmernes beskæftigelsessituation i 2002 i for-

6 Denne forskydning påvirkes også af, at medlemmer uden uddannelse hurtigere forlader arbejdsmarkedet end medlemmer med uddannelse, hvorved de uddannede over tid vil udgøre en relativt større andel end medlemmer uden erhvervskompetencegivende uddannelse.

Tabel 1.3: Medlemmernes arbejdsmarkedsstatus i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Heltidsansat		Deltidsansat		Ledig		Læring/elev		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn										
Kvinder	57	68	22	24	19	5	3	3	1633	441
Mænd	80	93	1	2	15	2	4	3	1658	485
Alder opdelt på køn										
Kvinder										
Op til 25 år	47	51	9	22	25	0	19	27	222	37
26-30 år	64	84	10	7	24	5	2	5	247	43
31-40 år	60	81	19	12	21	6	1	1	428	99
41-50 år	55	67	32	29	13	3	0	1	434	134
51-60 år	58	59	26	33	16	8	0	0	272	120
61 år -	31	63	46	38	23	0	0	0	26	8
Mænd										
Op til 25 år	58	68	2	4	18	2	22	26	265	47
26-30 år	77	92	0	5	22	2	0	2	234	61
31-40 år	84	96	2	0	14	1	0	3	445	106
41-50 år	88	98	1	0	11	2	0	0	429	155
51-60 år	84	93	0	3	16	4	0	0	245	102
61 år -	97	86	3	14	0	0	0	0	32	14
Uddannelse										
7. klasse	66	83	15	11	19	7	1	0	502	46
8.-10. klasse	64	76	12	12	21	5	3	7	672	133
Gymnasial udd.	59	62	15	18	25	6	1	15	100	34
1-årig EUD	60	70	7	23	19	1	14	5	312	74
EUD	77	85	7	9	14	3	3	3	1071	433
KVU, MVU eller LVU	66	83	22	15	11	3	1	0	312	198
Anden udd.	70	60	13	40	14	0	4	0	359	5
Total	68	81	11	12	17	3	3	3	3340	926

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

hold til 1992. Der er et markant fald i andelen af medlemmer, som på undersøgelsestidspunktet var ledige (17 procent i 1992 og 3 procent i 2002). Dette hænger ikke overraskende sammen med de økonomiske konjunkturer, der gjorde sig gældende på undersøgelsestidspunkterne. I 1992 var den danske økonomi inde i en periode med lavkonjunktur, og som følge heraf var der høj arbejdsløshed. I 2002 var økonomien inde i en højkonjunktur, hvorfor arbejdsløsheden følgelig var lav. Det er dog værd at bemærke, at kvinderne både i 1992 og 2002 havde en højere ledighedsgrad end mændene. Samtidig er det interessant, at tilvæksten i job primært er sket i form af heltidsstillinger, hvilket i denne sammenhæng vil sige job med over 30 timers lønnet beskæftigelse. Dette står i et vist omfang i modsætning til udviklingen i en række kontinentaleuropæiske lande. Andelen af medlemmer, der er deltidsansatte, er stort set uændret, ligesom det stadig primært er kvinderne, der har denne form for beskæftigelse. Næsten hver fjerde kvinde var i 2002 deltidsbeskæftiget, hvilket kun gjorde sig gældende for ca. to procent af mændene.

Ud over en skævhed i forhold til kvindernes andel var ledigheden i 1992 ikke mindst et problem for de

unge. Dette har i høj grad ændret sig i 2002. Blandt mændene er der ikke længere nogen væsentlig forskel mellem aldersgrupperne blandt de heltidsansatte. Tallene skal dog tolkes med forsigtighed, da antallet inden for de yngste aldersgrupper er relativt lille. Samtidig skal der tages højde for konjunktursvingningerne, men det kunne se ud til at kvinder, når de kommer op i årene i langt højere grad end mændene relativt tidligt begynder at trappe ned i deres arbejdsmarkedsdeltagelse.

Tabel 1.4 er en opgørelse af medlemmernes branchemæssige tilknytning. Her viser det sig, at der ikke umiddelbart er tale om nogen afgørende udvikling for perioden. Medlemmernes branchemæssige tilknytning i de to undersøgelsesår er stort set uforandret.

Selvom der ikke er tale om nogle afgørende ændringer overordnet set, skal det dog bemærkes, at de kønsmæssige forskelle, som gjorde sig gældende i 1992, stadig er at finde i 2002. I 2002 var hver tredje kvinde ansat i Undervisnings-, sundheds- og velfærdsinstitutioner, hvilket kun gjorde sig gældende for 6 procent af mændene. Derimod var mere end hvert tredje mandlige medlem ansat i fremstillingsvirksomhed, hvilket kun var

Tabel 1.4: Medlemmernes branchetilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og gennemsnitsalder (pct.)

Årstal	Kvinder		Mænd		Total		Gennemsnitsalder			
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992/Antal	2002/Antal	1992/Antal	2002/Antal
Branche										
Landbrug, skovbrug, fiskeri og råstofudvinding	2	0	4	2	3	1	39,2	82	39,0	11
Fremstillingsvirksomhed	17	15	36	37	26	26	37,8	834	41,2	250
Bygge- og anlægsvirksomhed	2	2	15	15	9	8	36,2	276	39,8	79
Handel, restaurations og hotelvirksomhed	14	14	5	5	9	9	34,7	301	36,0	87
Transportvirksomhed	3	1	13	12	8	7	38,8	244	40,9	66
Bank-, finans- og forsikringsvirksomhed	1	1	1	0	1	1	36,2	25	46,2	5
Offentlig administration	13	18	7	12	10	15	43,9	316	46,0	142
Undervisning, sundheds og velfærdsinstitutioner	31	33	5	6	18	19	40,4	561	42,8	184
Privat servicevirksomhed	13	16	10	10	11	13	38,6	355	41,1	127
Anden	7	0	5	1	6	1	38,3	193	46,0	5
Total	1581	467	1584	489	3209	956	38,7	3187	41,6	956

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

tilfældet for omkring 15 procent af kvinderne. Bygge- og anlægsvirksomhed var både i 1992 og 2002 primært en branche, hvor mænd var ansat.

Som det fremgår af tabel 1.5, er der væsentlig forskel på, hvilken sektor kønnene er ansat i. Umiddelbart er der ikke sket nogen udvikling fra 1992 til 2002. Over halvdelen af kvinderne var både i 1992 og 2002 ansat i den offentlige

sektor, hvilket kun gør sig gældende for omkring en fjerdedel af mændene. Omvendt var lidt mere end tre fjerdedele af de mandlige medlemmer beskæftiget inden for den private sektor i både 1992 og 2002, hvilket kun gør sig gældende for lidt under halvdelen af de kvindelige medlemmer.

Når man kigger nærmere på den aldersmæssige opdeling af de beskæftigede i den offentlige hen-

Tabel 1.5: Medlemmernes sektortilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Offentlig ansat		Privat ansat		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn						
Kvinder	54	55	46	45	1339	448
Mænd	25	22	76	78	1430	482
Alder						
Op til 25 år	22	33	78	67	407	85
26-30 år	25	14	76	86	384	113
31-40 år	40	35	60	65	743	215
41-50 år	44	42	56	58	776	281
51-60 år	53	50	47	50	426	214
61 år -	59	36	41	64	56	22
Total	39	38	61	62	2813	930

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

holdsvis den private sektor, tegner der sig det mønster, at jo ældre medlemmet er, jo større er sandsynligheden for, at medlemmet er ansat i den offentlige sektor. Denne sammenhæng går igen i begge undersøgelser. Andre undersøgelser viser, at især det offentlige har vanskeligt ved at tiltrække tilstrækkeligt med unge, hvilket får den konsekvens, at gennemsnitsalderen stiger markant. Det kunne tyde på, at den private sektor er et mere attraktivt arbejdsmarked, når man er ung, og omvendt når man er ældre, så virker det offentlige mere tillokkende.

I forhold til medlemmernes partivalg er der sket store forandringer fra 1992 til 2002 (tabel 1.6). Allerede i forbindelse med 1992-undersøgelsen (Madsen, Morten) var det overraskende, at andelen af medlemmer, som var borgerligt orienteret, var relativ stor. Denne tilslutning til borgerlige partier blandt medlemmerne er i 2002 væsentlig mere markant. Henholdsvis 48 procent angav i 2002, at de stemte til venstre for midten, mens 46 procent stemte til højre. Medlemmerne er med andre ord i dag delt i to lige store lejre, hvad angår politisk observans.

Tabel 1.6: Medlemmernes partitilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

	Venstre for midten		Midten		Højre for midten		Antal	
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn								
Kvinder	71	51	8	7	21	42	1302	402
Mænd	71	45	6	6	23	49	1308	420
Alder								
Op til 25 år	56	36	7	14	38	50	298	64
26-30 år	62	26	8	4	30	70	368	99
31-40 år	73	40	7	8	20	53	733	194
41-50 år	76	56	7	6	17	38	742	251
51-60 år	76	61	8	5	17	34	439	195
61 år -	77	53	2	0	21	47	47	19
Total	71	48	7	6	22	46	2651	822

Bemærkning: I 1992 blev der ikke spurgt til den faktiske stemmeafgivelse ved det seneste valg inden 1992-undersøgelsen, men ordlyden af spørgsmålet var: "Hvad stemmer du som regel på?". I 2002 lød spørgsmålet "Hvilket parti stemte du på ved folketingsvalget den 20. november 2001?" Vi vælger dog at sammenligne det med den faktiske stemmeafgivelse blandt medlemmerne i 2002-undersøgelsen ud fra den betragtning, at det trods alt giver en indikation på udviklingen i medlemmernes politiske orienteringer over tid. Venstre for midten omfatter: Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten m.fl., Midten omfatter: Det Radikale Venstre, Kristeligt Folkeparti, Centrum Demokraterne m.fl., Højre for midten omfatter: Venstre, Konservative Folkeparti, Dansk Folkeparti og Fremskridtspartiet. Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Tilslutningen til midterpartierne har ikke forandret sig over tid. Bevægelserne over tid kan beskrives som en periodeeffekt. Vi befinder os med andre ord i en tid, hvor flere og flere medlemmer stemmer borgerligt. I 1992 var der en overvægt af medlemmer i alle aldersgrupper, der normalt stemte til venstre for midten, hvor tendensen i 2002 kan beskrives som en overvægt af medlemmer i aldersgrupperne over 40 år, der stemte til

venstre og aldersgrupperne under 40 år, der stemte til højre. Under forudsætning af at dette mønster fortsætter, vil medlemmerne i fremtiden overvejende stemme til højre for midten. Hvis man kigger på de yngste aldersgrupper i 2002, er der en indikation af, at udviklingen i fremtiden måske ikke vil forløbe som hidtil. Det er dog ikke muligt på baggrund af datamaterialet at udtale sig om, hvorvidt forskellen mellem gruppen op til 25

år og gruppen af 26-30-årige peger i retning af, at partierne til venstre for midten på længere sigt igen vil have majoriteten blandt medlemmer, eller de blot vil genvinde en smule af det tabte.

Opsummerende kan det ved sammenligning af de to populationer konstateres, at medlemmerne samlet set kendetegnes ved at være blevet en smule ældre og generelt bedre uddannet med langt flere, der besidder enten en erhvervsuddannelse eller længerevarende uddannelse. Umiddelbart er der ikke den store forandring over tid i forhold til, hvilke bran-

cher medlemmerne er beskæftiget i. Der er sket et voldsomt fald i andelen af ledige medlemmer til fordel for opnåelse af fuldtidsbeskæftigelse. Andelen af deltidsarbejdende er på et uændret niveau og afspejler fortsat et klart kønsopdelt arbejdsmarked. I forhold til beskæftigelsen i den offentlige og private sektor er der tegn på, at unge i mindre grad ønsker at arbejde i det offentlige, hvilket på længere sigt kan skabe et rekrutteringsproblem. I forhold til medlemmernes politiske stillingstagen er de blevet væsentligt mere orienterede mod de borgerligere partier i 2002 end tilfældet var i 1992.

2 Medlemmernes forhold til arbejdet og den fremtidige arbejdssituation

1992-undersøgelsen afslørede en overraskende høj identifikation med arbejdet hos medlemmerne. For mange rakte identifikationen langt ud over en instrumentel tilgang, hvor sikringen af den materielle velfærd via lønnen står som den væsentligste begrundelse for tilknytningen til arbejdsmarkedet. Ikke mindst de sociale og personlige udviklingsmæssige gevinster ved arbejdet blev af medlemmerne i høj grad også anset for at være overordentlig vigtige. I dette kapitel vil vi følge op på den tidligere diskussion ved igen at se nærmere på medlemmernes syn på og prioritering af deres arbejde. Indledningsvis vil det handle om arbejdets overordnede betydning for struktureringen af medlemmernes tilværelse. Fokus vil være på, hvor meget arbejdet fylder for den enkelte i hverdagen, og på forholdet mellem arbejde og fritid. De to første spørgsmål, som vi vil tage op, er, hvorvidt medlemmerne kan slippe deres arbejde, når de går hjem, og i hvilket omfang medlemmernes fritidsaktiviteter er vigtigere end deres arbejde. Disse spørgsmål vil efterfølgende blive fulgt op af en diskussion af de ønsker og forvent-

ninger, medlemmerne har til fremtiden med hensyn til deres arbejdsliv. Herunder de værdier som medlemmerne tillægger arbejdet.

Mere konkret er dette kapitel opdelt i fire dele. Indledningsvis vil vi kigge nærmere på, hvor meget arbejdet fylder for den enkelte i hverdagen (2.1). Dernæst vil analysen omhandle medlemmernes værdimæssige prioriteringer, hvis de frit kunne vælge arbejde (2.2). Det drejer sig om både arbejdets indhold og muligheder, forholdene på arbejdspladsen og tilrettelæggelsen af arbejdet. Afslutningsvis vil vi kigge på medlemmernes oplevelse af deres beskæftigelsesmæssige situation på arbejdsmarkedet (2.3). Herefter vil der komme en konklusion på afsnittet (2.4).

2.1 Arbejdet som en integreret del af tilværelsen

Det første emne, som vi vil tage op til diskussion i dette kapitel, er spørgsmålet om, hvilken betydning arbejdet overordnet spiller for det enkelte medlem i dennes tilværelse. I undersøgelsen har der i forhold til dette emne været stillet to spørgsmål. For det første, hvorvidt med-

Tabel 2.1: Arbejdets betydning og indflydelse på hverdagen (pct.)

	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Jeg kan ikke slippe arbejdet, når jeg går hjem	1992	8	17	15	16	45	2728
	2002	6	18	16	21	39	917
De ting, jeg laver i min fritid, er vigtigere for mig end de ting, jeg laver på mit arbejde	1992	18	26	32	14	10	3228
	2002	20	24	32	16	9	950

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

lemmerne er i stand til at slippe arbejdet, når de kommer hjem, og for det andet hvordan prioriteringen er mellem arbejde og fritid. Svarfordelingerne for disse to spørgsmål er vist i tabel 2.1.

Indledningsvis kan det konstateres, at der ikke er sket nogen større udvikling i forhold til, hvorvidt medlemmerne er i stand til at slippe deres arbejde, når de går hjem. Både i 1992 og 2002 drejede det sig om omkring hvert fjerde medlem, som havde denne oplevelse af arbejdets dominans over tilværelsen. Af disse er det under hvert tiende medlem (ca. 7 procent), der i begge undersøgelser svarede Helt enig på spørgsmålet, mens modsat over 60 procent i begge undersøgelser svarede, at de er enten delvist eller helt uenige og dermed signalerer, at de

ikke havde noget problem med at slippe arbejdet, når de går hjem.

Dette tilsyneladende afbalancerede forhold til arbejdet viser sig også, når der spørges ind til forholdet mellem arbejde og fritid. Både i 1992 og 2002 svarede 44 procent af medlemmerne således Helt eller delvist enig på, at deres fritid var vigtigere end deres arbejde. Kun godt omkring hvert fjerde medlem i begge undersøgelser prioriterede arbejdet over deres fritidsinteresser. Antagelsen om, at arbejdet bliver stadig mere vigtigt for den enkelte, er derfor ikke en tendens, som denne undersøgelse umiddelbart kan understøtte. I LO-forbundene er der stadigvæk en overvægt af medlemmer, som har et afbalanceret forhold til arbejdet, og for hvem det væsentligste i tilværelsen er deres fritid.

Det kunne tyde på, at der indenfor LO-området ikke er sket nogen større udvikling fra 1992 til 2002, når det handler om den betydning, som arbejdet har for medlemmernes tilværelse. Dette entydige billede bliver dog noget mere nuanceret, når svarfordelingerne bliver opdelt på forskellige baggrundsvARIABLE, hvilket er gjort i tabel 2.2 og 2.3.

Problemer med at slippe arbejdet

Som det fremgår af tabel 2.2, dæk-

ker det overordnede billede for hele perioden over en række interne forskelle imellem de forskellige grupper af medlemmer. Både for det enkelte undersøgelsesår og set over hele perioden.

For det første kan det konstateres, at kvinderne både i 1992 og 2002 i højere grad end mændene oplevede, at de havde problemer med at slippe arbejdet ved fyraften (andelen som svarede Delvist eller helt enige). I

Tabel 2.2: Problemer med at tage arbejdet med hjem, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

Jeg kan ikke slippe arbejdet, når jeg går hjem	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	9	8	20	25	14	15	17	20	39	32	1278	440
Mænd	7	5	13	12	15	16	15	23	50	45	1407	477
Alder												
Op til 25 år	5	7	14	16	17	15	17	22	47	41	409	88
26-0 år	7	6	15	13	15	21	17	17	46	43	388	112
31-40 år	6	6	20	24	13	14	17	22	44	34	747	217
41-50 år	11	5	17	18	14	14	15	22	42	41	735	279
51-60 år	12	9	13	15	14	16	13	21	49	38	389	201
61 år -	10	5	14	0	14	20	17	35	45	40	42	20
Sektor												
Offentlig	10	7	21	24	14	12	16	22	39	35	1024	341
Privat	6	6	14	14	15	18	16	21	48	42	1628	561
Total	8	6	17	18	15	16	16	21	45	39	2728	917

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

1992 var forskellen mellem kvinder og mænd på 9 procentpoint, mens den i 2002 var steget til 15 procentpoint. I 2002 havde hver tredje kvinde denne oplevelse, hvilket kun gjorde sig gældende for mindre end hver femte mand. Dette kan hænge sammen med de typer af job, som kvinderne har. Som det fremgik af tabel 1.5 arbejder kvinderne overvejende i erhverv, hvor det daglige arbejde involverer personlige relationer, hvilket formentlig i højere grad kræver personligt engagement, og derfor følgelig kan være vanskeligere at slippe i det øjeblik, man går hjem. Dette underbygges af den relativt højere andel af de offentlige ansatte, der svarede Helt eller delvist enig set i forhold til medlemmer, der var privatansatte.

I 1992 var der en tendens til, at ældre i lidt større grad oplevede, at de havde svært ved at slippe arbejdet, idet der i denne gruppe var en større andel, som svarede Helt enig på spørgsmålet. Denne aldersmæssige sammenhæng kan ikke genfindes i 2002. I 1992 var den største andel, der svarede Helt og delvist enig at finde i aldersgruppen 31-40 år. Den lidt højere andel i denne aldersgruppe kan være udtryk for, at det for denne gruppes vedkommende netop er der, hvor lønmodtagerne for alvor begynder at få en mere permanent – og hvad man kan

kalde for mere struktureret tilknytning til arbejdsmarkedet. Blandt andet gennem påbegyndelsen af et egentligt karrierepræget erhvervsforløb. Dette kan i sagens natur være en stressfaktor, som netop kan give sig udslag i, at arbejdet fylder mere end hvad umiddelbart godt er.

Adskillelse af arbejde og fritid

Går vi videre, så viser det sig i tabel 2.3, at der ikke er de store variationer over tid i prioriteringen mellem arbejde og fritid. Dette dækker dog over mindre forskelle, som kommer frem, når spørgsmålet underopdeles på kønnene, de forskellige aldersgrupper og sektortilhørsforhold.

Umiddelbart kunne noget tyde på, at der ikke er sket noget afgørende i forhold til medlemmernes prioritering af forholdet mellem arbejde og fritid. Denne konstatering dækker dog over en kønsmæssig forskel, idet mændene i højere grad end kvinderne både i 1992 og 2002 svarede Helt enig. Samtidig er andelen af kvinder, der svarede Helt og delvist uenig steget med 5 procentpoint over perioden. Hvor der i 1992 ikke var forskel i andelen Helt og delvist uenig mellem kønnene, var der en forskel at finde i 2002. Der er med andre ord en tendens til, at kvinder i lidt større omfang vægter arbejdet højere end fritiden. Igen

Tabel 2.3: Prioriteringen af arbejde kontra fritiden, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

De ting, jeg laver i min fritid, er vigtigere for mig end de ting, jeg laver på mit arb.	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	16	16	29	25	32	29	14	19	10	10	1572	463
Mænd	21	23	23	23	33	34	13	13	10	7	1608	487
Alder												
Op til 25 år	17	25	28	28	31	33	15	10	9	5	489	89
26-30 år	17	26	36	22	31	28	11	15	5	9	485	114
31-40 år	20	21	26	28	32	31	14	15	8	5	872	221
41-50 år	18	18	21	25	34	34	15	16	12	7	840	286
51-60 år	19	16	24	20	31	29	13	19	13	16	471	219
61 år -	9	10	28	10	45	52	6	19	11	10	53	21
Sektor												
Offentlig	18	15	25	26	34	30	13	20	11	10	1032	349
Privat	18	22	28	24	32	33	14	13	9	8	1665	565
Total	18	20	26	24	32	32	14	16	10	9	3228	950

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

afspejler denne udvikling i et vist omfang forskellen mellem offentlig og privat ansættelse.

Med hensyn til alder var der i 1992 ingen forskel på andelen, der svarede Helt enig mellem de forskellige aldersgrupper. Sammenlignet med 2002 er der sket det, at medlemmerne under 30 år i højere grad end tidligere svarede Helt enig, mens

der inden for de øvrige aldersgrupper ikke er sket nogen påviselig udvikling. I forhold til andelen af Delvist enig peger udviklingen dog lidt i den anden retning. I 1992 var der en klar aldersafhængighed, idet yngre medlemmer i højere grad end ældre svarede Delvist enig. Denne sammenhæng kan dog ikke umiddelbart genfindes i 2002. Dette gør det vanskeligt at udtale sig enty-

digt omkring udvikling i et aldersmæssigt perspektiv. En meget forsigtig tolkning kunne være, at de unge i 2002 i lidt højere grad orienterede sig imod deres fritid, end de ældre gjorde.

Samlet så har analysen i dette afsnit vist, at balancen mellem arbejdets betydning i hverdagen og ønsket om en rimelig balance mellem arbejde og fritid ikke har ændret sig afgørende op gennem 90'erne. Re-

Tabel 2.4: Parametre for arbejdets betydning (pct.)

Hvad ville betyde mest for dig, hvis du frit kunne vælge arbejde?	Årstal	Stor betydning	Nogen betydning	Svært at sige	Kun ringe betydning	Slet ingen betydning	Antal
At arbejdet er interessant og spændende	1992	77	17	4	1	0	3223
	2002	80	16	2	1	0	935
At lønnen er høj	1992	33	46	15	5	1	3186
	2002	25	52	16	6	1	932
At jeg kan føle, at jeg laver et godt stykke arbejde	1992	83	15	2	0	0	3247
	2002	75	21	2	0	1	935
At der er tryk i ansættelsen	1992	75	19	4	1	1	3207
	2002	63	25	8	4	1	934
At der er et godt kammeratskab på arbejdspladsen	1992	76	21	3	1	0	3247
	2002	76	20	3	0	1	936
At arbejdsmiljøet er i orden	1992	77	20	3	0	0	3222
	2002	72	22	5	0	0	933
At arbejdet ligger tæt ved min bopæl	1992	27	39	14	16	3	3212
	2002	28	38	14	14	6	935
At jeg selv kan bestemme arbejdstiden	1992	16	35	24	19	6	3169
	2002	19	35	23	14	8	932
At der er gode muligheder for efteruddannelse	1992	30	38	19	10	4	3170
	2002	27	37	18	11	7	931
At ledelsen viser forståelse og respekt for de ansatte	1992	79	18	3	0	0	3232
	2002	81	16	2	1	0	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

sultaterne fra 2002-undersøgelsen bekræfter i det store og hele det billede, som 1992-undersøgelsen nåede frem til.

2.2 Arbejdets indholdsmæssige side

I det ovenstående har analysen hidtil primært drejet sig om, hvordan medlemmerne oplevede og forholdt sig til deres arbejde. I det efterfølgende vil vi se nærmere på, hvad medlemmerne har svaret på spørgsmålet ”Hvad ville betyde mest for dig, hvis du selv kunne vælge?” Diskussionen handler så-

ledes om, hvilke værdier medlemmerne tillægger deres arbejde.

Set over tid er der ikke sket den helt store udvikling i forhold til, hvad medlemmerne ville prioritere højst, hvis de frit kunne vælge. Til slutningen til de forskellige prioriteringer er generelt den samme i begge undersøgelsesår. Der er dog sket et par mindre forskydninger, som det kan være interessant at hæfte sig ved, selvom de ikke skal overvurderes. Blandt andet i forhold til ønskerne om at lønnen er høj, tryghed i ansættelsen og udsag-

Tablet 2.5: At arbejdet er interessant og spændende, fordelt på køn og alder (pct.)

	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	79	85	17	13	4	2	1	0	0	0	1573	452
Mænd	75	76	18	19	5	3	1	1	1	1	1599	483
Alder												
Op til 25 år	86	85	11	13	3	2	1	0	0	0	495	88
26-30 år	79	86	16	14	4	0	1	0	0	0	477	113
31-40 år	78	79	19	18	3	2	0	0	0	1	854	218
41-50 år	75	79	19	17	4	1	2	2	0	0	839	285
51-60 år	70	79	19	16	8	4	2	1	2	1	478	209
61 år -	64	77	29	9	7	14	0	0	0	0	56	22
Total	77	80	17	16	4	2	1	1	0	0	3223	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

net ”At jeg kan føle, at jeg laver et godt stykke arbejde”. Det mindre fald i tilslutningen til spørgsmålet ”At der er tryghed i ansættelsen” kan umiddelbart forklares med de forskelle, der er mellem lavkonjunktur og højkonjunktur. I forhold til ønsket om at lønnen er høj, kunne noget tyde på, at medlemmerne er blevet mindre materielt fokuseret i deres tilgang til arbejdet. Endelig er der et mindre fald i betydningen af at udføre et godt stykke arbejde.

Arbejdets indhold

Hvis spørgsmålene underopdeles på køn og alder, som det er gjort i tabel

2.5, fremkommer der nogle udviklingstræk og mindre forskelle, der afviger fra den generelle udvikling.

Som det fremgår af tabel 2.5 er arbejdets indholdsmæssige side af stor vigtighed for medlemmerne, hvilket viser sig i begge undersøgelser. 77 procent af medlemmerne i 1992 og 80 procent af medlemmerne i 2002 mente, at dette havde stor betydning.

Denne lidt større vægtning af kvaliteten i arbejdet dækker imidlertid over nogle mindre forskudninger mellem mænd og kvinder i forhold til andelen, der svarede Stor betyd-

Tabel 2.6: At lønnen er høj, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	30	24	47	52	17	17	5	7	1	1	1559	449
Mænd	36	26	45	51	14	15	5	6	1	1	1582	483
Alder												
Op til 25 år	28	19	50	58	16	19	5	2	0	1	494	88
26-30 år	28	24	49	61	17	10	5	4	1	0	471	113
31-40 år	32	28	47	50	15	13	5	8	1	1	854	218
41-50 år	37	26	44	50	14	18	5	6	0	1	829	284
51-60 år	39	24	40	48	15	19	6	7	1	2	469	208
61 år -	44	24	36	52	20	14	0	5	0	5	50	21
Total	33	25	46	52	15	16	5	6	1	1	3186	932

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

ning i henholdsvis 1992 og 2002. I 1992 udgjorde andelen af kvinder 79 procent mod 75 procent af mændene, mens den i 2002 udgjorde 85 procent af kvinderne og 76 procent af mændene. Noget tyder derfor på, at prioriteringen af kvaliteten i arbejdet i løbet af perioden har fået en større betydning hos kvinderne, og at forskellen til mændene dermed er øget.

I 1992 faldt prioriteringen af, om arbejdet var spændende og interessant med alderen. Denne sammenhæng kan ikke genfindes i 2002, hvor forskellene mellem aldersgrupperne er blevet mere udjævnet.

Materielt udbytte af arbejdet

Går vi videre til spørgsmålet om lønnens betydning, så viser tabel 2.6, at prioriteringen af "At lønnen er høj" generelt er faldet i perioden. Hver tredje svarede således i 1992 Stor betydning, hvilket kun gjorde sig gældende for hver fjerde i 2002. Hvis Stor betydning og Nogen betydning slås sammen, er der ingen forskel at spore over tid. Samlet set er der en svag tendens til, at høj løn ikke har samme betydning som tidligere.

I 1992 var mændene i lidt højere grad fokuseret på det materielle udbytte end kvinderne. Denne sammenhæng kan dog ikke genfindes i 2002, hvor der ikke er nogen

sikker forskel mellem kønnene. De holdningsmæssige forskydninger slår altså kraftigst igennem hos mændene. Der er derfor ikke længere belæg for at påstå, at der er forskel på kønnenes prioritering af de materielle forhold målt ved ønsket om høj løn.

Behovet for at lave et godt stykke arbejde

Når det handler om behovet for det at lave et ordentligt stykke arbejde, er der, som det fremgår af tabel 2.7, heller ikke sket nævneværdige ændringer over perioden. Der er sket et mindre gennemgående skifte fra Stor betydning til Nogen betydning for alle de medtagne grupper. Hvis de to positive svarkategorier slås sammen, rummer de stort set alle medlemmerne både i 1992 og 2002, så udviklingen kan ikke tolkes som en væsentlig ændring i prioriteringen af det at lave et godt stykke arbejde.

Den ovenfor beskrevne udvikling går ikke overraskende igen, når svarene opdeles på køn. Både i 1992 og 2002 svarede kvinderne i højere grad end mændene, at det havde Stor betydning, hvorvidt de havde følelsen af at udføre et godt stykke arbejde. I 1992 svarede 88 procent af kvinderne, at det havde Stor betydning, mens andelen i 2002 var faldet til 81 procent.

Tabel 2.7: At jeg kan føle, at jeg laver et godt stykke arbejde, fordelt på køn og alder (pct.)

	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	88	81	10	17	2	1	0	0	0	1	1597	453
Mænd	78	69	20	25	2	4	0	1	0	2	1598	482
Alder												
Op til 25 år	82	72	16	28	2	0	0	0	0	0	494	88
26-30 år	81	68	17	27	2	4	1	0	0	1	474	113
31-40 år	82	73	17	24	1	2	0	1	0	1	855	218
41-50 år	85	77	12	19	3	3	0	0	0	1	852	286
51-60 år	84	80	15	15	1	1	0	1	1	2	498	209
61 år -	79	76	16	14	5	5	0	5	0	0	57	21
Total	83	75	15	21	2	2	0	0	0	1	3247	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Blandt mændene var andelen faldet fra 78 procent i 1992 til 69 procent i 2002. Det har med andre ord lidt større betydning for kvinderne, at arbejdet giver en indholdsmæssig tilfredsstillelse. Hvis Stor betydning og Nogen betydning lægges sammen, var der i 2002 ikke nævneværdige kønsforskelle.

I 1992 var der ingen forskel mellem aldersgrupperne, hvilket afviger en smule fra det billede som 2002-undersøgelsen giver, idet der kan konstateres en vis aldersmæssig forskel. De ældre medlemmer svarede i højere grad end de yngre

medlemmer Stor betydning, mens det omvendte gør sig gældende i forhold til svaret Nogen betydning. *Lavpunktet* nås i aldersgruppen 26-30-årige, hvor 68 procent svarede Stor betydning. Der er med andre ord tale om et fald i prioriteringen af kvaliteten af det arbejde, som den enkelte leverer, når vi opdeler efter alder. Faldet består dog primært i et skifte fra Stor betydning til Nogen betydning og skal derfor tages med et gran salt.

Resultatet kan for de yngre medlemmers vedkommende bedst forstås som en periodeeffekt, da der

er fald både mellem generationerne og mellem aldersgrupperne med undtagelse af de ældste aldersgrupper, for hvilke det ikke er muligt at komme med en enkelt forklaring på udviklingen.

Tryghed i ansættelsen

Når det gælder spørgsmålet om "At der er tryghed i ansættelsen", så er der over tid sket et mindre fald i prioriteringen, som det fremgår af tabel 2.8. Det kan hænge sammen med det konjunkturmæssige op-sving i perioden 1992 til 2002. I en periode med højkonjunktur har det ikke samme betydning at miste arbejdet som i en periode med lavkon-

junktur, fordi andet arbejde er lettere at få. Dette giver måske en forklaring på udviklingen i svarene over tid. Andelen der svarede Stor betydning er faldet fra 75 procent i 1992 til 63 procent i 2002. På samme tid er svaret Nogen betydning steget med 6 procentpoint fra 19 procent i 1992 til 25 procent i 2002. I 2002 tillagde 88 procent af medlemmerne det Stor eller nogen betydning, at der var tryghed i ansættelsen, hvilket stadigvæk må siges at være en ganske vigtig værdi ved det at have et arbejde.

Det generelle billede af udviklingen kan genfindes, når svarene under-

Tabel 2.8: At der er tryghed i ansættelsen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	77	66	19	25	3	6	1	2	0	1	1573	452
Mænd	73	60	19	25	6	9	2	5	1	2	1587	482
Alder												
Op til 25 år	69	49	22	32	7	16	1	3	1	0	491	88
26-30 år	68	49	24	38	6	8	2	4	0	2	475	113
31-40 år	71	60	22	25	5	9	1	6	1	1	853	218
41-50 år	80	68	15	23	3	6	1	3	0	1	837	284
51-60 år	84	71	12	20	2	5	1	2	1	3	476	210
61 år -	90	81	2	14	4	5	4	0	0	0	52	21
Total	75	63	19	25	4	8	1	4	1	1	3207	934

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

opdeles på køn. De kvindelige medlemmer var både i 1992 og 2002 tilbøjelige til at tillægge tryghed i ansættelsen lidt større betydning end de mandlige medlemmer. Forskellen er dog kun på 6 procentpoint. Denne mindre forskel kan delvist forklares ved, at arbejdsløsheden også i 2002 er en smule højere for kvinderne.

Går vi videre med aldersvariablen, var der i 1992 en umiddelbar sammenhæng mellem alder og svarfordelingerne på udsagnene Stor betydning og Nogen betydning. Det viser sig mest markant, når aldersgrupperne under 40 år sammenlignes med aldersgrupperne over 40 år, idet ikke mindst gruppen af 51-60-årige og gruppen over 60 år tilslutter sig udsagnet. Dette mønster gør sig i nogen grad også gældende i 2002. Mest markant er udviklingen imidlertid for aldersgrupperne under 30 år. Her er der tale om et pænt fald på godt 20 procentpoint fra 1992 til 2002 i andelen, der svarede Stor betydning. Denne udvikling kan hænge sammen med, at disse grupper har haft relativt størst udbytte af overgangen fra lavkonjunktur til højkonjunktur i form af lavere ledighed. Omvendt var de yngre medlemmer mere tilbøjelige til at svare Nogen betydning i 2002. Denne stigning opvejer dog ikke faldet blandt dem, der svarede Stor

betydning. I 2002 var der ikke helt den samme skillelinje ved de 40-årige, men sammenhængen var snarere en større tilbøjelighed til at svare Stor betydning og i mindre grad Nogen betydning med alderen. Samlet set har trygheden i ansættelsen noget større betydning for de ældre end for de yngre. En forskel der er mere markant i 2002.

Godt kammeratskab på arbejdspladsen

Arbejdet handler, som de fleste er bekendt med, ikke kun om selve aktiviteten *arbejde*. Arbejdet handler også om det sociale fællesskab, der knytter sig til arbejdet. I tabel 2.9 får vi en pejling af udviklingen i den betydning, medlemmerne tillægger de sociale aspekter.

I forhold til prioriteringen af kammeratskabet er der ikke sket noget større udsving i perioden. Således tillagde 97 procent i 1992 mod 96 procent i 2002 et godt kammeratskab Stor eller nogen betydning. Denne umiddelbare forståelse af betydningen af et godt kammeratskab dækker dog over en markant kønsmæssig forskel. Det viser sig, at kvinderne både i 1992 og 2002 i højere grad end mændene tillægger et godt kammeratskab stor betydning. Den kønsmæssige forskel var 13 procentpoint i 1992 og 15 procentpoint i 2002. Hvis Stor og nogen be-

Tabel 2.9: At der er et godt kammeratskab på arbejdspladsen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	82	84	16	13	2	2	0	0	0	1	1591	454
Mænd	69	69	27	26	3	3	1	1	1	1	1604	482
Alder												
Op til 25 år	73	73	25	26	2	1	0	0	0	0	493	88
26-30 år	73	73	24	22	2	5	1	0	0	0	475	113
31-40 år	72	74	24	22	4	3	0	1	0	1	852	218
41-50 år	76	76	20	20	3	2	1	0	1	2	850	288
51-60 år	84	80	13	15	1	3	1	1	0	1	497	208
61 år -	86	81	11	14	4	5	0	0	0	0	56	21
Total	76	76	21	20	3	3	1	0	0	1	3247	936

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

tydning lægges sammen, udligner denne forskel sig dog, da flere mænd end kvinder både i 1992 og 2002 svarede Nogen betydning. Forskellen mellem mænd og kvinder giver dog et signal om, at kvinder i højere grad end mænd ønsker velfungerende sociale relationer på arbejdspladsen. Eller sagt på en anden måde ønsker kvinderne i højere grad et velfungerende arbejdskollektiv.

Over tid er den aldersmæssige svarfordeling stort set uforandret, og aldersforskellene er fremdeles ikke af større betydning.

Arbejdsmiljøets betydning

I forhold til spørgsmålet om arbejdsmiljøet er der jf. tabel 2.10 sket et mindre fald på 5 procentpoint i andelen, der svarede Stor betydning fra 1992 til 2002. Faldet har dog ikke medført en afgørende ændring i medlemmernes syn på arbejdsmiljøets betydning, idet kun hver tyvende svarede Svært at sige på spørgsmålet i 2002, og meget få svarede Kun ringe betydning eller Slet ingen betydning. Arbejdsmiljøet er stadigvæk en væsentlig prioritet i forbindelse med arbejdet.

Tabel 2.10: At arbejdsmiljøet er i orden, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	82	76	16	19	2	4	0	0	0	0	1581	451
Mænd	71	69	24	25	4	5	1	1	0	0	1594	482
Alder												
Op til 25 år	70	65	25	28	4	7	0	0	0	0	493	88
26-30 år	72	61	24	33	3	6	0	0	0	0	475	113
31-40 år	73	69	23	24	4	6	0	1	0	0	852	218
41-50 år	81	76	17	20	2	4	1	0	0	0	843	286
51-60 år	87	79	11	16	2	4	0	1	0	1	484	208
61 år -	87	80	7	15	2	5	4	0	0	0	54	20
Total	77	72	20	22	3	5	0	0	0	0	3222	933

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Både i 1992 og 2002 havde det lidt større betydning for kvinderne, at arbejdsmiljøet var i orden. Kvinderne var overrepræsenteret i andelen, der svarede Stor betydning, hvorimod mændene var overrepræsenteret i andelen, der svarede Nogen betydning. I 1992 svarede 82 procent af kvinderne Stor betydning, mens andelen af mænd var 71 procent; 24 procent af mændene svarede Nogen betydning mod kun 16 procent af kvinderne. De procentvise fordelinger har ikke forandret sig væsentligt i 2002 med undtagelse af, at ande-

len af kvinder, der svarede Stor betydning er faldet fra 82 procent til 76 procent.

Den aldersmæssige svarfordeling har heller ikke forandret sig over tid. Både i 1992 og 2002 gjorde det sig gældende, at stigende alder gjorde medlemmet mere tilbøjeligt til at svare Stor betydning og i mindre grad Nogen betydning. Overordnet set er der en lille bevægelse fra Stor betydning til Nogen betydning. Udviklingen er dog kun statistisk sikker for aldersgrupperne 26-30 år og 51-60 år.

Analysen har således vist, at et godt arbejdsmiljø fortsat er af stor betydning for medlemmerne.

Arbejdspladsens placering

Som det fremgår af tabel 2.11, så svarede godt to ud af tre i både 1992 og 2002, at det havde Stor eller nogen betydning, at arbejdet lå tæt ved bopælen. Der er med andre ord heller ikke her sket nogen større forskydning i forhold til, hvor mobile medlemmerne ønsker at være med hensyn til transporttiden til og fra arbejdet.

I forhold til kønsmæssige forskelle er der sket en lille udvikling fra 1992 til 2002. I 1992 svarede 71 procent af kvinderne, at det, at arbejdspladsen ligger tæt på bopælen, havde Stor eller nogen betydning, mens andelen kun udgjorde 61 procent af mændene. I 2002 svarede 68 procent af kvinderne Stor eller nogen betydning, mens mændenes andel var steget til 65 procent. En interessant tilnærmelse i kønnenes prioritering, uden der dog er tale om nogen særlig betydelig udvikling.

Tabel 2.11: At arbejdet ligger tæt ved min bopæl, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	29	30	42	38	12	14	14	14	2	4	1580	453
Mænd	24	26	37	39	16	15	18	13	5	8	1589	482
Alder												
Op til 25 år	14	13	31	30	26	30	25	17	5	11	494	88
26-30 år	18	20	38	37	21	11	19	24	5	7	472	113
31-40 år	24	28	44	39	13	18	17	10	3	6	846	218
41-50 år	32	29	40	43	9	12	15	12	3	5	841	286
51-60 år	45	36	36	36	7	10	7	13	4	5	484	209
61 år -	35	38	50	33	6	14	9	14	0	0	54	21
Total	27	28	39	38	14	14	16	14	3	6	3212	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

I forhold til den aldersmæssige svarfordeling er der ikke sket nogen nævneværdig udvikling i perioden. Der er stort set ingen forskelle mellem de enkelte aldersgrupper med undtagelse af aldersgruppen 51-60 år, hvor der er sket et fald fra 1992 til 2002. Både i 1992 og 2002 gjorde det sig gældende, at de ældre medlemmer til lagde det større betydning, at arbejdspladsen lå tæt ved bopælen. Det kan med andre ord tolkes som en alderseffekt, jo ældre medlemmet bliver, jo større betydning har det at kunne begrænse transporttiden til og fra arbejdet.

Trods tendensen til at arbejdslivet er under forandring med mange nye lokaliseringer af virksomhederne, er der således ikke umiddelbare tegn på, at medlemmerne er blevet mere villige til at vælge et arbejde, der indebærer lang transporttid.

Arbejdstidens placering

Det moderne arbejdsliv stiller i dag udfordringer, som ikke i samme grad gjorde sig gældende tidligere. For eksempel består de fleste lønmodtagerfamilier i dag af to fuldtids- og udearbejdende forsørgere. Dette stiller i sagens natur store krav til fleksibiliteten. Blandt andet

Tabel 2.12: At jeg selv kan bestemme arbejdstiden, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	16	22	41	38	22	21	16	14	5	6	1551	451
Mænd	16	17	28	33	27	25	22	14	7	11	1573	481
Alder												
Op til 25 år	8	6	22	23	32	31	26	27	12	14	489	88
26-30 år	9	13	31	36	32	27	21	17	7	8	472	113
31-40 år	14	20	39	35	29	24	14	15	4	7	848	218
41-50 år	23	23	38	35	16	23	19	11	4	7	827	283
51-60 år	23	22	37	38	16	19	18	12	6	10	464	209
61 år -	25	24	31	62	12	14	31	0	2	0	49	21
Total	16	19	35	35	24	23	19	14	6	8	3169	932

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

i forhold til tilrettelæggelsen af arbejdstiden i forhold til det at kunne håndtere hændelser som fx børns sygdom. I tabel 2.12 er medlemmernes prioritering af fleksibiliteten i arbejdstiden vist.

I 2002 mente 54 procent af medlemmerne, at det havde Stor eller nogen betydning, at det var muligt selv at bestemme arbejdstiden. Dette er en mindre stigning på tre procentpoint i forhold til 1992, hvor andelen var 51 procent. I forhold til tidligere har det dog kun lidt større betydning ved et jobskifte, at der er mulighed for selv i højere grad at kunne bestemme arbejdstiden.

Denne stigning i prioritet af selv at kunne bestemme arbejdstiden dækker umiddelbart over forskelle mellem mænd og kvinder. Andelen af kvinder der svarede Stor betydning er steget med 6 procentpoint fra 1992 til 2002, mens mændenes andel er uforandret. Hvis andelen Stor betydning og Nogen betydning slås sammen, udgjorde andelen 60 procent af kvinderne mod kun 50 procent af mændene. Det har i højere grad betydning for kvinderne, at de selv kan bestemme arbejdstiden. Det kan hænge sammen med, at det stadig i højere grad er kvinderne, der står for det huslige arbejde, og

dermed har et større behov for at have fri på bestemte tider af dagen.

I 1992 var der en sammenhæng mellem alder og svarfordelingerne. Sandsynligheden for at medlemmet svarede Stor betydning eller Nogen betydning steg frem til medlemmet rundede de 40 år. Herefter var andelen konstant. I 2002 var denne grænse tilsyneladende flyttet til 30 år.

Muligheder for efteruddannelse

Mulighederne for personlig udvikling i arbejdet spiller en stor rolle for de fleste lønmodtagere, og adgangen til efteruddannelse er i den sammenhæng ofte en forudsætning. Hvordan medlemmerne forholder sig hertil, er vist i tabel 2.13.

Umiddelbart tyder tallene i tabel 2.13 på, at der er sket et lille fald i prioriteringen af efteruddannelsesmulighederne. Hverken i 1992 eller 2002 var der forskel mellem mænds og kvinders syn på betydningen af gode efteruddannelsesmuligheder. Heller ikke når der sammenlignes mellem de to undersøgelsesår, kan der påvises nogen væsentlige forskelle. Hvis man kigger nærmere på de enkelte aldersgrupper, er der heller ikke her sket nogen særlig udvikling over tid.

Tabel 2.13: At der er gode muligheder for efteruddannelse, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	30	28	38	38	18	16	10	11	4	8	1555	449
Mænd	29	26	38	37	19	20	10	11	5	7	1574	482
Alder												
Op til 25 år	29	23	39	39	22	16	8	15	3	8	491	88
26-30 år	24	24	43	39	22	19	9	13	3	5	470	112
31-40 år	29	33	41	34	18	19	7	8	4	6	847	218
41-50 år	33	30	36	39	16	16	11	9	4	6	831	284
51-60 år	32	20	27	37	19	18	16	14	7	11	464	209
61 år -	27	20	39	25	10	25	14	15	10	15	49	20
Total	30	27	38	37	19	18	10	11	4	7	3170	931

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Resultatet kunne virke en smule overraskende set i lyset af, at der op gennem 90'erne har været en intensiv debat om betydningen af løbende opkvalificering. Ikke mindst for medlemmerne af LO-forbundene.

Ledelsens forståelse og respekt for de ansatte

Som vi senere vil komme nærmere ind på, har medlemmernes vurdering af ledelsens behandling af medarbejderne også en vis betydning for kvaliteten af arbejdslivet. I det følgende analyseres den prio-

ritering, medlemmerne tillægger en positiv personalepleje fra ledelsens side.

I forhold til betydningen af ledelsens forståelse og respekt for de ansatte er der ikke sket nogen væsentlige forandringer over tid. Stort set alle medlemmer mente både i 1992 og 2002, at forståelse og respekt fra ledelsens side var af stor eller nogen betydning.

Hvis man kigger nærmere på kønnenes svarfordeling viser det sig, at kvinderne både i 1992 og 2002 til-

lagde det lidt større betydning, at ledelsen viste respekt og forståelse for de ansatte, end mændene gjorde. Dette fremgår af, at en procentvis større andel af kvinderne svarede Stor betydning. Det kan hænge sammen med, at kvinderne i mere udtalt grad end mændene ser det som vigtigt at have positive sociale relationer på arbejdspladsen, som vi har været inde på tidligere.

I 1992 var der en tydelig sammenhæng mellem medlemmets alder og besvarelsen af spørgsmålet. Jo

ældre medlemmet blev, jo større var sandsynligheden for, at han eller hun svarede Stor betydning og i mindre grad Nogen betydning. Dog med den undtagelse, at aldersgrupperne 26-30 år og 31-40 år minder om hinanden. Dette mønster kan ikke helt genfindes i 2002. Tilsyneladende er der en skillelinje omkring de 40 år, hvor medlemmerne over 40 år svarer meget ens, og det samme gjorde sig gældende for medlemmerne under 40 år. Samtidig er der i 2002 blevet mindre forskel mellem de enkelte al-

Tabel 2.14: At ledelsen viser forståelse og respekt for de ansatte, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Stor betydning		Nogen betydning		Svært at sige		Kun ringe betydning		Slet ingen betydning		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	82	85	16	14	2	0	0	0	0	0	1582	453
Mænd	75	77	20	19	4	3	1	1	1	1	1599	482
Alder												
Op til 25 år	66	79	29	20	5	1	1	0	0	0	494	87
26-30 år	75	77	20	22	4	1	1	0	0	0	477	112
31-40 år	77	75	20	21	3	3	0	1	0	1	855	218
41-50 år	82	85	15	13	3	1	0	1	1	1	844	287
51-60 år	89	86	10	12	1	1	0	1	0	1	489	210
61 år -	89	76	6	14	2	10	4	0	0	0	53	21
Total	79	81	18	16	3	2	0	1	0	0	3232	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

dersgrupper. I begge undersøgelser var der en vis alderseffekt, dog er den mindre tydelig i undersøgelsen fra 2002.

2.3 Medlemmernes forventninger til den fremtidige arbejdssituation

Det sidste emne, vi vil tage op i dette kapitel, er spørgsmålet om medlemmernes forventninger til fremtiden. Med afsæt i to spørgsmål vil der i dette afsnit blive diskuteret, hvordan medlemmerne ser på deres egne muligheder på fremtidens arbejdsmarked. Det første spørgsmål handler om angsten for at blive arbejdsløs, og det andet spørgsmål omhandler medlemmernes tro på værdien af egne kvalifikationer.

Over tid er der sket en meget markant udvikling, når der spørges ind til, hvorvidt medlemmerne er bange for at blive arbejdsløse. I 1992 svarede 61 procent, at de var Helt eller delvist enige i, at de var bange for at blive arbejdsløse. Samme andel udgjorde i 2002 kun 23 procent. Når denne udvikling sammenlignes med den overordnede udvikling i beskæftigelsen, bliver det tydeligt, at den oplevede risiko for arbejdsløshed er tæt forbundet med de konjunkturmæssige forhold på svartidspunktet. Når økonomien er inde i en periode

med lavkonjunktur, oplever medlemmerne tydeligvis risikoen for ledighed som værende mere nærværende og svarer følgelig derefter. Omvendt hvis økonomien er inde i en periode med højkonjunktur, som det var tilfældet i 2002, så opleves risikoen som væsentlig mindre. Hertil skal det dog bemærkes, at knap hvert fjerde medlem under en højkonjunktur – med de laveste arbejdsløshedstal i mands minde – stadig frygtede at blive arbejdsløs. Et tegn på at problemet stadig er meget nærværende blandt dele af medlemmerne.

I forhold til mændenes og kvindernes svar på spørgsmålet går det overordnede billede igen. Dog med den væsentlige variation, at kvinderne både i 1992 og 2002 i lidt højere grad end mændene var bange for at blive arbejdsløse. Forskellen er dog i perioden skrumpet ind fra en forskel på 9 procentpoint i 1992 til 5 procentpoint i 2002.

Også for udviklingen inden for aldersgrupperne gælder det, at den i store træk er identisk med den generelle udvikling. I 1992 svarede medlemmer under 26 år og over 40 år i lidt højere grad end medlemmerne mellem 26-40 år Helt enig på spørgsmålet. Hvis Helt enig og Delvist enig lægges sammen, er

Tabel 2.15: Jeg er bange for at blive arbejdsløs, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	44	11	22	14	13	17	9	15	12	44	1547	446
Mænd	35	6	22	14	18	22	11	17	13	42	1586	480
Alder												
Op til 25 år	43	9	21	6	14	15	12	16	10	55	485	88
26-30 år	35	6	24	15	21	18	10	20	9	41	480	111
31-40 år	34	8	23	12	17	19	13	17	13	44	859	215
41-50 år	42	9	21	16	14	17	10	17	13	41	833	284
51-60 år	46	10	20	15	13	25	6	11	17	39	452	208
61 år -	36	0	15	0	6	20	15	15	28	65	47	20
Total	39	9	22	14	16	19	10	16	12	43	3178	926

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

der kun mindre forskelle at finde mellem aldersgrupperne. I 2002 er der ingen sikker forskel mellem aldersgrupperne. Det fremgår klart, at specielt de aldersmæssige ydergrupper har nydt godt af skiftet fra lavkonjunktur til højkonjunktur.

Spørgsmålet om arbejdsløshed er ikke det eneste emne, som har medlemmernes interesse, når der spørges ind til fremtiden. Evnen til at klare sig på arbejdsmarkedet

handler i høj grad også om at have relevante kvalifikationer i forhold til krav, som fremtiden vil byde på. Selvom det måske umiddelbart kan være svært for det enkelte medlem at overskue, hvilke krav og forventninger vedkommende vil blive mødt med, så er det et emne, som altid vil være nærværende. Ikke mindst i disse år, hvor arbejdslivet i stadig større grad handler om løbende tilpasning (fleksibilitet) til et arbejdsmarked,

som på flere fronter er under opbrud. Blandt andet i kraft af en stigende international konkurrence fra lande, som ikke tidligere i samme omfang har været en trussel mod danske arbejdspladser. Som den sidste tabel i dette kapitel vil vi se nærmere på, hvordan medlemmerne oplevede deres fremtidige muligheder på arbejdsmarkedet set i forhold til de kvalifikationer, som de har.

Som det fremgår i tabel 2.16, så var lidt mere end hvert femte medlem (21 procent) i 2002 bange for, at deres kvalifikationer ikke

ville slå til i fremtiden. Dette er et markant fald i forhold til 1992, hvor 43 procent af medlemmerne havde denne frygt. Faldet i andelen af medlemmer, der var bange for, at deres kvalifikationer ikke slog til, kan i et vist omfang forklare stagnationen i andelen af medlemmer, for hvem det havde betydning, at der var gode muligheder for efteruddannelse. Et spørgsmål der måske kan forklares med den økonomiske udvikling. Kvalifikationerne opleves måske i gode tider ikke i samme grad som i dårlige at være en hindring for at få arbejde. Dertil

Tabel 2.16: Jeg er bange for at mine kvalifikationer ikke slår til, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	25	6	26	17	19	20	12	23	18	34	1542	446
Mænd	15	5	21	14	22	20	18	24	24	37	1575	480
Alder												
Op til 25 år	19	6	23	11	22	21	17	17	19	46	492	88
26-30 år	21	3	27	14	19	23	16	27	18	34	475	111
31-40 år	18	4	22	18	23	19	16	24	21	36	860	215
41-50 år	20	7	25	17	20	17	14	25	21	35	825	284
51-60 år	28	9	19	15	16	22	14	23	23	32	447	208
61 år -	5	0	24	10	18	35	18	25	34	30	38	20
Total	20	6	23	15	21	20	15	24	21	35	3157	926

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

kommer, at andelen af medlemmer, der i perioden rent faktisk har styrket deres kvalifikationer, er steget, hvilket også må formodes at have medvirket til at styrke deres selvtillid i forhold til egne evner og muligheder.

I 1992 var andelen af kvinder, der svarede Helt eller delvist enig på dette spørgsmål 51 procent, hvilket er 15 procentpoint højere end hos mændene. I 2002 var kun 23 procent af kvinderne og 19 procent af mændene Helt eller delvist enige i, at de var bange for at deres kvalifikationer ikke slog til. Der er altså tale om en klar kønsmæssig udjævning i svarfordelingen.

Konjunkturudviklingerne har helt klart sat deres præg på udviklingen. I 1992 var det en væsentlig bekymring for alle aldersgrupper, at kvalifikationer ikke slog til på arbejdsmarkedet. I forhold til 2002 er der sket en markant udvikling i retning af, at medlemmerne i væsentlig mindre grad frygter, at deres kvalifikationer ikke slår til. Den forbedrede beskæftigelsesmæssige situation i 2002 har i høj grad fjernet frygten for dårlige kvalifikationer.

2.4 Konklusion

Sammenfattende viser undersøgelsen, at der i perioden fra 1992 til 2002 som hovedtræk kun er sket mindre forskydninger i prioriteringen af arbejdets forskellige dimensioner. Det gælder både i forholdet mellem arbejde og fritid, og når det handler om at slippe arbejdet, når man har fri. Værdisættelse af arbejdet betoner fremdeles ganske klart de indholdsmæssige og sociale aspekter over det mere materielle udbytte, der opnås. Noget overraskende kan det imidlertid være, at de mere personligt udviklende aspekter ikke synes at være vokset i tilslutning. Især set i lyset af debat om øget individualisering og differentiering i arbejdslivet.

Til gengæld er der konstateret en meget markant øget tiltro til egen markedsværdi hos medlemmerne. Frygten for at blive arbejdsløs, hvilket også gælder frygten for at kvalifikationer ikke slår til, er markant lavere i 2002 sammenlignet med 1992. Denne udvikling må i høj grad anses for at være konjunkturbetinget – altså en periodeeffekt – hvilket kan tyde på, at afgørende positive forandringer i konjunkturerne kan indebære ringere opmærksomhed omkring mere strukturelt betingede kvalifikationsunderskud hos medlemmerne.

3 Medarbejdernes forhold til ledelsen og indflydelse på arbejdspladsen

Gennem de seneste årtier er der i stadig stigende omfang blevet udviklet og indført nye organisationsformer i arbejdslivet med blandt andet en øget fokusering på medarbejderinvolvering. Denne fornyede interesse for og praktisering af forskellige nye ledelsesstrategier fra arbejdsgivernes side har udfordret fagbevægelsen på blandt andet spørgsmålene om den fortsatte samarbejdsorientering og skabt nye former for medarbejderindflydelse. I dette kapitel vil vi se nærmere på denne problematik. Det centrale omdrejningspunkt vil være en diskussion af, hvor udbredt nye og mere moderne ledelsesformer er, og hvorledes medlemmerne i dag ser på ønsket om medindflydelse på arbejdslivets udvikling. Udgangspunktet for diskussionerne vil være en modstilling af de af medlemmerne tilkendegivne holdninger og prioriteringer i 2002 med resultaterne fra 1992-undersøgelsen.

I dette kapitel vil vi starte med at analysere medlemmernes forhold til ledelsen (3.1). Dernæst vil vi undersøge medlemmernes ønsker om mere medbestemmelse både på et konkret dagligdags plan og på et

mere overordnet niveau, der handler om virksomhedens udvikling (3.2). Afslutningsvis vil vi konkludere på analyserne i kapitlet.

3.1 Medlemmernes forhold til ledelsen

Ser vi indledningsvis først på medlemmernes vurdering af ledelsens reelle managementpraksis, så tegner der sig et forholdsvis lyst billede. For som det fremgår af tabel 3.1, så var der flere medlemmer i 2002, der tilkendegav, at de oplevede at blive behandlet positivt af ledelsen på deres arbejdsplads.

I 2002 svarede således 44 procent, at de I meget høj grad eller I høj grad oplevede, at ledelsen på deres arbejdsplads værdsætter og tager personlige hensyn til deres ansatte. I 1992 udgjorde den tilsvarende andel 38 procent af medlemmerne. Tilsvarende var andelen, der svarede I meget høj grad eller I høj grad på spørgsmålet omkring gode udviklingsmuligheder, steget fra 23 procent i 1992 til 30 procent i 2002. I modsætning hertil var andelen, der svarede I ringe grad eller I meget ringe grad faldet fra 35 procent til 27 procent. Generelt set er

Tabel 3.1: Forholdet til ledelsen, fordelt på år (pct.)

	Årstal	I meget høj grad	I høj grad	Delvist	I ringe grad	I meget ringe grad	Antal
Værdsætter medarbejderne og tager personlige hensyn	1992	15	23	40	13	10	2799
	2002	18	26	39	11	6	939
Sørger for, at den enkelte medarbejder har gode udviklingsmuligheder	1992	7	16	41	21	16	2717
	2002	10	20	43	20	7	930
Sætter effektiviteten foran alle andre hensyn	1992	19	22	37	15	7	2720
	2002	13	20	43	18	6	934

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

forholdene over tid blevet en smule forbedret. Det samme billede af ledelsen i 2002 gør sig også gældende på spørgsmålet om, hvorvidt ledelsen sætter effektiviteten foran alle andre hensyn. Sammenlignet med 1992 er andelen, der svarede I meget høj grad eller I høj grad faldet fra 41 procent af medlemmerne til 33 procent i 2002. Samlet set kan det derfor konkluderes, at en større andel af medlemmerne i 2002 oplevede, at de blev værdsat af ledelsen, og at de havde gode udviklingsmuligheder sammenlignet med 1992. Derudover er der et fald i andelen, der oplevede, at effektiviteten kommer først. En forholdsvis positiv udvikling, hvor en stadig større andel af medlemmerne oplever bedre kår på virksomheden. Omvendt skal det ikke glemmes, at der er nogle relativt store andele, der heller ikke

i 2002 oplevede værdsættelse og gode udviklingsmuligheder, samt at effektiviteten gik forud for andre hensyn. Der er i den forstand stadig plads til også betydelige forbedringer på dette område.

Et andet forhold, der er værd at bemærke er, at omkring fire ud af ti medlemmer svarede Delvist på spørgsmålene i tabel 3.1 både i 1992 og 2002. Dette er en antydning af, at den verden, som det enkelte medlem lever i, er mere kompleks og flertydig, end det lader sig afdække gennem spørgsmålene. De enkelte spørgsmål afkræver medlemmet et overordnet svar på mange mulige oplevelser med og indtryk af ledelsen. Oplevelser og indtryk der givetvis har peget i både positiv og negativ retning, hvorved medlemmet formentlig

har taget *gennemsnittet* (her Delvist). Set ud fra denne betragtningssvinkel bliver rummet for forbedringer pludselig væsentlig større, da det må antages, at medlemmer, der har svaret Delvist, til tider kan have haft negative oplevelser med ledelsen.

Hvad denne mindre forbedring i medlemmernes oplevelser med ledelsen på den enkelte virksomhed er udtryk for, er vanskeligt at afgøre, men det kan ikke udelukkes, at en konjunkturforklaring kan komme på tale. Det er umiddelbart lettere for lederne på de pågældende

virksomheder at vise hensyn og sørge for gode udviklingsmuligheder i opgangstider end i nedgangstider. Dog har fremme af udviklingsmuligheder knap så markant en fremgang som de øvrige spørgsmål, hvor vi anlægger en konjunkturbe-
tragtning som forklaring på udviklingen, hvilket kunne pege på, at også andre aspekter har indflydelse.

Værdsættelse af medarbejderne

Hvis spørgsmålene underopdeles på køn og alder, er der ikke markante forskelle. Som det fremgår af tabellerne 3.2, 3.3 og 3.4, så er det overordnede billede stort set det

Tabel 3.2: Forholdet til ledelsen – værdsættelse og hensynstagen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	I meget høj grad		I høj grad		Delvist		I ringe grad		I meget ringe grad		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	17	20	23	25	40	40	12	10	9	5	1326	455
Mænd	13	17	23	27	40	38	14	11	11	7	1428	484
Alder												
Op til 25 år	14	16	22	39	42	34	13	9	10	2	409	88
26-30 år	14	19	20	27	43	33	14	12	9	10	390	113
31-40 år	15	17	23	25	41	39	13	11	9	7	753	218
41-50 år	14	18	26	25	37	40	13	12	11	5	767	287
51-60 år	18	20	22	23	40	40	11	10	9	7	414	211
61 år -	16	18	33	18	27	46	14	9	10	9	49	22
Total	15	18	23	26	40	39	13	11	10	6	2799	939

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

samme for begge køn og for de forskellige aldersgrupper på alle de tre medtagne spørgsmål med enkelte undtagelser.

Hverken i 1992 eller 2002 var der forskel mellem kønnene, og udviklingen inden for kønnene peger i samme retning som den generelle udvikling. Udviklingen er dog kun sikker for mændenes vedkommende og kun i det tilfælde, hvor I meget høj grad lægges sammen med I høj grad.

I 1992 var der ingen nævneværdig forskel mellem de enkelte alders-

grupper. Det samme var tilfældet i 2002. Blandt de to yngste aldersgrupper kan der dog spores en sikker fremgang. For de øvrige aldersgrupper peger udviklingen med en mere begrænset sikkerhed i den samme retning som den generelle tendens.

Gode udviklingsmuligheder på arbejdspladsen

Som på spørgsmålet behandlet i forbindelse med tabel 3.2 er der ingen nævneværdige forskelle mellem kønnene eller aldersgrupperne, hverken i 1992 eller 2002. I forhold til udviklingen over tid er de mind-

Tabel 3.3: Forholdet til ledelsen – gode udviklingsmuligheder, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	I meget høj grad		I høj grad		Delvist		I ringe grad		I meget ringe grad		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	9	10	16	22	42	44	19	19	14	6	1276	449
Mænd	5	10	16	18	39	41	23	21	17	9	1401	481
Alder												
Op til 25 år	8	10	17	26	41	47	20	13	15	3	409	87
26-30 år	6	11	15	20	44	41	20	16	15	13	386	111
31-40 år	6	10	16	22	41	36	23	23	14	8	736	217
41-50 år	6	10	16	17	38	45	22	22	18	6	744	286
51-60 år	10	11	15	19	40	45	19	20	16	5	378	208
61 år -	2	5	24	19	39	43	17	14	17	19	41	21
Total	7	10	16	20	41	43	21	20	16	7	2717	930

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Tabel 3.4: Forholdet til ledelsen – effektivitet foran alle andre hensyn, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

	I meget høj grad		I høj grad		Delvist		I ringe grad		I meget ringe grad		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	17	13	21	20	38	40	16	20	8	7	1270	451
Mænd	22	14	24	19	36	47	13	16	6	5	1414	483
Alder												
Op til 25 år	14	10	22	25	41	48	17	15	6	2	406	88
26-30 år	18	12	24	21	35	41	17	16	6	11	388	112
31-40 år	16	13	22	15	37	39	19	26	7	6	738	218
41-50 år	23	12	23	20	37	48	12	15	6	4	743	286
51-60 år	26	16	23	19	36	40	9	16	7	9	388	209
61 år -	34	24	22	29	22	43	7	5	15	0	41	21
Sektor												
Offentlig	15	10	18	18	40	40	18	24	9	9	988	349
Privat	22	16	25	20	35	46	13	14	5	4	1653	570
Total	19	13	22	20	37	43	15	18	7	6	2720	934

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

re stigninger i andelen, der svarede I meget høj grad og I høj grad sammenlagt sikre for begge køn og aldersgrupperne til og med 31-40 år. For de øvrige aldersgrupper er udviklingen ikke sikker, dog følger den de generelle udviklingstræk.

Effektivitet foran hensyn til de ansatte

Sættes problemstillingen på spidsen er det afgørende i medlemmernes forhold til ledelsen, om effekti-

vitetshensynet i sidste ende trumfer alle andre personalemæssige hensyn. Af tabel 3.4 fremgår, at dette i mindre grad var tilfældet i 2002 end i 1992.

I 1992 var der en mindre forskel mellem kønnene, hvor 46 procent af mændene svarede I meget høj grad eller I høj grad, hvor andelen blandt kvinderne var 38 procent. I 2002 er denne kønsforskelse udjævnet, hvor andelen både blandt mænd og

kvinder udgjorde 33 procent. Den oplevede forbedring slår derfor klarrest igennem for mændene, hvor der over tid har været et fald på 13 procentpoint, der svarede I meget høj grad eller I høj grad.

Blandt aldersgrupperne var der en svag aldersafhængighed, da der blandt aldersgruppen 51-60 år var en lidt større andel, der svarede I meget høj grad eller I høj grad i 1992 end hos de tre yngste aldersgrupper. Disse forskelle er dog udviklet i 2002, hvor alle aldersgrupper er på niveau med hinanden.

Inden for alle aldersgrupper er der mindre fald over tid i andelen, som svarede I meget høj grad eller I høj grad med undtagelse af aldersgrupperne op til 25 år og 26-30 år.

I forhold til forskellen mellem offentligt ansatte og privat ansatte var der både i 1992 og i 2002 forskel på andelen, der svarede I meget høj grad eller I høj grad. Forskellen er dog over tid formindsket og var i 2002 kun på otte procentpoint.

3.2 Medbestemmelse på arbejdspladsen

Lønmodtagernes indflydelse på arbejdspladsens forhold repræsenterer et klassisk kernepunkt i fagforeningsarbejdet, hvorom der konstant har været diskussion med ar-

bejdsgiverne. Overordnet set viser tabel 3.5, at der over tid har været en faldende interesse blandt medlemmerne for mere medbestemmelse. Tendensen er her stærkest i forhold til de overordnede beslutninger på arbejdspladsen, hvor 44 procent af medlemmerne i 1992 ønskede større medbestemmelse mod kun 28 procent i 2002.

I forhold til andelen af medlemmer, der ønskede mere medbestemmelse på tilrettelæggelse af det daglige arbejde, kan der dog konstateres et lille næsten ubetydeligt fald fra 63 procent af medlemmerne i 1992 til 59 procent af medlemmerne i 2002. På den sidste svarmulighed er der sket en klar stigning i andelen af medlemmer, der ikke ønskede mere medbestemmelse. I 1992 var det 20 procent, som ikke mente, at der var behov for mere medbestemmelse. I 2002 udgjorde den tilsvarende andel 29 procent af medlemmerne.

I forhold til spørgsmålene omkring mere medbestemmelse på arbejdspladsen kan udviklingen tolkes på to måder. Enten skyldes nedgangen i andelen, der ønsker større medbestemmelse, at der over tid generelt er kommet mere medbestemmelse, og at den samlede medbestemmelse derfor opleves som værende tilstrækkelig. Det gælder

Tabel 3.5: Medbestemmelse på arbejdspladsen, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

	Bør der være mere medbestemmelse på arbejdspladsen?				Ja, specielt ang. de overordnede beslutninger om nyansættelser, afskedigelser, lukning, udvidelser osv.				Ja, men specielt omkring tilrettelæggelse af det daglige arbejde				Nej, der behøver ikke være mere medbestemmelse			
	Pct.		Antal		Pct.		Antal		Pct.		Antal					
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002				
Køn																
Kvinder	45	29	1597	449	62	56	1597	449	21	31	1595	449				
Mænd	43	27	1620	481	65	62	1621	481	20	26	1622	481				
Alder																
Op til 25 år	33	19	489	88	64	57	489	88	22	33	490	88				
26-30 år	38	16	474	111	70	62	473	111	17	29	474	111				
31-40 år	49	29	862	217	67	58	862	217	18	30	861	217				
41-50 år	51	34	849	283	60	60	849	283	19	28	849	283				
51-60 år	43	29	505	210	59	58	507	210	26	29	506	210				
61 år -	36	38	58	21	58	71	59	21	37	14	59	21				
Sektor																
Offentlig	54	36	1049	353	57	54	1049	353	21	29	1048	353				
Privat	39	22	1662	577	64	61	1664	577	22	28	1664	577				
Total	44	28	3262	930	63	59	3263	930	20	29	3262	930				

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

ikke mindst i forhold til de overordnede beslutninger på virksomhederne. Eller nedgangene i andelen kan alternativt tolkes som et udtryk for højere grad af manglende interesse for det pågældende område. De to tolkninger udelukker ikke nødvendigvis hinanden. Hvis den sidste tolkning er den mest fremherskende, betyder det, at medlemmerne i stigende grad

vender sig væk fra indflydelse på det mere overordnede plan og hovedsageligt koncentrerer sig om at øve indflydelse på mere dagligdags problemstillinger.

På spørgsmålet omkring mere medbestemmelse i forhold til overordnede beslutninger var der hverken i 1992 eller 2002 nogen kønsmæssig forskel at spore. På spørgsmålet

omkring mere medbestemmelse i forhold til tilrettelæggelsen af det daglige arbejde er der en lille forskel for kvinderne i 1992, hvor andelen var på 62 procent og 2002, hvor andelen var faldet til 56 procent. I modsætning hertil er der ikke nogen mærkbar udvikling at konstatere for mændenes vedkommende. Tallene peger med andre ord i retning af en udvikling, hvor mændene i lidt højere grad end kvinderne fastholder et ønske om medbestemmelse på arbejdspladsen. Ikke mindst i forhold til spørgsmålet om tilrettelæggelsen af det daglige arbejde. Dette bygger vi på, at der er en påviselig forskel mellem kønnene i 1992, og at den relative forskel i 2002 er større i forhold til 1992.

I forhold til de mandlige og kvindelige medlemmer der angav, at de ikke behøvede mere medbestemmelse, har den største stigning været blandt kvinder, hvor andelen er steget fra 21 procent i 1992 til 31 procent i 2002. I samme periode er mændenes andel steget fra 20 procent i 1992 til 26 procent i 2002. Forskellen mellem kønnene er ikke markant, hverken i 1992 eller 2002. Dog er der tale om en yderligere understregning af, at kvinderne i mindre grad ønskede mere medbestemmelse i 2002 end mændene.

Inden for de forskellige aldersgrupper er der for perioden stort set tale om det samme overordnede billede, som gjorde sig gældende for alle medlemmer under et. Der er dog et par interessante udviklingstræk, som det er værd at hæfte sig ved. Blandt andet i forhold til spørgsmålet omkring mere medbestemmelse på de overordnede beslutninger, hvor der er sket et fald for alle aldersgrupper, men hvor aldersgruppen 41-50-årige både i 1992 og 2002 skilte sig ud ved, at der i denne aldersgruppe var den højeste andel, der ønskede mere medbestemmelse på overordnede beslutninger. I 2002 ønskede kun mindre end hvert femte medlem under 30 år at få mere medbestemmelse på de overordnede beslutninger. Medbestemmelse på overordnede beslutninger er med andre ord i et vist omfang udtryk for en alderseffekt. Den relativt lille andel af de unge, der ønskede mere medbestemmelse kan skyldes, at denne aldersgruppe endnu ikke har etableret sig med hverken en fast tilknytning til arbejdsmarkedet eller med mere forpligtigende familierelationer. Noget kunne nemlig tyde på, at interessen for mere medbestemmelse på arbejdspladsen er mest markant i den del af livet, hvor udviklingen på arbejdspladsen har størst betydning for de lønmodtagere, som så at sige har mere på spil i forhold deres

overordnede velfærdsmæssige situation, det være sig både i forhold til karrieremæssigt at få et solidt fodfæste på arbejdsmarkedet eller privat i forhold til økonomi og sociale relationer i øvrigt. Den faldende interesse for medlemmerne over 50 år kunne i forlængelse af dette hænge sammen med, at denne gruppe så småt er begyndt at trække sig fra arbejdsmarkedet og derfor af de samme årsager ikke længere har helt den samme interesse i arbejdspladsen.

Hvad angår spørgsmålet omkring mere medbestemmelse i forhold til tilrettelæggelse af det daglige arbejde var der i 1992 en svag sammenhæng mellem alderen og svarandelens størrelse. Medlemmerne under 25 år falder dog uden for denne betragtning. Blandt medlemmerne mellem 26-30 år var andelen på 70 procent, og den var svagt faldende til 59 procent for de 51-60-årige. Dette kan hænge sammen med, at de ældre i lidt højere grad end de unge mener at have forhandlet sig frem til større og bedre medbestemmelse i relation til det daglige arbejde. En sammenhæng der dog i 2002 ikke længere er helt så markant. Her havde omkring seks ud af ti medlemmer inden for alle aldersgrupper et ønske om mere medbestemmelse i forhold til tilrettelæggelse af det daglige arbejde.

I 1992 var det i lidt højere grad aldersgrupperne op til 25 år og over 50 år, der ikke ønskede mere medbestemmelse. Dette er anderledes i forhold til 2002, hvor der ikke var en påviselig forskel mellem de forskellige aldersgrupper.

Som det fremgår af tabel 3.5, er interessen for medbestemmelse i en vis grad afhængig af medlemmets sektortilhørsforhold. Både i 1992 og 2002 var andelen af de offentligt ansatte, der ønskede mere medindflydelse i forhold til overordnede beslutninger markant større end andelen blandt de privat ansatte. Omvendt er der en lidt større andel af de privat ansatte, der både i 1992 og 2002 ønskede mere medindflydelse på tilrettelæggelse af det daglige arbejde, end tilfældet var blandt de offentligt ansatte. Forskellen var dog knap så markant som sektorforskellen i forhold til mere medbestemmelse på det overordnede niveau. Over tid er der fremkommet en klarere tilkendegivelse fra medlemmerne både i den private og offentlige sektor om, at mere medbestemmelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde generelt set har første prioritet. I overensstemmelse med den generelle udvikling er der inden for sektorerne et fald i andelen, der ønskede mere medbestemmelse i forhold til det overordnede niveau og en uforandret andel af

medlemmer, der ønskede mere medbestemmelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde. Udviklingen er mest tydelig for medlemmerne ansat i den offentlige sektor. I 1992 var der ingen sikker forskel mellem andelen af de offentligt ansatte, der ønskede mere medbestemmelse på det overordnede niveau og tilrettelæggelse af det daglige arbejde. I 2002 fulgte de offentligt ansatte i højere grad det generelle mønster, hvor hovedparten ønskede mere medbestemmelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde.

3.3 Konklusion

Opsummerende viser analysen, at medlemmerne i 2002 ser mere positivt på ledelsens udøvelse af ledelsesretten, om end et betyde-

ligt mindretal stadig ser noget kritisk herpå. I forlængelse heraf tilkendegiver medlemmerne fallende fordringer i forhold til at få medbestemmelse på de overordnede beslutninger på arbejdspladsen, mens omtrent to tredjedele fastholder ønsket om indflydelse på arbejdets tilrettelæggelse. Køns- og aldersmæssige forskelle er i forhold til dette generelle billede mindre udtalte. Derimod er der til gengæld sektorforskelle, hvor de offentligt ansatte i højere grad end de privatansatte ønskede indflydelse på de overordnede beslutninger. I 2002 var det dog indflydelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde, som var væsentligst for medlemmer i begge sektorer.

4 Medlemmernes forhold til fagforeningen

Fagforeningerne under LO bliver i disse år presset af faldende medlemstal. Især de unge melder sig i stadig mindre grad ind i en fagforening, hvilket kunne være et tegn på, at fagforeningerne ikke længere har den samme *naturlige* tiltrækningskraft blandt nye generationer på arbejdsmarkedet. Ikke nok med at efterkrigstidens kontinuerlige vækst i organisationsgraden dermed brydes; noget kunne også tyde på, at tidligere tiders automatik i den faglige organisering ikke længere er normen. På trods af at man skal passe på med at overfortolke tendenserne – meget kan uden tvivl forklares ved demografiske og uddannelsesmæssige forandringer – men der er ingen tvivl om, at fagbevægelsen nødvendigvis må indstille sig på, at medlemmerne ikke længere kommer af sig selv. Det ligger i tiden at være mere kritisk overfor det udbytte, den enkelte får af sit medlemskab. I dag vil de fleste have en klar ide om, hvorfor de skal være medlem, og hvad de får ud af det. Det gælder for så vidt både potentielle medlemmer såvel som dem, der allerede er medlem.

Dermed ikke hævdet, at fagforeningerne er ved at miste hverken sin betydning eller sin berettigelse i dagens samfund. Heller ikke i lønmodtagernes egen optik. Meget tyder tværtimod på, at danske lønmodtagere stadig anser fagforeningernes virke som nødvendig. 1992-undersøgelsen dokumenterede således entydigt, at der blandt LO-forbundenes medlemmer stadig var en klar erkendelse af, at fagforeningerne fortsat var nødvendige for varetagelsen af medlemmernes interesser. Denne opslutning var dog ikke uden forbehold. Undersøgelsen viste nemlig også, at medlemmerne var kritiske overfor den måde, hvorpå fagforeningerne løste deres opgaver. Det både i forhold til de direkte fagpolitiske prioriteringer og i forhold til måden at organisere sig på.

I dette kapitel vil vi se nærmere på medlemmernes forhold til fagforeningen. Først vil udviklingen i medlemmernes overordnede opslutning til fagforeningen blive analyseret gennem en sammenligning af 1992-undersøgelsen med 2002-undersøgelsen (4.1). Dernæst vil vi

komme ind på udviklingen i medlemmernes begrundelser for at være medlem (4.2). Udgangspunktet vil her være en antagelse om, at det enkelte medlems begrundelser for medlemskab er signalgivende for, hvordan medlemmet identificerer sig med sin fagforening. Målet vil følgelig være at undersøge, om de tendenser, der kunne spores i 1992-undersøgelsen om faldende identifikation med de mere kollektive og solidariske aspekter af medlemskabet og en større fokusering på personlig interessevaretagelse, kan genfindes i 2002-undersøgelsen. Specielt vil udviklingen i de unges begrundelser for medlemskab være i fokus. Efterfølgende vil medlemmernes fagpolitiske aktivitetsniveau blive diskuteret for at få et billede af, hvor aktive medlemmerne er (4.3). Medlemmernes aktivitetsniveau er nemlig ikke kun en nødvendighed for fagforeningernes virke, fx i forhold til rekrutteringen af tillidsrepræsentanter og opbakning til de fagpolitiske tiltag; ikke mindst lokalt. Aktivitetsniveauet er også et signal om, hvor interesserede og engagerede medlemmerne reelt er i det, der foregår i fagforeningens regi. Endelig vil interessen koncentrere sig om medlemmernes forventninger til fagforeningernes vægtning af de fagpolitiske emner (4.4); en analyse af hvor tilfredse medlemmerne er med

fagforeningens rollevaretagelse, politiske indflydelse og ageren (4.5). Afslutningsvis vil det blive behandlet, hvorvidt organiseringen skaber for store afstande mellem det enkelte medlem og fagforeningens top (4.6). Som det gør sig gældende med de andre punkter, så er det klart, at fagforeningens berettigelse hænger tæt sammen med spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne i deres fagpolitiske prioriteringer er på linje med det, som også medlemmerne mener har betydning, og som de dermed anser for relevant for fagforeningerne at beskæftige sig med. Dette smitter også af på det sidste punkt, som mere direkte forholder sig til medlemmernes identifikation med fagforeningen.

4.1 Fagforeningens nødvendighed

Der er ingen tvivl om, at fagbevægelsen har haft sin historiske berettigelse som en vægtig aktør i opbygningen af det danske velfærdssamfund. Både direkte i form af sikring af ordentlige regulerede forhold på arbejdsmarkedet, og mere indirekte i forhold til udvikling af den velfærdsstatsmodel, som de fleste i dag ynder at hylde som garanten for et socialt ansvarligt og demokratisk samfund uden de store klasseforskelle. Fagbevægelsens historie har siden slutningen af 1800-tallet formet sig som en lang succeshistorie

med massive fingeraftryk på de mange sociale reformer, som har formet udviklingen i det 20. århundrede. I de sidste par årtier har fagbevægelsen imidlertid mistet terræn. Tidligere tiders dominerende position som en af de vigtigste politiske aktører er gradvis blevet svækket. Det er ikke længere helt så naturligt, at bevægelsen sidder med ved bordet, når de store beslutninger skal tages. Arbejdsmarkedet reguleres godt nok stadig gennem kollektive overenskomster, men er i praksis ikke længere styret af et stort fællesskabsskabende projekt om et nyt og bedre samfund. På papiret er opbakningen stadig stor. Faktisk har den direkte opbakning i form af medlemskab aldrig været større. På trods af en lille tilbagegang igennem de senere år, er organisationsgraden stadig historisk høj. Alligevel bliver fagforeningernes nødvendighed ofte draget i tvivl. Også på kerneområdet med de kollektive overenskomstaftaler med arbejdsgiverne, hvor kravet om større individuelt spillerum vinder

mere og mere indpas. Det er ikke længere usædvanligt at høre spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne har overlevet sig selv. Det er blevet acceptabelt i brede kredse at stille spørgsmålstegn ved fagbevægelsens *fortsatte* historiske berettigelse. I dette afsnit vil vi se nærmere på, om denne tvivl også omfatter medlemmerne. Er fagforeningerne ifølge medlemmerne stadig nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser?

Som det fremgår af tabel 4.1, så er der sket et kraftigt fald til opslutningen om fagforeningernes fortsatte nødvendighed. I 1992 var 87 procent af medlemmerne Helt eller delvist enige i, at fagforeningerne er nødvendige for lønmodtagernes interesser, andelen var i 2002 faldet til 74 procent. Samtidig var der i 2002 15 procent af medlemmerne, der svarede Hverken enig eller uenig, hvilket i denne sammenhæng kan betragtes som tvivlere. Positivt set repræsenterer disse 15 procent et forandringspotentiale

Tabel 4.1: Fagbevægelsens nødvendighed (pct.)

	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Fagforeninger er nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser	1992	65	22	9	2	2	3231
	2002	45	29	15	8	3	866

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

for fagforeningerne, fordi fagforeningerne gennem en øget indsats kan vise tvivlerne, at fagforeningerne rent faktisk er nødvendige. Omvendt er andelen, som er uenige i fagforeningernes nødvendighed steget fra kun 4 procent af medlemmerne i 1992 til mere end hver tiende (11 procent) i 2002. Selvom tre fjerdedele af medlemmerne stadig bakker op om fagforeningerne, er det en klar og entydig svækkelse i løbet af den tiårige periode.

Hvad denne udvikling skyldes er selvfølgelig et stort spørgsmål, som vi gradvist vil nærme os gennem kapitlet. I første omgang vil vi

nøjes med at diskutere, om udviklingen gælder alle medlemmer, hvilket er gjort i tabel 4.2.

Som det fremgår, følger begge køn den generelle tendens. I 1992 var således 90 procent af kvinderne og 84 procent af mændene Helt eller delvist enige i, at fagforeningerne var nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser. Denne lille kønsforskel er også at finde i undersøgelsen fra 2002, hvor kvindernes opslutning er faldet til 78 procent mod mændenes 70 procent. Dette afspejler sig til dels også blandt dem, der svarer negativt. I 1992 henholdsvis 3 procent

Tabel 4.2: Fagbevægelsens nødvendighed, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	68	47	22	31	8	13	2	7	1	2	1569	423
Mænd	62	42	22	28	11	18	3	9	2	4	1617	443
Alder												
Op til 25 år	52	30	31	31	14	20	2	11	1	9	486	81
26-30 år	57	35	30	33	8	18	3	12	2	2	474	103
31-40 år	62	39	23	30	10	16	3	11	2	5	855	195
41-50 år	70	47	17	30	9	13	2	7	2	3	843	263
51-60 år	80	56	12	25	6	14	0	4	1	1	488	204
61 år -	81	55	19	35	0	10	0	0	0	0	62	20
Total	65	45	22	29	9	15	2	8	2	3	3231	866

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

og 5 procent, mens andelene i 2002 var steget til 9 procent for kvindernes vedkommende, og 13 procent for mændenes.

Med hensyn til de forskellige aldersgrupper er det overordnede mønster meget klart. Opbakningen til fagforeningernes fortsatte nødvendighed er stigende med alderen i begge undersøgelsesår. Hvor 83 procent i gruppen under 26 år i 1992 var Helt eller delvist enig, så var det tilsvarende tal for gruppen 26-30-årige på 87 procent jævnt stigende til 92 procent blandt 51-60-årige. Højest ligger gruppen 61-årige og derover med en fuldstændig opbakning blandt alle. Ti år senere er andelen i alle aldersgrupper faldet. Nu er det kun 61 procent af de helt unge, som bakker op om fagforeningernes nødvendighed, 58 procent af de 26-30-årige, og 81 procent af de 51-60-årige, mens andelen i gruppen 61 år og derover er faldet til 90 procent. Det sidste tal skal dog tages med et gran salt, da det faktuelle antal i denne gruppe er meget lille, og derfor ikke inden for det statistiske sikkerhedsinterval. Udviklingen mellem 1992 og 2002 modsvares af en stigning i andelene, der er Helt eller delvist uenige. Blandt de yngste er denne andel i perioden steget fra 3 procent til 20 procent, for gruppen af 26-30-årige fra 5 pro-

cent til 14 procent, og i gruppen 51-60-årige fra 1 procent til 5 procent.

Alt i alt er tendensen således klar. Der er en vigende opbakning til spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne fortsat er nødvendige for varetagelsen af medlemmernes interesser. En tendens der gælder både mænd og kvinder og blandt alle aldersgrupper. Perspektivet i denne udvikling understreges yderligere af, at det er de yngre, som er mest kritiske, og at denne kritik fastholdes i en generationsbetragtning. Dette er både udtryk for, at den generelle opbakning ikke bare p.t. er faldende, men at den sandsynligvis vil falde yderligere de kommende år, og at dette sker på et for fagforeningerne meget afgørende spørgsmål. Et spørgsmål som på længere sigt kan stille spørgsmålstejn ved fagforeningernes fortsatte legitimitet.

4.2 Begrundelser for medlemskab

Den vigende opbakning til spørgsmålet om fagforeningernes fortsatte nødvendighed, som blev diskuteret i forbindelse med tabel 4.1 og 4.2, er meget interessant i sig selv, men fordrer dog en nærmere analyse. For selvom tendensen synes forholdsvis klar, så er der altid en risiko for at overtolke en generel udviklingstendens på blot et enkelt

spørgsmål. Et enkelt *host* er ikke i sig selv nok til at erklære patienten for død. Der må en større diagnose til. Eller rettere en større analyse. Trods alt kan det jo indvendes, at de personer, som har svaret på spørgsmålet, rent faktisk *er* medlem af en fagforening, og derfor på trods af den kritik, der implicit tilkendegives med svaret på spørgsmålet, følgende må have valgt at opretholde deres medlemskab af en eller anden årsag. Spørgsmålet er, hvad årsagerne til fagforeningsmedlemskab generelt kunne være. Det har vi set nærmere på i tabel 4.3.

Den primære årsag til at være medlem af en fagforening var i 1992 at kunne stå i en arbejdsløshedskasse. Godt 90 procent angav at være Helt eller delvist enige i dette som den vigtigste grund. Herefter fulgte ”For at få mine interesser varetaget” med 75 procent Helt eller delvist enige, ”Fordi jeg syntes at man bør være medlem” med 73 procent, ”Fordi det er et krav på min arbejdsplads” og ”For at være solidarisk med mine kollegaer” begge med 58 procent.

Tabel 4.3: Overordnede begrundelser for medlemskab (pct.)

	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Fordi jeg synes at man bør være medlem af en fagforening	1992	56	17	12	5	10	3172
	2002	47	19	17	8	10	948
For at være solidarisk med mine kollegaer	1992	40	18	20	7	15	3112
	2002	30	18	24	9	19	944
For at få mine interesser varetaget	1992	53	22	16	4	6	3119
	2002	49	25	15	4	8	941
For at kunne stå i en arbejdsløshedskasse	1992	78	12	4	1	4	3197
	2002	56	17	12	4	11	951
Fordi det er et krav på min arbejdsplads	1992	49	9	13	4	25	3139
	2002	38	9	14	7	32	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Sammenligner vi disse tal med 2002-undersøgelsen, så kan det overordnet set konstateres, at der for de medtagne begrundelser for medlemskab er et klart fald i andelen af medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig mellem de to undersøgelsesår. Eneste undtagelse er begrundelsen ”For at få mine interesser varetaget”, hvor der ikke har været noget statistisk sikker ændring.

Det mest markante fald gør sig gældende for begrundelsen ”For at kunne stå i en arbejdsløshedskasse”. Denne begrundelse var som nævnt i 1992 den vigtigste begrundelse blandt de adspurgte med en samlet andel, der svarede enten Helt enig eller Delvist enig på 78 procent. I 2002 var dette tal faldet til 56 procent. Den mest plausible forklaring på dette fald kunne være en øget bevidsthed blandt medlemmerne om, at medlemskab af en a-kasse ikke er betinget af et medlemskab af en fagforening, selvom de administrativt er tæt forbundet. En anden alternativ forklaring kunne være, at den konjunkturmæssige udvikling har fjernet fokus fra nødvendigheden af at være i en a-kasse, idet de mere gunstige tider har skubbet spørgsmålet om arbejdsløshed lidt i baggrunden i forhold til den fremtrædende placering, det havde på den politiske dagsorden i begyndelsen af 1990’erne.

At spørgsmålet om a-kassemedlemskab således synes at have mistet betydning har blandt andet haft den konsekvens, at begrundelsen ”For at få mine interesser varetaget” i 2002 er blevet den vigtigste begrundelse. Ikke alene da denne begrundelse er på niveau med ”For at kunne stå i en arbejdsløshedskasse”. Alt andet lige må dette udlægges som en styrkelse af den allerede i 1992 konstaterede tendens til, at instrumentelle begrundelser for medlemskab bliver stadig mere væsentlige for medlemmerne. Denne tendens kan med en vis vægt hævdes at være blevet styrket i den mellemliggende periode.

Dette hænger til dels sammen med den nedprioritering af de andre begrundelser, som perioden også har været kendetegnet ved. Når vi sammenligner med de mere normative begrundelser ”Jeg synes man bør være medlem af en fagforening” og ”For at være solidarisk med mine kollegaer”, så er der i perioden tale om et pænt fald for begge begrundelser. Hvor 73 procent i 1992 svarede enten Helt enig eller Delvist enig på udsagnet ”Jeg syntes man bør være medlem af en fagforening”, så var dette kun tilfældet for 66 procent af medlemmerne i 2002. Tilsvarende er andelen, der svarede ”For at være solidarisk med mine kollegaer” faldet

med godt 10 procentpoint fra 58 procent i 1992 til 48 procent i 2002. Alt i alt er der således tale om et fald blandt de medlemmer, der anser medlemskabet for at være en normativ forpligtigelse. Denne negative tendens forstærkes yderligere af, at andelen der var direkte afvisende og svarede Helt eller delvist uenig er steget fra henholdsvis 15 procent til 18 procent for *bør*-argumentet, og fra 22 procent til 28 procent i forhold til at være *solidarisk*. En forholdsvis stor del hvoraf godt en femtedel (19 procent) oven i købet var Helt uenig. Dog skal det nævnes, at der stadig er tale om et markant flertal på godt to ud af tre som mener, man *bør* være medlem af en fagforening og lidt under halvdelen, som mener, at man skal være medlem for at være *solidarisk* med arbejdskammeraterne, hvilket stadigvæk må siges at være en relativt stærk normativ begrundelse for medlemskab af en fagforening.

På spørgsmålet om hvorvidt medlemskabet skyldes et krav fra arbejdspladsens side, er der også her sket et markant fald. Denne gang på 11 procentpoint fra 1992 til 2002, hvor lige knap halvdelen svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet om, at det var et krav fra arbejdspladsen, at de var medlem af en fagforening. Dette fald kan skyldes flere forhold. Det

kan forklares ved, at eksklusiv-aftaler i mindre grad blev indgået/overholdt i 2002 end tilfældet var i 1992. En anden forklaring kunne være, at fagforeningernes lokale repræsentanter er blevet mindre synlige på arbejdspladsen.

Samlet set tyder udviklingen således på, at medlemmerne i mindre grad i 2002 begrundede deres medlemskab ud fra normative standpunkter eller af pligthensyn. Både når der spørges til, om respondenterne er medlem, fordi de mener, at man *bør* være medlem eller fordi de ønsker at være *solidariske* med kollegaerne er der tale om en faldende opslutning. Det samme gør sig gældende, når medlemskabet begrundes med at kunne stå i en arbejdsløshedskasse eller fordi det er et *krav* fra arbejdspladsen. Det eneste argument, der holder niveauet, er begrundelsen "For at få mine interesser varetaget". Dette kunne som nævnt antyde, at medlemskab af fagforeningen i stadig højere grad begrundes med udgangspunkt i individuelle præferencer. Dvs. at det enkelte medlem i højere grad tager afsæt i sig selv og sine behov og ønsker, når vedkommende forholder sig til fagforeningen. Dermed dog ikke sagt, at det kollektive nødvendigvis anses for at være uden betydning. Et individuelt udgangspunkt er ikke per definition

det samme som en ren egoistisk adfærd, hvilket vi vil komme nærmere ind på sidst i afsnittet. Inden vil vi først se på, om der ved nærmere eftersyn er mere specifikke forskelle at konstatere, når vi opdeler medlemmerne yderligere.

Pligt som begrundelse for medlemskab

Ser vi først på den begrundelse, som vi har kaldt for pligtdimension, så

fremgår det af tabel 4.4 for det første, at der i 1992 var en større andel af kvinderne, som mente, at man var forpligtiget til at være medlem. 76 procent af kvinderne svarede således her, at de var helt eller delvist enige i udsagnet, ”At man bør være medlem af en fagforening”. Hos mændene var det tilsvarende tal 70 procent. Denne forskel på 6 procentpoint gik igen i 2002, hvor 69 procent af kvinderne og 63 procent

Tabel 4.4: Pligt som begrundelse for fagforeningsmedlemskab fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

Fordi jeg synes at man bør være medlem af en fagforening	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	60	51	16	18	12	16	4	7	8	8	1548	463
Mænd	52	43	18	20	12	17	6	9	11	11	1578	485
Alder												
Op til 25 år	44	36	22	18	13	20	10	14	12	12	480	89
26-30 år	46	33	23	20	12	23	8	9	11	15	475	113
31-40 år	51	39	18	18	12	22	7	7	12	13	847	219
41-50 år	64	49	12	20	12	14	3	9	8	8	824	286
51-60 år	72	61	10	19	11	12	1	3	6	5	465	224
61 år -	82	70	15	25	3	0	0	5	0	0	59	20
Sektor												
Offentlig	60	54	15	20	13	12	3	6	9	8	1025	348
Privat	52	42	18	19	13	20	7	8	11	11	1619	563
Total	56	47	17	19	12	17	5	8	10	10	3172	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

af mændene mente sig forpligtiget. Over den tiårige periode har der således hos begge køn været et mindre parallelt fald i oplevelsen af forpligtigelse, som begrundelse for medlemskab af en fagforening.

Det samme mønster kan også konstateres, når medlemmerne underopdeles i aldersgrupper. I begge undersøgelser gør det sig nemlig gældende, at den oplevede forpligtigelse stiger med alderen. Dog viser det sig, hvis man analyserer tallene ud fra en generationsbetragtning, at andelen tilnærmelsesvis er identisk over tid, specielt for aldersgrupperne 31-40-årige og 41-50-årige i 1992 (Helt og delvist enig slået sammen). Aldersgruppen under 30 år i 1992 adskiller sig dog fra denne udvikling, når vi sammenligner denne gruppe med medlemmerne i aldersgruppen 31-40-årige i 2002, idet der for denne aldersgruppe er sket et fald på 11 procentpoint.

Når aldersgrupperne i 1992 sammenlignes med aldersgrupperne i 2002 er der blandt de yngre aldersgrupper sket et fald. 12 procent færre af de 31-40-årige i 2002 end i 1992 følte sig forpligtiget til at være medlem. Denne tendens kan genfindes blandt de yngre aldersgrupper. Derimod er der ikke nogen større udvikling i alders-

grupperne 41-50-årige og opefter, når svarkategorierne Helt og delvist enig bliver slået sammen. Udviklingen kunne derfor tyde på, at graden af forpligtigelse i forhold til medlemskab ikke øges med alderen, men derimod er afhængig af den generation, som medlemmet tilhører. Et bud ville derfor være, at LO-forbundene i fremtiden kan forvente en medlemsskare, der generelt vil føle sig mindre forpligtiget på medlemskab ud fra en traditionel pligtbetragtning.

I forhold til sektortilhørsforhold tyder udviklingen på, at offentligt ansatte føler sig mere forpligtiget på medlemskab end medlemmer ansat i den private sektor. I 1992 var 75 procent af de offentligt ansatte helt eller delvist enige i, at de følte sig forpligtiget, hvor andelen af de privat ansatte udgjorde 70 procent. I 2002 var andelen stort set uændret for de offentligt ansatte, hvorimod andelen af de privat ansatte kun udgjorde 61 procent. Et fald der er forholdsvis markant, og som over den tiårige periode har uddybet forskellen mellem de offentligt og de privat ansatte medlemmers holdninger til fagforeningsmedlemskab.

Selv om der over den tiårige periode har været et generelt fald, kan det således specielt konstateres, at

kvinderne, de ældre og de offentligt ansatte i højere grad ser deres medlemskab som en traditionel forpligtigelse end mændene, de unge og de privat ansatte. Samtidig kan der spores en tendens til, at udviklingen følger de enkelte generationer og ikke medlemmernes alder.

Solidaritet som begrundelse for medlemskab

Som vi tidligere har set, er heller ikke en solidarisk begrundelse

noget, der stod højt på listen hos medlemmerne. Spørgsmålet er i det følgende, om det gælder alle grupper i lige stor grad. Ser vi først på køn, så kan det konstateres, at der ingen nævneværdig forskel er mellem kvinder og mænd. Hverken i 1992 eller 2002. Af tabel 4.5 fremgår det, at der for begge køns vedkommende har været et fald fra godt 58 procent i 1992 til 48 procent i 2002. En helt parallel udvikling.

Tabel 4.5: Solidaritet som begrundelse for fagforeningsmedlemskab, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

For at være solidarisk med mine kollegaer	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	40	29	17	19	21	23	6	9	15	21	1513	460
Mænd	40	32	19	17	20	24	8	9	14	18	1552	484
Alder												
Op til 25 år	18	8	16	14	28	29	10	16	28	33	471	89
26-30 år	25	13	20	9	25	27	11	15	19	36	468	113
31-40 år	36	22	21	21	21	26	8	6	14	24	831	220
41-50 år	49	36	17	19	19	22	5	9	10	14	807	283
51-60 år	63	47	16	19	12	21	3	6	6	8	455	219
61 år -	82	50	4	25	4	10	4	10	7	5	55	20
Sektor												
Offentlig	47	38	17	20	20	20	5	6	11	17	996	346
Privat	36	26	17	17	22	25	8	11	17	21	1604	563
Total	40	30	18	18	20	24	7	9	15	19	3112	944

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Når vi ser på aldersfordelingen, så fremgår det umiddelbart, at medlemmerne, jo ældre de bliver, i højere grad begrundes deres medlemskab ud fra tanken om at være solidarisk med kollegaerne, end det er tilfældet for de yngre grupper. Der er en markant forskel mellem de yngre og de ældre aldersgrupper både i 1992 og 2002. Dette er dog ikke udtryk for, at medlemmerne bliver mere solidariske med alderen. Tværtimod så kunne noget tyde på, at vi har med en generationseffekt at gøre, idet andelen i de enkelte generationer er konstant over tid. Medlemskab begrundet i solidaritet er derfor ikke stigende med alderen, men tværtimod i et udviklingsperspektiv uafhængig af alderen. De ældre aldersgrupper har blot i udgangspunktet som unge i højere grad begrundet deres medlemskab i solidaritet, end det har været tilfældet for de efterfølgende generationer. Tendensen er derfor nærmere, at medlemmer generelt bliver mindre og mindre solidariske, i hvert fald så længe vi taler om solidaritet som direkte begrundelse for fagforeningsmedlemskab.

Når det gælder sammenligningen af den offentlige og den private sektor, så er den procentvise andel af medlemmer, der begrundede deres medlemskab i solidaritet større i den offentlige sektor end

andelen i den private sektor i begge undersøgelsesår. I 1992 var det 64 procent af de offentlige ansatte og 53 procent af de private, og i 2002 58 procent mod 43 procent. Trods fald i begge sektorer over den tiårige periode er forskellen blevet tydeligere mellem de to sektorer. Igen ser vi, som tilfældet var for den traditionelle pligtbegrundelse, at sektorforskellene øges. En del af forklaringen på disse sektorforskelle kan findes i aldersforskellen de to sektorer imellem. Gennemsnitsalderen i den offentlige sektor er nemlig højere end i den private sektor, og da andelen, der svarede Helt eller delvist enig er større blandt de ældre aldersgrupper, vil det påvirke svarfordelingerne, når svarene underopdeles på sektor.

Alt i alt kan det således konstateres, at solidaritet som begrundelse for medlemskab er vigende for alle grupper, at der ingen forskel er mellem mænd og kvinder, at de ældre oftere bruger denne begrundelse end de yngre, at der er tale om generationseffekt, og at dette sandsynligvis vil betyde, at denne begrundelse ad åre vil fylde endnu mindre, og endelig at de offentligt ansatte medlemmer i højere grad end de private bruger solidaritet som begrundelse for at være medlem af en fagforening.

Varetagelse af personlige interesser som begrundelse for medlemskab

Som det fremgår af tabel 4.3 var medlemskab begrundet i ønsket om personlig interessevaretagelse den eneste begrundelse for fagforeningsmedlemskab, hvor andelen der svarede Helt eller delvist enig ikke faldt i løbet af den tiårige periode. Som nævnt kan dette med en vis rygdækning udlægges som en styrkelse af denne begrundelse set i forhold til de andre, som var

oplistet. Igen er spørgsmålet om det gælder, når vi underopdeler på køn, alder og sektor eller om udviklingen har været forskellig for de enkelte grupper. Det er der noget, der tyder på, som det fremgår af tabel 4.6.

Før det første kan det konstateres, at der er en lille forskel i forhold til, hvordan de to køn svarede, og at denne forskel er blevet større i perioden fra 1992 til 2002. I 1992

Tabel 4.6: Medlemskab begrundet med ønsket om personlig interessevaretagelse, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

For at få mine personlige interesser varetaget	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	57	56	21	24	15	12	3	2	4	7	1517	458
Mænd	50	43	22	25	16	17	4	5	8	9	1553	483
Alder												
Op til 25 år	34	33	25	29	24	19	7	8	11	11	474	89
26-30 år	42	40	28	22	17	22	5	4	9	11	470	114
31-40 år	47	42	25	28	18	17	4	5	7	9	838	217
41-50 år	64	50	17	25	13	13	2	4	4	8	809	284
51-60 år	75	65	13	21	8	10	1	1	3	4	452	218
61 år -	80	68	20	21	0	11	0	0	0	0	51	19
Sektor												
Offentlig	63	58	19	25	11	10	2	2	4	6	999	345
Privat	46	43	22	25	20	18	4	5	8	9	1600	536
Total	53	49	22	25	16	15	4	4	6	8	3119	941

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

svarede således 78 procent af kvinderne Helt eller delvist enig til, at deres medlemskab var begrundet i ønsket om varetagelse af personlige interesser. En forskel på 7 procentpoint i forhold til mændene, hvis andel var 71 procent. I 2002 var denne forskel næsten fordoblet til 12 procentpoint, idet kvinders andel af Helt og delvist enige var vokset til 80 procent, mens mændenes andel tilsvarende var faldet til 68 procent. Udviklingen for de to køn over den tiårige periode peger med andre ord i hver sin retning, da andelen af kvinder som begrundede deres medlemskab i ønsket om interessevaretagelse er uændret med en svag tendens til stigning over for mændene, hvis andel er svagt stigende. Tendensen er, at det i højere grad er kvinderne, der har en instrumentel tilgang til deres medlemskab af en fagforening. At dette så ikke per definition er det samme som, at de også har en mere egoistisk tilgang, vil vi komme nærmere ind på senere.

Ser vi på alder, så er tabel 4.6 kendetegnet ved det samme mønster, som også gjorde sig gældende i analysen af tabel 4.4 og 4.5; nemlig at andelen, der svarede Helt eller delvist enig, er stigende, jo ældre aldersgrupperne er. I forhold til tidligere skal det dog bemærkes, at

andelen i de enkelte aldersgrupper ikke er forskellig, når aldersgrupperne i 1992 sammenlignes med de tilsvarende aldersgrupper i 2002. Undtagen for aldersgrupperne over 40 år, hvor der er sket en markant forskydning fra Helt enig til Delvist enig. Umiddelbart kunne noget derfor tyde på, at udviklingen for denne begrundelse ikke skyldes en generationseffekt, men derimod mere må ses som en alderseffekt. Noget kunne således tyde på, at der er en aldersbetinget stigende erkendelse af, at fagforeningen er et brugbart redskab til at få varetaget personlige interesser. Medlemmerne bliver simpelthen mere bevidste om det at få deres personlige interesser varetaget, jo ældre de bliver.

I forhold til eventuelle forskelle mellem medlemmer i den private og i den offentlige sektor er der ingen statistisk sikker forskydning over perioden. Dog er der en væsentlig forskel på andelen (Helt og delvist enig slået sammen) størrelse mellem de to sektorer både i 1992 (offentlig 82 procent, privat 68 procent) og 2002 (offentlig 83 procent, privat 68 procent). Forskellen på andelen var både i 1992 og 2002 omkring 15 procentpoint. Denne forskel kan i et vist omfang forklares ved, at der er flere kvinder i den offentlige sek-

tor, og da kvinderne, som vi har set, i højere grad svarede Helt eller delvist enig, vil det i sagens natur have en afledt effekt på andelens størrelse blandt ansatte i den offentlige sektor.

A-kasse som begrundelse for medlemskab

At være medlem af en fagforening for at kunne stå i en a-kasse var, som vi har set, den begrundelse, som var faldet mest mellem 1992

og 2002. Som det fremgår af tabel 4.7, så gælder dette fald for alle grupper, når vi underopdeler på baggrundsvariable. For kønnenes vedkommende kan det konstateres, at kvinderne i 1992 lå et stykke over mændene med hensyn til denne begrundelse, men at forskellen har udlignet sig i 2002. Andelen af kvinder, som svarede Helt eller delvist enig, er således faldet fra 94 procent i 1992 til 74 procent i 2002. Mændenes tilsvarende andel er i

Tabel 4.7: Medlemskab begrundet ud fra ønske om at kunne stå i en a-kasse, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

For at kunne stå i en a-kasse	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	82	57	12	17	3	12	1	2	3	13	1563	465
Mænd	74	55	13	17	6	12	2	5	6	10	1586	486
Alder												
Op til 25 år	75	34	16	27	5	20	1	9	3	10	480	89
26-30 år	77	57	13	19	4	9	1	3	5	12	484	114
31-40 år	75	54	14	19	6	12	1	5	4	11	859	221
41-50 år	77	61	11	13	4	11	2	2	5	13	834	286
51-60 år	88	61	7	16	2	12	1	3	2	10	466	221
61 år -	96	55	2	10	0	10	0	5	0	20	56	20
Sektor												
Offentlig	75	54	12	18	5	12	1	3	6	12	1013	349
Privat	79	57	12	17	5	12	1	4	3	11	1652	565
Total	78	56	12	17	4	12	1	4	4	11	3197	951

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

samme periode faldet fra 87 procent til 72 procent.

Når vi kigger nærmere på udviklingen i forhold til medlemmernes alder, så er der ikke helt tale om samme billede, som vi tidligere har set. Der er ikke i samme grad tale om en jævn stigning med alderen, hvor der er størst opslutning til begrundelsen blandt de ældre og mindst blandt de yngste. Specielt i 1992 er der mere tale om to grupper, der skiller ved 50 år. Her er dem under 50 år stort set ens med en andel af Helt og delvist enige på ca. 90 procent, mens grupperne over 50 år ligger på ca. 96 procent. I 2002 er billedet en smule anderledes. Her er alle grupper faldet med gruppen under 40 år som dem, der har den laveste andel af enige med et gennemsnit på godt 63 procent, og gruppen over 40 år med et gennemsnit på 75 procent (der ses her bort fra dem over 61 år, da denne gruppe er for lille til at være statistisk sikker). Alt i alt er der ikke noget umiddelbart klart overordnet mønster for udviklingen for aldersgrupperne. Tendensen er dog, at det er de ældre som har den største tilslutning, hvilket uden tvivl kan forklares med, at den historiske sammenhæng mellem fagforeningsmedlemskab og a-kasse står stærkest hos disse generationer. At der har været en stigende bevidsthed om, at fagfore-

ningsmedlemskab ikke er nødvendigt for at stå i en a-kasse, understreges også af, at der undtagen blandt gruppen under 25 år har været en markant stigning i andelen, som har svaret Helt uenig på spørgsmålet. Denne andel ligger i 2002 på mellem 10 og 13 procent mod 2 til 5 procent i 1992 for de forskellige aldersgrupper.

Med hensyn til sektor er der ikke nogen afgørende forskelle at notere. De privat ansattes tilslutning er for begge undersøgelsesår en smule over de offentligt ansatte medlemmers, men forskellen er ikke tilstrækkelig stor til at være statistisk sikker.

Medlemskab af en fagforening begrundet i krav fra arbejdspladsen

Som den sidste delanalyse handler det om medlemskab begrundet i krav fra arbejdspladsen. Som vi tidligere har konstateret, så er også denne begrundelse vigende i perioden fra 1992 til 2002. Det gælder også for begge køn. Som det fremgår af tabel 4.8 var der både i 1992 og 2002 forskel på andelen af henholdsvis mænd og kvinder, der enten var Helt eller delvist enige. Hos mændene var andelen 61 procent mod 52 procent hos kvinderne. Denne forskel på 9 procentpoint er fortsat til stede i 2002, selvom om mændenes andel er fal-

det til 51 procent og kvindernes til 42 procent.

Når andelen inden for de forskellige aldersgrupper analyseres, kan der konstateres en interessant tendens. I 1992 var der nemlig en klar sammenhæng mellem alder og begrundelsen for at være medlem af en fagforening. Jo ældre medlemmet var, jo større var sandsynligheden for, at vedkommende begrundede sit medlemskab med krav fra

arbejdspladsens side. Denne sammenhæng kan ikke umiddelbart genfindes i undersøgelsen fra 2002, hvor det overordnede billede er mere broget. Generelt er der dog tale om et fald i alle aldersgrupperne. Størst blandt de ældste.

Afsluttende diskussion: Personlig interessevaretagelse kontra solidaritet

Som det sidste vil vi i dette afsnit prøve at nuancere det ovenstående

Tabel 4.8: Medlemskab begrundet ud fra et arbejdspladskrav, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)

Fordi det er et krav fra arbejdspladsen	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	44	32	8	10	13	14	4	5	30	38	1512	461
Mænd	52	43	9	8	14	14	4	9	21	26	1587	487
Alder												
Op til 25 år	39	36	11	7	16	15	5	11	29	32	481	89
26-30 år	41	27	8	10	18	14	5	8	29	41	471	115
31-40 år	45	40	11	11	13	14	5	7	26	29	840	220
41-50 år	55	41	6	8	11	13	3	7	25	31	815	286
51-60 år	62	39	7	9	12	16	2	6	18	30	451	219
61 år -	60	42	10	11	8	0	0	5	22	42	60	19
Sektor												
Offentlig	48	33	9	14	12	15	6	9	24	29	1004	348
Privat	50	40	7	6	12	12	3	7	28	34	1626	565
Total	49	38	9	9	13	14	4	7	25	32	3139	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

billede en smule. Umiddelbart kunne analysen tyde på, at den solidariske medlemskabsbegrundelse er blevet svækket til fordel for en samlet styrkelse af medlemskaber begrundet i ønsket om den personlige interessevaretagelse. Dette kunne lede frem til den tese, at der er sket et skred fra en kollektivistisk tilgang til medlemskabet til en mere individualistisk eller – hvis vi strammer den – ligefrem mere egoistisk. Sådan behøver det nødvendigvis ikke at forholde sig. Faktisk viser det sig, at de medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig til, at grunden til deres medlemskab skyldes ønsket om at være solidarisk med andre, også er tilbøjelige til at begrunde deres medlemskab i ønsket om interessevaretagelse. Tendensen til et mere individuelt begrundet medlemskab går

med andre ord for flere medlemmers vedkommende hånd i hånd med en idé om solidaritet og dermed en opslutning om det kollektive. Der behøver derfor ikke per definition være noget modsætningsforhold mellem de to begrundelser, hvilket fremgår af tabel 4.9, hvor vi har prøvet *at rense* de enkelte svar-kombinationer, således at vi får mere *rene* tilkendegivelser.

Når begrundelserne for medlemskab renses, så viser det sig, at de rene individualister, der kun begrunder deres medlemskab med ønsket om personlig interessevaretagelse og *ikke* ud fra en idé om solidaritet med deres kollegaer, er vokset 7 procentpoint fra 23 procent i 1992 til 30 procent i 2002 (2). Denne stigning modsvares til dels af, at andelen, der anførte solidaritet med kollegaer som

Tabel 4.9: Sammenhængen mellem individuelt og solidarisk begrundet medlemskab (pct.)

	1992	2002
Medlemskab begrundet i solidaritet (1)	58	48
Medlemskab begrundet i personlig interessevaretagelse, og ikke solidaritet (2)	23	30
Medlemskab ikke begrundet i nogen af de ovenstående begrundelser (3)	19	21
Antal	3107	943

Bemærkning: Helt enig og Delvist enig er slået sammen.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

7 Således også dem som både begrunder medlemskabet i "Solidaritet med kollegaer" og "Personlig interessevaretagelse".

en af flere begrundelser for medlemskab (1)⁷ i samme periode, er faldet fra 58 procent i 1992 til 48 procent i 2002. Et fald på 10 procentpoint. Der er således ingen tvivl om, at der er sket en forskydning af den mere kollektivistiske tilgang til medlemskabet hen imod en mere individualistisk. Dog skal det samtidig bemærkes, at det er den største andel, som begrundet medlemskabet med solidaritet med kollegaerne. Solidaritet (1) med 48 procent i 2002 ligger fortsat et stykke over ønsket om personlig interessevaretagelse (2) med 30 procent. Endelig begrundede hvert femte medlem i begge undersøgelser deres medlemskab hverken i solidaritet med kollegaerne eller ønsket om personlig interessevaretagelse (3). De tre begrundelser, som denne gruppe af medlemmer baserer deres medlemskab på, er alle i tilbagegang. Det være sig både begrundelsen "Fordi man bør være medlem", "For at kunne stå i en a-kasse" og "Fordi det er et krav fra arbejdspladsens side". Det kan derfor umiddelbart undre, at andelen af medlemmer der er indplaceret i (3) ikke er faldet, men samlet set er gruppen med mere perifere begrundelser uforandret over tid.

I forhold til den videre analyse kunne det i forlængelse af dette være interessant at undersøge, om der er nogle særlige kendetegn ved

de medlemmer, der angav forskellige begrundelser, hvilket vi har forsøgt at belyse i tabel 4.10.

For det første kan det noget overraskende konstateres, at den procentvise andel af kvinderne, der alene begrundede deres medlemskab i personlig interessevaretagelse, er større end mændenes andel (1). Det er specielt tydeligt i 2002, hvor forskellen er på hele 11 procentpoint. 35 procent af kvinderne havde således denne begrundelse mod 26 procent af mændene. Omvendt er der ikke nogen nævneværdig forskel, når det handler om andelen, som angav solidaritet som begrundelse (2). Her lå begge køn på godt 48 procent i 2002. Kun i forhold til den tredje type begrundelse ligger mændene over kvinderne, idet 25 procent af mændene angav denne begrundelse mod kun 17 procent af kvinderne. Der tegner sig således et billede, hvor det i højere grad er kvinderne, som har et mere individuelt udgangspunkt for medlemskab.

Derudover fremgår det af ovenstående tabel, at andelen af medlemmer, der begrundede deres medlemskab ud fra ønsket om personlig interessevaretagelse, er faldende med alderen. I 1992 udgjorde medlemmerne, som begrundede deres medlemskab med personlig interessevaretagelse 33 procent af

Tabel 4.10: Medlemsbegrundelser fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Medlemskab begrundet i solidaritet (1)		Medlemskab begrundet i personlig interessevaretagelse, og ikke solidaritet (2)		Medlemskab ikke begrundet i nogen af de ovenstående begrundelser (3)		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn								
Kvinde	57	48	26	35	17	17	1510	459
Mand	59	49	21	26	21	25	1550	484
Alder								
Op til 25 år	35	21	33	45	33	34	470	89
26-30 år	45	22	31	44	24	35	469	113
31-40 år	57	44	22	32	21	24	831	219
41-50 år	67	55	21	25	13	21	806	283
51-60 år	80	66	13	24	7	10	453	219
61 år -	86	75	15	25	0	0	55	20

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

de op til 25-årige, hvilket kun gjorde sig gældende for 13 procent af de 51-60-årige. Samme tendens kan genfindes i 2002, hvor 45 procent i gruppen op til 25 år havde denne begrundelse mod kun 24 procent af de 51-60-årige. Umiddelbart kunne det lede til den konklusion, at medlemmerne bliver mindre instrumentelle og mere solidariske med alderen. Det vil dog højst sandsynlig være en fejlslutning, hvilket også viser sig, når vi sammenligner udviklingen på tværs af de to undersøgelser. Her fremgår det nemlig, at andelen i de enkelte generationer over tid for-

bliver uforandret. Med undtagelse af den generation, der var 41-50-årige i 2002, er der nemlig tale om en generationseffekt, hvor holdningerne til medlemskabet tilnærmelsesvis fastholdes i de enkelte aldersgrupper. Hvis dette er korrekt, betyder det, at det kan forventes, at den personlige interessevaretagelse med tiden vil komme til at stå endnu stærkere som begrundelse blandt medlemmerne.

Omvendt så kan det ud fra samme betragtning forventes, at den solidariske tilgang i fremtiden vil vige yderligere, da der også her er en

klar generationseffekt. Over tid er de enkelte generationers andele nemlig relativt stabile, hvorimod den falder inden for hvert alderstrin. Det leder til den antagelse, at solidariske orienteringer dannes i en forholdsvis tidlig alder – typisk i alderen op til de 30 år – for efterfølgende at fastholdes efterhånden som medlemmet bliver ældre. Forventningen vil derfor være, at der i takt med at de ældre medlemmer forlader arbejdsmarkedet, vil være en stadig mindre andel af LO-forbundenes medlemmer, som begrundes deres medlemskab ud fra et solidarisk udgangspunkt, forudsat at andelen for de enkelte aldersgrupper forbliver konstant over tid. Dette vil alt andet lige yderligere styrke den mere individuelle tilgang.

I forhold til de mere perifere begrundelser for medlemskab er der også her en overvægt af de unge. Det gælder for begge undersøgelsesår. Igen kunne noget tyde på, at udviklingen også her kan tilskrives en generationseffekt, dog er forskellen mellem aldersgrupperne i flere tilfælde ikke så markante, hvilket kunne tyde på, at der også er en vis alderseffekt.

Opsummering

Som det fremgår af ovenstående diskussioner, er der over den tiårige

periode sket markante ændringer i den måde, hvorpå medlemmerne begrundes deres medlemskab af fagforeningerne. Dette kunne være et pejlemærke for medlemmernes tilgang til fagforeningsmedlemskabet i årene fremover. For det første kan det konstateres, at solidaritet som begrundelse er vigende. Dette skyldes primært, at de yngre generationer af medlemmer i mindre grad begrundede deres medlemskab i solidaritet med kollegaer. Derudover er der i forhold til denne begrundelse en klar generationseffekt på spil, idet andelen i de enkelte generationer, der svarede Helt eller delvist enig er konstant over tid. Hvis denne udvikling fortsætter, vil der i fremtidens LO-forbund være færre medlemmer, som begrundes deres medlemskab i denne form for solidaritet. Modsat er der en klar tendens til, at andelen af medlemmer, som begrundede deres medlemskab i personlig interessevaretagelse, er stigende. Her er der også tale om en generationseffekt, hvilket forventeligt vil betyde, at det først og fremmest er denne begrundelse, som i årene fremover vil vinde indpas. Med hensyn til de to køn, så er der en klar tendens til, at kvinderne i højere grad begrundes deres medlemskab med ønsket om personlig interessevaretagelse. Mændene er her kun i overtal på de mere perifere begrundelser. Andelen af

medlemmer, der begrundede deres medlemskab i muligheden for at kunne stå i en A-kasse, er faldet markant fra 1992 til 2002. Det samme gør sig i en vis grad også gældende blandt andelen af medlemmer, der begrundede deres medlemskab med et krav fra arbejdspladsens side. En større andel af mændene begrundede i begge undersøgelser deres medlemskab med et krav fra arbejdspladsens side. Kvinderne kan i højere grad siges at forholde sig til fagforeningernes muligheder, både hvad angår kollektive og individuelle hensyn, hvorimod mændene i lidt højere grad har mere perifere begrundelser for deres medlemskab.

4.3 Medlemmernes fagpolitiske aktivitet

Det næste emne, som vi vil tage op til diskussion, er spørgsmålet om medlemmernes fagpolitiske aktivitetsniveau. Selv om dette emne for så vidt handler om flere forskellige ting, så er det også på det indirekte plan en indikator for medlemmernes opslutning omkring fagforeningen. Det handler nemlig blandt andet om, hvorvidt medlemmerne er aktive i forhold til aktiviteter af forskellig karakter, som udbydes i fagforeningens regi. Herunder væsentlige aktiviteter som generalforsamling og faglige møder. Aktiviteter som er vigtige for fagforening-

ens fagpolitiske virke. Umiddelbart er der ingen grund til at forvente, at aktiviteterne er kendetegnet ved et højt aktivitetsniveau. Som det fx også gør sig gældende for de politiske partier, hvor det er de færreste medlemmer, som er aktive. Det interessante i den følgende diskussion er mere, hvordan udviklingen har været op gennem 90'erne, når 1992-undersøgelsen sammenlignes med 2002-undersøgelsen. Denne udvikling er en pejling af, hvor medlemmernes interesse i at være aktive bevæger sig hen, og derfor også en indirekte pejling af hvor stor medlemsmobiliseringen i fagforeningen er. Selv om det igen er vigtigt ikke at overfortolke tendenser, så er der omvendt heller ingen grund til at undervurdere den betydning, den aktive deltagelse i fagforeningsrelaterede aktiviteter har for opslutningen til fagforeningerne. Specielt ikke set i forhold til den diskussion som vi havde i afsnit 4.1. Et vigtigt perspektiv på denne diskussion er også, at der i 1992 var en klar tilkendegivelse fra medlemmernes side om at få en mere synlig aktivitet i det nære miljø fra fagforeningens side. Selvom der igen ligger flere ting i dette, så handler det også om et ønske om, at fagforeningerne bliver bedre til både at informere og indgå i dialog med medlemmerne om de relevante problemstillinger ude på arbejdsplad-

serne. Og her er de faglige aktiviteter selv sagt en vigtig kanal.

Først i kapitlet vil vi gennemgå de forskellige former for faglig aktivitet. Dernæst vil de køns- og aldersmæssige forskelle blive behandlet i forhold til udviklingen fra 1992 til

2002. Afslutningsvis vil der blive konstrueret et indeks over, hvor mange forskellige former for deltagelse de enkelte medlemmer var involveret i 1992 og 2002 for at undersøge, om der kan konstateres et overordnet mønster i udviklingen.

Tabel 4.11: Deltagelse i faglige arrangementer inden for det sidste år, fordelt på køn, alder og typer af medlemskabsbegrundelser (pct.)

Årstal	Ingen deltagelse		Deltagelse i generalforsamling		Faglige møder i fagforeningen		Fyraftensmøder, studiekreds og lign.		Faglige møder på arbejdspladsen		Deltagelse i strejker	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	57	60	22	16	13	12	12	14	25	25	1	2
Mænd	54	61	25	17	14	11	12	11	29	26	3	7
Alder												
Op til 25 år	73	74	9	4	6	2	6	9	14	24	2	7
26-30 år	65	71	14	8	8	6	9	5	22	17	1	6
31-40 år	54	66	23	11	14	10	13	9	27	24	2	4
41-50 år	46	56	30	21	18	13	16	13	35	29	3	5
51-60 år	47	52	33	24	18	15	14	17	29	25	3	2
61 år -	53	43	27	24	13	19	9	19	35	52	0	5
Medlemskabsbegrundelser												
1	49	47	29	25	17	18	16	17	32	34	3	6
2	57	67	19	12	12	8	11	9	24	21	1	3
3	75	83	9	3	5	2	5	5	16	13	3	3
Total	56	60	23	16	13	11	12	12	27	26	2	4
Antal	3280	964	3278	964	3280	964	3278	964	3276	964	3279	955

Bemærkning: En person kan godt have deltaget i flere arrangementer. Minimumsantal vandret (1992) 1607, 1617, 490, 479, 877, 849, 849, 494, 63, 1767, 703, 575; (2002) 472, 492, 90, 115, 222, 291, 225, 21, 454, 287, 202.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Som det fremgår af tabel 4.11, så er der ved første øjekast ikke sket det store, når vi sammenligner de samlede tilkendegivelser i de to undersøgelsesår. I forhold til den andel af medlemmer, der ikke deltog i nogle aktiviteter overhovedet, er der ikke nogen nævneværdig forskel ved sammenligning af 1992 og 2002. Den lille stigning, der er tale om, er ikke statistisk sikker. I 1992 drejede det sig om 56 procent og i 2002 om 60 procent af medlemmerne. Det samme gør sig gældende for de forskellige aktivitetsformer. For både deltagelse i faglige møder i fagforeningen og deltagelse i fyraftensmøder, studiekredse og lignende ligger andelen af aktive medlemmer for begge år på godt 12 procent, mens andelen der deltog i faglige møder på arbejdspladsen ligeledes er konstant på ca. 26 procent. Eneste undtagelse er spørgsmålet omkring deltagelse i generalforsamling, hvor der har været et fald. Her svarede 23 procent af medlemmerne i 1992, at de havde deltaget i en generalsamling inden for det sidste år. I 2002 var denne andel faldet til 16 procent.

Alt i alt kunne noget med andre ord tyde på, at niveauet for medlemsaktivitet er fastholdt, hvilket alt efter temperament kan udlægges som både godt og skidt. Faldet

i andelen, der deltog i en generalforsamling og status quo i andelen, der har deltaget i et fagligt møde på arbejdspladsen kunne tyde på, at medlemmerne i stigende grad vender ryggen til fagforeningens overordnede aktiviteter og i stedet koncentrerer deres faglige arbejde om de nære omgivelser, primært arbejdspladsen.

Dette overordnede billede dækker over en række interessante forskelle, når der opdeles på henholdsvis køn og alder. Af tabel 4.11 kan det således konstateres, at der blandt de mandlige medlemmer er sket et fald i deltagelse i perioden. 54 procent svarede i 1992, at de ikke deltog i nogen af de nævnte former for aktiviteter. I 2002 var denne andel steget til 61 procent. En forskel på 7 procentpoint. Selvom der også hos kvinderne er tale om en lille stigning, så er denne dog ikke statistisk sikker, hvorfor det må konkluderes, at kvinderne i modsætning til mændene nogenlunde har holdt deres deltagelsesniveau.

Når vi kigger nærmere på de forskellige former for deltagelse, er den største og eneste nedgang at finde på deltagelse i generalforsamlinger i fagforeningen. Dette gør sig gældende i lige høj grad hos begge køn. I forhold til de øvrige former for deltagelse er der ikke

nævneværdige forandringer over tid. Aktiv deltagelse i fagforeningens forskellige aktiviteter er med andre ikke betinget af køn.

Både i 1992 og 2002 var der en klar sammenhæng mellem alder og deltagelse, idet jo ældre et medlem er, jo større er sandsynligheden for, at vedkommende er aktiv. I 1992 var andelen af de yngste medlemmer (under 30 år), der ikke deltog i nogen aktiviteter godt tre ud af fire. For de ældste aldersgrupper gjaldt det, at det kun var omkring hver anden, der ikke deltog. Samme mønster gælder for deltagelsen i 2002. Denne konstatering kan dog ikke tolkes derhen, at medlemmerne bliver mere aktive med alderen. Hvis man kigger på de forskellige generationer, er der ikke nogen sikker forskel mellem 1992 og 2002. Det peger i retning af, at niveauet for deltagelse ikke ændrer sig betragteligt over tid, men derimod knytter sig til den enkelte generation. Det vil sige, at de enkelte aldersgrupper fastholder deres niveau for ikke-deltagelse, når de bliver ældre. Det ikke at deltage er i den forstand et generationsfænomen, som ikke vil rette sig med tiden. Det kan derfor alt andet lige forventes, at den samlede andel af medlemmer, som ikke deltager i nogen aktiviteter, vil stige i fremtiden.

Sammenhæng mellem alder og deltagelsesformer går ikke overraskende igen, når vi ser nærmere på de forskellige former for deltagelse. Pga. det lave antal i de forskellige aldersgrupperinger er det dog ikke muligt at afgøre, om udviklingen kan tilskrives en alderseffekt, eller om det igen omhandler den enkelte generation. Der er dog en deltagelsesform, der adskiller sig fra de øvrige, nemlig deltagelse i fagligt møde på arbejdspladsen. Her var der i 1992 tilsyneladende en aldersmæssig forklaring på deltagelse. Denne forklaring kan ikke opretholdes i forhold til tallene fra 2002, hvor der ikke er samme sikre sammenhæng mellem alder og deltagelse. Dette kunne indikere, at medlemmernes engagement i endnu højere grad i fremtiden vil koncentrere sig om de arbejdspladsnære aktiviteter. Specielt på bekostning af deltagelsen i generalforsamlinger.

Som det fremgår af tabel 4.11, er strejkevåbnet ikke særligt hyppigt anvendt. Det hænger primært sammen med tidspunktet, hvor undersøgelserne er blevet gennemført. Umiddelbart er der ikke sket nogen forandring fra 1992 til 2002, dog ser det ud til, at mændene i 2002 i højere grad end kvinderne benyttede sig af strejke som kampmiddel i en faglig konflikt. Men det kan

være en tilfældighed betinget af brancher, som har deltaget i strejker på undersøgelsestidspunktet.

Derimod kan der konstateres væsentlige forskelle, når vi sammenligner deltagelse i fagpolitisk aktivitet med de begrundelser, der er lagt til grund for fagforeningsmedlemskabet. Måske ikke overraskende var der niveauforskelle i graden af deltagelse. Blandt medlemmer, der begrundede deres medlemskab ud fra solidaritet, er 53 procent i 2002 aktive i et eller andet omfang, hvilket kun gjorde sig gældende for 33 procent af de medlemmer, der begrundede deres medlemskab i personlig interessevaretagelse og kun 17 procent af de medlemmer, der angav en mere perifer begrundelse for deres medlemskab. Forskellene gør sig også gældende, når vi ser på, hvordan aktivitetsniveauet har udviklet sig gennem perioden. Solidaritetsgruppen har, jf. tabel 4.10, et uændret aktivitetsniveau, hvorimod niveauet for de to øvrige grupper er blevet mindre. Dette kunne antyde, at aktivitet er afhængig af, hvordan det enkelte medlem begrundede sit medlemskab. Hvis medlemmet begrundede sit medlemskab ud fra en solidarisk tilgang, er aktivitetsniveauet typisk højere, end hvis medlemmet kun ser sit medlemskab som

et spørgsmål om personlige interessevaretagelse. Konklusionen kunne derfor ikke overraskende være, at medlemmer med en solidarisk tilgang er mere kollektivistisk orienterede, mens medlemmer, der vægtede den personlige interessevaretagelse, også er mere individualistiske.

Udvider vi analysen en smule og ser på hyppigheden af deltagelse, så viser tabel 4.12, at langt de fleste af dem, der er aktive, kun deltager en enkelt gang om året. Det gør sig gældende for 60 procent af de aktive medlemmer jævnt fordelt på begge køn. Kun godt 8 procent er, hvad man kan kalde meget aktive medlemmer. Selvom dette igen gælder i lige stort omfang for begge køn, så kan det også konstateres, at de mest aktive medlemmer også er de ældste. Hvor 10 procent af 31-50-årige er aktive mere end fire gange om året, gør det sig kun gældende for 2 procent af medlemmerne under 30 år. Omvendt er det også de yngste, som kun er aktive en enkelt gang med en andel på 72 procent mod de ældres på godt 57 procent.

En kort overordnet konklusion på dette afsnit må være, at kun en mindre del af medlemmerne er aktive, men at denne andel i perioden fra 1992 til 2002 ikke har ændret

sig. Der er dog en lille tendens til, at andelen, som ikke er aktive, er stigende. Samtidig vil andelen af ikke-aktive forventeligt stige, da de yngre generationer har et lavere aktivitetsniveau, og alt tyder på, at de vil fastholde dette niveau, også når de bliver ældre. Desuden går tendensen i retning af, at det er nære aktiviteter på arbejdspladsen, som står i højest kurs, men deltagelse i de lidt mere fjerne aktiviteter som generalforsamlinger er vigende.

4.4 Medlemmernes syn på fagforeningernes fremtidige virke

Efter at vi har diskuteret, hvorfor lønmodtagerne er medlemmer af fagforeningen, og hvor aktive de er i dette medlemskab, vil vi nu gå et skridt videre og se nærmere på, hvad medlemmerne mener, fagforeningerne skal beskæftige sig med. Som vi var inde på i indledningen til kapitlet, så har fagbevægelsen traditionelt varetager medlemmernes interesser meget bredt. Det gælder lige fra det arbejdspladsnæ-

Tabel 4.12: Frekvensen i deltagelse i faglige arrangementer inden for det sidste år, fordelt på køn og alder (pct.)⁸

Årstal	1 gang		2 gange		3 gange		4 eller flere gange		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn										
Kvinder	57	61	26	21	10	12	7	7	702	193
Mænd	52	59	26	23	14	9	8	9	749	204
Alder										
Op til 30 år	69	72	21	19	8	8	3	2	307	65
31-50 år	51	58	25	23	14	9	9	10	863	210
51 år -	49	56	31	22	10	15	10	7	295	122
Total	55	60	26	22	12	11	8	8	1474	397

Bemærkning: En person godt kan deltage i flere arrangementer. Tabellen medtager kun medlemmer, der er aktive.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

⁸ Dette er et additivt indeks, der ikke siger noget om, hvilket engagement medlemmet lægger i aktiviteten. Det siger kun noget om hyppigheden i deltagelse. Forskellige sammensætninger af deltagelse placeres i samme kategori. Samtidig er de forskellige former for deltagelse lagt uvægtet sammen. Deltagelse i generalforsamlingen vidner måske om mere engagement end deltagelse i et fagligt møde på virksomheden.

re og til de overordnede samfundsmæssige forhold. I forhold til det første står fagbevægelsen stadig stærkt. De kollektive overenskomster er stadig det vigtigste instrument til regulering af arbejdsmarkedet. Selvom der er gjort indhug, så har fx europæisering af lovgivningen ikke i væsentlig grad endnu medført, at arbejdsmarkedsreguleringen er blevet til lovstof, som det ellers er tilfældet i mange af de andre EU-lande. Derimod er indflydelsen på den overordnede politikdannelse i samfundet uden tvivl blev stækket igennem det seneste årti. For mange symboliseret ved at fagbevægelsen har brudt de historiske bånd til Socialdemokraterne. Og det ikke kun formelt. 1992-undersøgelsen viste, at denne udvikling til en vis grad var ønsket af medlemmerne. En af de vigtigste konklusioner fra 1992-undersøgelsen var, at fagforeningen skulle koncentrere sig om de mere direkte arbejdslivsrelaterede spørgsmål. Det gjaldt også ideerne om fagforeningerne som organisationer, der også servicere medlemmerne på andre områder med ferietilbud, forsikringer m.m. I dette afsnit vil vi se nærmere på, hvordan medlemmerne i 2002 forholdt sig til prioriteringen af fagforeningens virke. Det handler om medlemmernes prioritering af, hvor fagforeningerne først og fremmest skal gøre en indsats.

Sammenligner vi således medlemmernes prioriteringer i 2002 med resultaterne fra 1992, så viser tabel 4.13, at der ikke i den mellemliggende periode er sket de store forandringer.

Højest prioriteret i 2002 er i det store hele de samme områder, som også lå i toppen i 1992. Det drejer sig om "Forbedre arbejdsmiljøet", "Arbejde for større tryghed i ansættelsen", "Sikring af størst mulig løn for medlemmerne", "Udligne lønforskel mellem mænd og kvinder", "Forbedre uddannelses-, efteruddannelses- og omskolingsmuligheder for medlemmerne" og "Forbedre pensionsordninger". Disse emner har alle en opslutning på mellem 90 procent og 80 procent. I forhold til Bekæmpe arbejdsløsheden kan det dog konstateres, at det har fået en mindre vægtning i 2002, end det var tilfældet i 1992. Her er andelen af Helt eller delvist enige faldet en smule fra 88 procent til 79 procent, hvilket har betydet, at denne opgave er faldet fra en tredje til en syvende plads. Dette skyldes uden tvivl de forbedrede konjunkturer i 2002. En effekt som også slår igennem på spørgsmålet om at arbejde for større tryghed i ansættelsen, der ligeledes er faldet en smule fra en andel på 89 procent til 82 procent. Omvendt har spørgsmålet om at

Tabel 4.13: Fagforeningens vigtigste opgaver (pct.)

	Helt eller delvist enig		Placering		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Forbedre arbejdsmiljøet	92	90	1	1	3227	872
Arbejde for større tryghed i ansættelsen	89	82	2	4	3224	870
Bekæmpe arbejdsløsheden	88	79	3	7	3259	874
Sikring af størst mulig løn for medlemmerne	87	86	4	2	3237	872
Udligne lønforskelle mellem mænd og kvinder	86	84	5	3	3235	874
Forbedre uddannelses-, efteruddannelses- og omskolin- lingsmuligheder for medlemmerne	85	81	6	5	3184	872
Forbedre pensionsordninger	82	80	7	6	3193	873
Udligne lønforskelle mellem højt- og lavtlønnede	74	61	8	11	3219	872
Arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen	72	67	9	9	3181	871
Arbejde for et mere interessant og udviklende arbejde	70	65	10	10	3165	871
Arbejde for forbedring af miljøet/naturbeskyttelse	68	47	11	13	3180	871
Yde personlig bistand til medlemmerne	67	77	12	8	3161	873
Forkorte arbejdstiden	54	51	13	12	3201	872
Udbrede overskudsdelingsordninger	48	36	14	14	3148	870
Organisere private forsikringsordninger	38	24	15	15	3164	873
Organisere fritids- og ferietilbud til medlemmerne	36	27	16	16	3165	873
Udbrede lønmodtagernes medeje af private virksom- heder	29	16	17	17	3152	872
Drive medievirksomhed (aviser, radio og tv)	17	6	18	18	3137	870

Bemærkning: Overordnet spørgsmålsformulering: "Hvad mener du bør være fagforeningernes vigtigste opgaver?" Andelen er summen af helt eller delvist enige.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

yde personlig bistand til medlemmerne forbedret sin position fra en tolvte plads til en ottende plads, idet andelen af Helt eller delvist enige på dette spørgsmål er steget fra 67 procent i 1992 til 77 procent

i 2002. En understregning af den tendens vi også tidligere har konstateret, at spørgsmålet om den individuelle personlige servicering er kommet endnu mere i fokus blandt medlemmerne i 2002.

Dernæst følger en gruppe af emner, som alle har en opslutning blandt medlemmerne på mellem 80 procent og 50 procent. Det drejer sig om "Udligne lønforskelle mellem højt- og lavt uddannede", "Arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen", "Arbejde for et mere interessant og udviklende arbejde", "Yde personlig bistand til medlemmerne" og "Forkorte arbejdstiden". Selvom disse emner også var i mellemkategorien i 1992, så er det værd at bemærke, at der er sket nogle interessante udsving. For de fleste af emnerne gælder det at de, i modsætning til dem der lå i topgruppen, er faldet i forskellig grad. Det gælder ikke mindst spørgsmålet om udligning af lønforskelle mellem højt- og lavtlønnede, som er faldet med 13 procentpoint fra en andel på 74 procent i 1992 til 61 procent i 2002. Noget mindre og på kanten til at være statistisk sikker er de andre faldet med godt 5 procentpoint fra en opslutning et stykke over 70 procent til et sted omkring 65 procent. Eneste markante undtagelse er spørgsmålet om at yde personlig bistand til medlemmerne, som helt modsat er steget fra en andel på 67 procent i 1992 til 77 procent i 2002. Denne stigning passer som nævnt fint i det billede, vi tidligere har konstateret, at der blandt medlemmerne er kommet mere fokus på, hvad fagforeningen kan gøre for mig som enkelt individ.

Hvor spørgsmålet om at yde personlig bistand til medlemmerne er højdespringeren i sammenligningen af de to undersøgelser, så er spørgsmålet om at arbejde for forbedring af miljøet/naturbeskyttelse til gengæld det emne, der dykker mest blandt medlemmerne. I 1992 var der i forhold til dette emne en opbakning på 68 procent, hvilket i 2002 var faldet til kun 47 procent. Et fald på hele 21 procentpoint. En forklaring kunne være, at kritikken af de kritiske miljøforudsigelser har vundet stor genklang hos medlemmerne i 2002. En alternativ forklaring kunne være, at der er kommet en større bevidsthed blandt medlemmerne om, at dette emne ikke var noget, som fagforeningerne skulle blande sig i, og at nedgangen derfor ikke i sig selv er udtryk for en nedprioritering af natur og miljø.

Med denne nedprioritering er spørgsmålet om natur og miljø havnet i den nedre gruppe, hvor andre emner som "Udbredelse af overskudsdelingsordninger", "Organisere private forsikringsordninger", "Organisere fritids- og ferietilbud til medlemmerne", "Udbrede lønmodtagernes medeje af private virksomheder" og endelig "Drive medievirksomhed" i forvejen befinder sig. Disse emner har typisk en opbakning på under 50

procent. De fleste oven i købet et pænt stykke under. Det kan derfor i et vist omfang konkluderes, at medlemmerne generelt ikke har den store interesse i, at fagforeningerne skal arbejde med disse emner, hvilket understreges af, at tilslutningen er faldet yderligere mellem 1992 og 2002. For nogens vedkommende med helt op til 14 procentpoint ("Organisere private forsikringsordninger").

Alt i alt tyder meget på, at medlemmerne i fremtiden ønsker, at fagforeningerne i højere grad skal koncentrere sig om de spørgsmål, der mere direkte kan relateres til med-

lemmernes arbejde og arbejdsforhold. Samtidig skal fagforeningerne i mindre grad måske endda helt undgå at beskæftige sig med spørgsmål, der rækker ud over disse områder. Groft sagt vil det betyde, at fagforeningerne i højere grad skal koncentrere sig om områder, der er kernen i den egentlige fagpolitik. Hvorvidt denne holdning gælder alle grupper, vil vi igen se nærmere i de følgende underafsnit.

Forbedring af arbejdsmiljøet

Som det højst prioriterede emne lå spørgsmålet om den fortsatte forbedring af arbejdsmiljøet, som i både i 1992 og i 2002 var det, som

Tabel 4.14: Forbedre arbejdsmiljøet i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	69	61	23	30	7	8	1	1	0	1	1556	427
Mænd	68	60	24	28	7	10	1	1	1	1	1622	445
Alder												
Op til 25 år	61	51	29	43	7	4	3	3	1	0	486	79
26-30 år	64	56	29	31	6	11	0	2	1	1	483	107
31-40 år	66	57	24	33	9	10	0	0	0	1	861	197
41-50 år	72	59	20	28	8	12	0	0	0	1	842	261
51-60 år	77	72	18	20	4	7	0	1	0	0	469	208
61 år -	76	60	12	30	12	10	1	0	0	0	59	20
Total	69	61	23	29	7	9	1	1	1	1	3227	872

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

medlemmerne meget klart prioriterede højest. Denne overordnede tilkendegivelse dækker dog over en række mindre udsving, når vi går mere i detaljen som vist i tabel 4.14. Der er nemlig sket en mindre forskydning, idet andelen af medlemmer, der svarede Helt enig er faldet med 8 procentpoint fra 69 procent i 1992 til 61 procent i 2002, mens andelen af medlemmer, der svarede Delvist enig modsat er steget med 6 procentpoint fra 23 procent i 1992 til 29 procent i 2002. Selvom den samlede andel af Helt eller delvist enige således er stabil, så er der alligevel tale en svag nedprioritering af dette emne.

Umiddelbart er der ikke nogen kønsforskelle at spore hverken i 1992 eller 2002. Derimod slår ændringerne fra Helt enig til Delvist enig igenem, når man kigger nærmere på aldersvariablen. Både i 1992 og 2002 var der tilsyneladende en sammenhæng mellem, at jo yngre medlemmet var jo mindre var sandsynligheden for, at medlemmet svarede Helt enig og jo højere var sandsynligheden for, at hun svarede Delvist enig. Det omvendte gør sig gældende for stigende aldersniveau. Det gælder dog ikke for udviklingen i aldersgruppen 26-30 år.

Tryghed i ansættelsen

I forhold til spørgsmålet om, hvor-

vidt fagbevægelsen skal arbejde for større tryghed i ansættelsen, er der sket en markant udvikling over tid, som det fremgår af tabel 4.15. Andelen der har svaret Helt enig, er således faldet fra 67 procent i 1992 til 50 procent i 2002. Et fald på hele 17 procentpoint. Samtidig er andelen, som svarede Delvist enig dog steget med 10 procentpoint fra 22 procent i 1992 til 32 procent i 2002. Samlet kan man derfor sige, at tryghed i ansættelsen i 2002 ikke repræsenterede den samme vigtighed for medlemmerne, som den gjorde for medlemmerne i 1992. Trods denne forandring over tid er tryghed stadigvæk et spørgsmål, som majoriteten af medlemmerne i 2002 ønskede, at fagbevægelsen skal beskæftige sig med.

Samme udvikling gør sig også gældende, når man kigger nærmere på kønnene. Heller ikke i forhold til dette spørgsmål er det muligt at identificere nogen nævneværdig forskel mellem mænd og kvinder, hvilket indikerer, at de mandlige og kvindelige medlemmer i samme grad prioriterede fagbevægelsens arbejde med at sikre tryghed i ansættelsen.

I forhold til alderen er der flere interessante aspekter i relation til udviklingen fra 1992 til 2002. Som vi tidligere har været inde på i for-

Tabel 4.15: Arbejde for større tryghed i ansættelsen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	69	50	21	33	8	15	1	2	0	1	1558	427
Mænd	65	51	23	31	11	16	1	2	1	1	1615	443
Alder												
Op til 25 år	53	40	29	34	15	21	2	5	1	0	486	80
26-30 år	56	33	30	39	12	25	2	2	0	2	482	106
31-40 år	61	43	25	36	12	16	2	4	1	2	863	196
41-50 år	76	50	19	31	5	17	0	1	0	0	840	259
51-60 år	85	67	11	26	4	6	0	1	0	1	470	209
61 år -	75	85	16	15	8	0	0	0	0	0	61	20
Total	67	50	22	32	9	15	1	2	1	1	3225	870

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

bindelse med begrundelserne for medlemskab, har effekten af den generation, som medlemmet tilhører kunnet *opløse* effekten af en aldersbetinget forklaring. Inden for samtlige generationer er der et statistisk sikkert fald over tid, når man kigger på Helt enig (disse forsvinder dog, når Helt og delvist enig lægges sammen). Både i 1992 og 2002 kan der spores en aldersafhængig besvarelse af spørgsmålet, hvilket giver sig udslag i, at en højere alder øger tilbøjeligheden til at svare, at emnet er vigtigt for fagbevægelsen. Dette hænger formentligt sammen med den *investe-*

ring, som det enkelte medlem lægger i sin arbejdsplads, og at en øget alder vanskeliggør muligheden for at finde alternativ beskæftigelse. Yderligere indikerer tallene, at der er en periodeeffekt på spil i forhold til besvarelserne, hvilket umiddelbart hænger sammen med den forandring, som viser sig på spørgsmålet omkring bekæmpelsen af arbejdsløsheden, nemlig at konjunkturudviklingen gjorde, at medlemmerne var mere trygge i deres ansættelse i 2002 end i 1992.

Samtidig er der blandt de yngre generationer i 2002 en større

andel, der enten ingen holdning har til spørgsmålet eller er direkte uenige i, at det er relevant for fagbevægelsens virke, end vi finder hos de ældre grupper. Dette kunne være et udtryk for, at de yngre generationer i højere grad anså det som et individuelt ansvar at have succes på arbejdsmarkedet og i mindre omfang oplever det som noget, der er forbundet med den samfundsmæssige udvikling, når man fx mister jobbet.

Bekæmpe arbejdsløsheden

På spørgsmålet om fagbevægelsen skal medvirke til at bekæmpe arbejdsløsheden er der også sket et par

markante ændringer i perioden fra 1992 til 2002, som vist i tabel 4.16.

I 1992 var der 88 procent af medlemmerne, der var Helt eller delvist enige i, at det var en vigtig opgave for fagbevægelsen at bekæmpe arbejdsløsheden. I 2002 var andelen faldet til 80 procent. Selv om størsteparten af medlemmerne i 2002 anså det som en vigtig opgave, skal det ikke prioriteres så højt som tidligere. Denne forskydning skal dog tages med et gran salt, da den uden tvivl kan forklares med de forbedrede konjunkturer. Hvis arbejdsløsheden igen skulle stige, er der nok ingen tvivl om, at også

Tabel 4.16: Bekæmpe arbejdsløsheden fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	75	46	16	33	7	15	1	4	1	2	1585	429
Mænd	67	47	18	32	11	16	3	3	2	2	1627	445
Alder												
Op til 25 år	61	35	24	47	12	17	2	1	1	0	487	81
26-30 år	65	41	20	27	9	22	3	7	3	3	479	107
31-40 år	64	35	20	39	13	18	3	5	1	3	867	196
41-50 år	76	43	15	35	5	17	1	5	2	1	854	261
51-60 år	87	68	6	22	5	8	1	1	1	1	489	209
61 år -	90	65	5	15	5	15	0	0	0	5	60	20
Total	71	47	17	33	9	16	2	4	2	2	3259	874

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

prioritering af fagforeningens indsats på dette område vil stige.

I 1992 var andelen af de kvindelige medlemmer, der var Helt eller delvist enige i, at bekæmpelse af arbejdsløsheden var en vigtig opgave for fagbevægelsen højere end andelen hos de mandlige medlemmer. Denne forskel kan ikke genfindes i 2002-undersøgelsen. Kønnene har altså fået samme syn på dette emnes vigtighed. Denne udvikling hænger formentlig sammen med, at kvinderne i 1992 var hårdere ramt af arbejdsløshed end mændene, hvilket ikke i samme grad var tilfældet i 2002.

I 1992 var der en klar sammenhæng mellem alder og synet på vigtigheden af spørgsmålet. Jo ældre medlemmet var, jo vigtigere var det, at fagbevægelsen prioriterede emnet. I forhold til 2002-undersøgelsen kan denne klare sammenhæng ikke genfindes. Derimod viser det sig, at den generelle udvikling også kan ses inden for de enkelte aldersgrupper i 2002. Der er en statistisk sikker nedgang inden for alle aldersgrupper i andelen af medlemmer, der svarede Helt enig på spørgsmålet og statistisk sikker fremgang i andelen af medlemmer, der svarede Delvist enig med undtagelse af aldersgruppen 26-30 år. I 2002-undersøgelsen viser der sig en skillelinje mellem

medlemmer under og over 50 år. Der er derimod ikke nogen sikker forskel mellem medlemmerne under 50 år, når Helt enig og Delvist enig slås sammen. Aldersgrupperne over 50 år adskiller sig fra de øvrige, måske fordi de føler sig mere udsat for risikoen for at blive arbejdsløs. Forklaringen på udviklingen er vanskelig at sætte i forhold til alders- og generationseffekter. Derfor vil det være mere nærliggende at tolke ændringerne i besvarelserne som netop udtryk for en periodeeffekt.

Sikring af størst mulig løn

På spørgsmålet omkring prioriteringen af at sikre størst mulig løn til medlemmerne er der kun få ændringer i perioden. Samlet set har andelen af medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig ikke forandret sig meget. I 1992 var andelen på 87 procent, hvilket er identisk med andelens størrelse i 2002.

Imidlertid er der sket en bevægelse fra Helt enig til Delvist enig, hvor Helt enig-andelen er faldet med 8 procentpoint, mens andelen, der svarede Delvist enig, modsat er steget tilsvarende. Denne forandring er af mindre betydning, dog kan vi konkludere, at medlemmernes oplevelse af vigtigheden i behandlingen af spørgsmålet samlet set er faldet en smule. Det er dog stadigvæk et højt prioriteret område af med-

Tabel 4.17: Sikring af størst mulig løn for medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	60	53	27	37	10	8	2	1	0	1	1564	427
Mænd	58	49	29	34	10	14	2	3	1	1	1625	445
Alder												
Op til 25 år	53	40	32	44	12	9	3	5	1	3	488	81
26-30 år	55	49	32	30	10	16	3	4	1	2	479	107
31-40 år	56	51	29	35	12	11	3	3	1	0	860	197
41-50 år	63	44	27	43	7	12	3	1	1	0	847	261
51-60 år	68	63	23	28	9	8	1	1	1	0	479	206
61 år -	76	60	22	25	2	15	0	0	0	0	59	20
Total	59	51	28	36	10	11	2	2	1	1	3236	872

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

lemmerne i forhold til fagbevægelsens virke, hvilket i parentes bemærket er udtryk for en kollektiv orientering af et område, som ellers i stigende grad gøres til et mere individuelt anliggende. Fx med indførelsen af *ny løn*. Der er således fortsat en massiv opbakning til, at fagbevægelsen skal arbejde for at forbedre medlemmernes materielle udbytte af deres daglige arbejde. Dog ikke i helt samme omfang som tidligere.

I 1992 var der overordnet set ingen nævneværdig forskel mellem mænd og kvinder i prioriteringen af sikringen af bedre løn. I

2002 er der dog en mindre forskel at spore, når andelen af Helt enig og Delvist enig sammenlignes. I 2002 var der 90 procent af kvinderne, der svarede Helt eller delvist enige, hvorimod andelen for mændene lå på 83 procent. Der har med andre ord været en udvikling, hvor kvinderne i højere grad end mændene mente, at det var et vigtigt område for fagbevægelsen at arbejde med. Dette kan måske forklares som en afsmitende effekt af den massive opmærksomhed, som lønspørgsmålet har andre steder i fagbevægelsen, blandt andet hos sygeplejerskerne.

I forhold til alder er der over tid sket en interessant udvikling. Det kan ses ved, at jo ældre medlemmet var i 1992, jo større var sandsynligheden for, at hun svarede Helt enig, hvorimod jo yngre medlemmet var, jo større var tilbøjeligheden til at svare Delvist enig. Denne klare sammenhæng er det ikke muligt at genfinde i 2002. Dog er der stadigvæk en antydning af besvarelsernes aldersafhængighed, hvor enkelte generationer dog skiller sig ud. Hvis man derimod analyserer Helt og delvist enig som en kategori, viser det sig, at der er sket et skift fra Helt enig til Delvist enig. For hovedparten af aldersgrupperne udgør bevægelsen en mindre del undtagen i aldersgruppen 41-50-årige, hvor faldet i Helt enig er på 19 procentpoint, mens stigningen i Delvist enig er på 16 procentpoint. Dette skift er medvirkende til, at sammenhængen mellem alder og synet på spørgsmålets vigtighed ikke fremstår tydeligt i 2002. Siden skiftet finder sted i aldersgrupper, kunne det være udtryk for en periodisk effekt, som dog har forskellig karakter afhængig af generationen og alderen på medlemmet. Nærmere forklaring giver materialet ikke. Dog kan det konstateres, at der stadigvæk er en stærkere fokusering på løn hos de ældste aldersgrupper.

Udligne lønforskelle mellem mænd og kvinder

Holdningen til spørgsmålet omkring udligningen af lønforskelle mellem mænd og kvinder har overordnet set ikke udviklet sig fra 1992 til 2002, som det fremgår af tabel 4.18. De små forandringer der er tale om, er ikke udtryk for nogen større tendens. 86 procent af medlemmerne var i 1992 Helt eller delvist enig i, at spørgsmålet var vigtigt for fagbevægelsen. Andelen udgjorde i 2002 84 procent.

Dette generelle billede dækker dog over, at der ikke overraskende både i 1992 og 2002 var en betydelig kønsforskel. Forskellen mellem mandlige og kvindelige medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig var i 1992 12 procentpoint. Denne forskel voksede i den mellemliggende periode til 20 procentpoint i 2002. Det skyldes ikke mindst, at andelen af mændene, der svarede Helt enig, er faldet fra 55 procent til 47 procent. Dette kan tolkes derhen, at de mandlige medlemmer er blevet mindre solidariske med kvinderne i spørgsmålet om ligeløn; dog var 74 procent af mændene i 2002 Helt eller delvist enige i, at lønforskellen mellem kvinder og mænd skulle udlignes, hvilket trods alt er en meget pæn del. Andelen blandt kvinder udgjorde ikke overrasken-

Tabel 4.18: Udligne lønforskellem mellem mænd og kvinder, fordelt på køn og alder (pct.)

	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	80	77	12	17	5	4	1	1	2	1	1567	429
Mænd	55	47	25	27	14	20	4	3	3	3	1623	445
Alder												
Op til 25 år	58	53	22	28	14	10	2	5	5	5	488	80
26-30 år	64	54	22	20	11	20	2	2	2	5	481	107
31-40 år	65	56	20	25	10	14	3	2	1	2	866	197
41-50 år	71	61	17	24	8	12	2	2	2	2	844	261
51-60 år	76	73	14	16	6	9	2	1	2	1	475	209
61 år -	79	85	10	5	9	10	2	0	0	0	58	20
Total	67	62	19	22	10	12	2	2	2	2	3234	874

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

de 94 procent. Forskellen kan bero på flere forskellige forklaringer. Enten at mændene ikke oplevede det som et problem på samme måde som kvinderne, eller at det er udtryk for generel mindre solidaritet med kvinderne. Altså som en de facto afvisning af ligeløn.

Udviklingen over tid er vanskelig at beskrive som enten den ene eller den anden effekt, specielt set i lyset af, at den generelle udvikling ikke er særlig markant. Umiddelbart er der dog en tendens til, at de unge i mindre grad end de ældre går ind

for, at lønforskellen mellem kønne skal udlignes. Denne udvikling er formentlig båret af de unge mænd. Omkring hvert fjerde medlem under 30 år i 2002 har enten ingen holdning eller har svaret negativt på spørgsmålet, hvilket kun gjorde sig gældende for omkring hvert sjette medlem mellem 41-50 år i 2002.

Forbedre uddannelsesmulighederne

Det næste spørgsmål forsøger at afdække medlemmernes prioritering af muligheder for at forbedre den personlige udvikling gennem efter-

uddannelse m.m. Overordnet betragtet er der kun sket et meget lille udsving i perioden. 85 procent var i 1992 Helt eller delvist enig i, at det var en vigtig opgave for fagbevægelsen at forbedre mulighederne for efteruddannelse. I 2002 var denne andel faldet til 81 procent. Imidlertid er der sket forskydninger i forhold til andelen Helt enig og Delvist enig over tid. Helt enig er således faldet fra 62 procent i 1992 til 50 procent i 2002, mens andelen af Delvist enig omvendt er steget fra 23 procent til 31 procent i 2002. Forbedringen af udviklingsforholdene blev generelt set ikke oplevet som lige så vigtig i 2002, som den gjorde i 1992. Dette kan handle om, at forholdene faktisk er blevet bedre for medlemmerne, eller at medlemmerne generelt set er blevet bedre uddannet, og at de derfor ikke oplevede det samme behov for en indsats på dette område, som det var tilfældet tidligere. Imod det sidste argument taler imidlertid den store fokusering på uddannelse, som har præget samfundsdebatten op gennem 90'erne. Endelig kan udviklingen over tid forklares ud fra forandringerne i konjunkturerne, hvor behovet for efteruddannelser hos medlemmerne ikke i så høj grad opleves som nærværende i *gode tider* som i *dårlige*. Dette ville i så fald være udtryk for en periodisk effekt.

Når vi ser på eventuelle kønsforskelle i besvarelsen af spørgsmålet, kan vi konstatere den samme tendens, som allerede er beskrevet i forbindelse med det generelle niveau. Hverken i undersøgelserne fra 1992 eller 2002 er der påviselige forskelle mellem kønnene. Interessen for efteruddannelse er med andre ord ikke afhængig af køn. Det samme gør sig gældende for de forskellige aldersgrupper.

Umiddelbart slår den generelle udvikling også igennem, hvis vi undtagelsesvis ser på forskelle i uddannelsesniveau. I 1992 var medlemmerne med en videregående uddannelse mere interesseret i efteruddannelse end gennemsnittet. Denne sammenhæng kan ikke genfindes i 2002, hvor denne gruppe er på niveau med de øvrige grupper. Der kan altså ikke i datamaterialet findes grundlag for at sige, at medlemmer med længerevarende uddannelser bag sig i højere grad ønsker, at mulighederne for efteruddannelse skal forbedres.

Forbedre pensionsmuligheder

Af tabel 4.20 fremgår det, at spørgsmålet omkring sikringen af alderdommen generelt set ikke har mistet sin relevans blandt medlemmerne. Andelen, der svarede Helt eller delvist enig, udgjorde både i 1992 og 2002 den samme procentvise andel

Tabel 4.19: Forbedre uddannelses-, efteruddannelses- og omskolingsmuligheder for medlemmerne, fordelt på køn, alder og uddannelse (pct.)

	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	64	51	22	32	13	16	1	1	0	1	1533	427
Mænd	60	50	24	31	14	16	2	3	1	1	1602	445
Alder												
Op til 25 år	53	41	30	33	15	21	2	4	0	1	488	80
26-30 år	59	46	23	34	17	16	0	3	1	2	482	107
31-40 år	59	52	26	35	13	12	2	1	1	1	858	197
41-50 år	69	48	18	30	12	18	1	2	1	2	827	261
51-60 år	69	57	18	27	11	15	2	1	1	0	452	207
61 år -	72	55	19	35	9	10	0	0	0	0	53	20
Uddannelse												
7. klasse	66	67	19	10	13	14	1	5	1	5	425	42
8.-10. klasse	65	49	19	31	14	19	1	1	2	0	640	122
Gymnasial udd.	65	37	24	33	8	23	2	7	0	0	95	30
1-årig EUD	52	53	30	30	18	15	1	1	0	0	314	73
EUD	58	48	26	32	14	16	2	2	0	2	1051	413
KVU, MVU eller LVU	71	53	19	33	8	13	2	0	1	1	305	186
Anden	66	60	22	40	11	0	0	0	1	0	344	5
Total	62	50	23	31	13	16	1	2	1	1	3183	872

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

af medlemmerne. I 1992 var denne andel på 81 procent mens den i 2002 var på 80 procent. Der er dog sket en mere markant bevægelse fra andelen af Helt enige til andelen af Delvist enig. Helt enig er faldet med 9 procentpoint, mens andelen af

Delvist enig er steget med 8 procentpoint. Dette er et signal om, at spørgsmålet ikke har helt samme betydning for medlemmerne i 2002, som det havde i 1992. I lighed med diskussionen i det ovenstående kunne svarfordelingen på dette spørgs-

mål være et udtryk for, at der faktisk er sket forbedringer over tid.

Samme udvikling kan genfindes, når svarene opdeles på køn. Hverken i 1992 eller 2002 var der forskel på kønnes holdning til, hvordan dette spørgsmål skulle prioriteres.

Pudsigt nok har diskussioner omkring afskaffelsen af efterlønnen og den fremtidige forsørgerbyrde i forbindelse med valget i 2001 ikke slået igennem i forhold til medlemmernes prioritering af at sikre alderdommen gennem private pensionsordninger frem for folkepensionen. Det er i udpræget grad de

ynge, der ikke har nogen holdning eller en negativ holdning til spørgsmålet. Både i 1992- og 2002-undersøgelserne er der en tydelig alderseffekt at spore, hvilket kan hænge sammen med at jo ældre medlemmet er, jo mere nærværende er diskussionen omkring den økonomiske sikring af alderdommen. Aldersforskellen kan være styret af, at de unge generelt allerede har tilfredsstillende pensionsordninger og derfor generelt også er bedre sikret i deres alderdom, hvorimod de ældre ikke har haft de samme vilkår i løbet af deres arbejdsliv, og derfor vil de i højere grad stå over for et økonomisk problem i forbin-

Tabel 4.20: Forbedre pensionsordninger for medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	57	48	24	32	15	16	2	3	2	1	1540	428
Mænd	56	46	27	34	12	18	2	1	3	2	1605	445
Alder												
Op til 25 år	41	39	33	34	20	26	3	0	3	1	486	80
26-30 år	45	36	31	31	18	28	3	4	3	1	478	107
31-40 år	51	35	27	44	16	17	3	3	3	1	849	197
41-50 år	63	45	23	33	9	18	2	2	3	2	837	260
51-60 år	76	67	14	24	8	7	0	1	1	1	463	209
61 år -	86	70	11	15	0	10	4	0	0	5	56	20
Total	56	47	25	33	14	17	2	2	3	2	3194	873

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

delse med deres afgang fra arbejdsmarkedet.

Udligning af lønforskelle mellem højt- og lavtuddannede

Medlemmernes tilslutning til udligning af de sociale skel gennem en mere solidarisk lønpolitik er i perioden på retur. Af tabel 4.21 fremgår det, at i 1992 sluttede 74 procent af medlemmerne op omkring ideen, mens denne andel i 2002 var faldet til 61 procent. Kun tre ud af ti var i 2002 helt enige i, at spørgsmålet burde være højt prioriteret af fagforeningen. I 1992 udgjorde denne andel knap hver anden.

I forhold til eventuelle forskelle mellem kønnene har kvinderne bevæget sig mest. I 2002 var andelen, der svarede Helt enig 20 procentpoint lavere i forhold til 1992. Samtidig er andelen, der var Delvist enige, modsat kun steget med 8 procentpoint. 12 procent færre kvinder svarede som følge heraf Helt eller delvist enig i 2002 i forhold til 1992. Samme andel blandt mændene er ligeledes faldet med 12 procentpoint. Det betyder, at forskellen på 8 procentpoint mellem mænd og kvinder, der svarede Helt eller delvist enig har været konstant i perioden. Denne forskel er sandsynligvis afledt af, at kvinderne generelt er

Tabel 4.21: Udligne lønforskelle mellem højt- og lavtlønnede, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	52	32	26	34	14	22	5	9	3	3	1554	428
Mænd	41	28	27	28	19	29	8	8	5	7	1617	444
Alder												
Op til 25 år	32	26	32	26	24	30	7	12	5	8	489	78
26-30 år	45	16	29	33	14	31	9	10	4	10	481	107
31-40 år	44	26	27	33	18	24	8	13	3	4	857	197
41-50 år	52	31	25	33	15	26	4	6	4	4	837	261
51-60 år	60	42	22	28	11	23	4	5	4	2	472	209
61 år -	44	25	39	35	10	20	0	15	7	5	59	20
Total	47	30	27	31	16	26	6	9	4	5	3219	872

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

lavere lønnede end mændene og derfor vil vinde mest ved en udligning. Forskellen kunne også tolkes på den måde, at kvinderne er mere solidariske med de lavtlønnede, end mændene er.

Som det allerede var tilfældet i 1992 var det primært de ældre, der angav, at udligning af lønforskellen var en vigtig opgave for fagbevægelsen, idet tilslutningen var stigende med medlemmets alder. Samme tendens viser sig i 2002, dog med den forskel, at der inden for alle aldersgrupper over tid er

sket et fald. Udviklingen kan beskrives som en periodeeffekt, hvor medlemmerne i mindre grad end tidligere mener, at fagbevægelsen skal have en lønudligningspolitik. Hvis denne udvikling fortsætter vil det i fremtiden – hvis det står til medlemmerne – blive et emne, som fagbevægelsen vil skulle arbejde stadig mindre med. Dette kan ses i svarfordelingerne blandt medlemmerne under 30 år, hvor hvert andet medlem i 2002 havde en indifferent eller negativ holdning til, at en lønudligningspolitik er noget, fagbevægelsen skal arbejde med.

Tabel 4.22: Arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	45	38	29	33	22	26	3	3	1	1	1537	426
Mænd	39	29	30	35	25	28	4	6	2	3	1595	445
Alder												
Op til 25 år	31	20	31	41	30	30	7	6	2	3	487	80
26-30 år	34	22	35	34	27	36	3	4	2	5	472	107
31--40 år	38	31	32	33	25	30	4	5	1	1	854	195
41-50 år	49	35	27	34	20	26	3	3	2	2	840	260
51-60 år	55	42	24	34	17	20	2	3	2	1	455	209
61 år -	58	50	29	25	14	15	0	10	0	0	52	20
Total	42	33	30	34	23	27	4	4	2	2	3180	871

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Arbejde for medbestemmelse

Medlemmerne er generelt gennem perioden blevet mindre interesserede i, at fagbevægelsen skal arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen, hvilket kan udledes af tabel 4.22. I 1992 var 72 procent Helt eller delvist enig i, at det var et vigtigt område for fagbevægelsen. Andelen er i 2002 faldet til 67 procent. Dette dækker dog over, at andelen, der svarede Helt enig, er faldet med 9 procentpoint fra 1992 til 2002. Det er dog stadigvæk to ud af tre, der i 2002 mente, at fagbevægelsen skulle arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen. Det bliver blot ikke oplevet som helt så nødvendigt som tidligere. Denne udvikling kan hænge sammen med flere ting. Enten at medlemmerne oplever, at de har fået den indflydelse, som de ønsker, eller at medlemmerne i stigende grad ikke ønsker, at fagbevægelsen skal blande sig i ledelsen af arbejdspladsen.

I 2002 var det i højere grad kvinderne, der var tilbøjelige til at svare Helt eller delvist enig. Dette kunne tyde på, at kvinderne i højere grad ønskede at støtte kravet om medindflydelse gennem kollektivet. 71 procent af kvinderne svarede således i 2002 Helt eller delvist enig, mens andelen af mændene kun var på 64 procent.

I forhold til den aldersmæssige svarfordeling er der interessante forskelle både i 1992 og 2002. De ældre udtrykker i højere grad både i 1992 og 2002, at det er en vigtig opgave for fagbevægelsen. Denne forskel er blevet opretholdt trods et fald i Helt enig i alle alderskategorier. Aldersforskellene som findes, kan være udtryk for, at unge i højere grad end ældre finder et nyt arbejde, hvis de ikke er tilfredse med forholdene, og derfor er behovet for indflydelse ikke relevant i samme omfang, som det er for de ældre, der måske ikke har mulighed for samme mobilitet på arbejdsmarkedet og derfor gennem medindflydelse ønsker at tage aktivt del i arbejdspladsens drift og udvikling.

Arbejde for et interessant og udviklende arbejde

Spørgsmålet om arbejdets indholdsmæssige og ekspressive sider har vi allerede behandlet mere indgående i kapitel 2. Her kan det blot konstateres, at dette emne ikke har den højeste prioritet hos medlemmerne, som det også fremgår af tabel 4.23. I 1992 var således 70 procent Helt eller delvist enige i, at det var et vigtigt mål for fagbevægelsen at arbejde for et mere interessant og udviklende arbejde. I 2002 var andelen faldet til 66 procent, hvilket i sig selv ikke er en nævneværdig forandring. Dette ge-

nerelle billede dækker dog over et lidt større fald i Helt enig-svarene, idet kun omkring hver tredje var Helt enig i, at det var en vigtig opgave for fagbevægelsen.

Den ovenfor beskrevne udvikling går igen, når svarfordelingen deles op på køn, uden at der dermed er nævneværdige forskelle at spore i 1992 eller i 2002.

Både i 1992 og 2002 er der aldersforskelle at finde, men hvor prioriteringen steg med alderen i 1992, er der i 2002 en tendens til, at kun medlemmerne over 50 år skiller sig ud. I 2002-undersøgelsen er der

kun meget få forskelle mellem medlemmerne under 50 år i prioriteringen af emnet.

Yde personlig bistand

Som det eneste spørgsmål i dette batteri om hvad prioriteringen af fagbevægelsens fremtidige arbejdsopgaver bør være, er der på spørgsmålet omkring prioriteringen af at ”Yde personlig bistand til medlemmerne”, sket en øget tilslutning fra 1992 til 2002. Tabel 4.24 viser således, at 66 procent i 1992 svarede Helt eller delvist enig, mens den tilsvarende andel i 2002 var vokset til 78 procent.

Tabel 4.23: Arbejde for et mere interessant og udviklende arbejde, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	44	36	28	30	25	26	2	5	1	4	1528	426
Mænd	40	34	29	31	27	28	3	4	2	3	1594	445
Alder												
Op til 25 år	31	34	35	28	30	30	3	3	1	6	486	80
26-30 år	33	22	30	36	32	30	5	7	2	7	477	107
31-40 år	40	33	29	32	27	27	2	6	2	2	858	197
41-50 år	49	33	27	30	21	30	2	4	2	3	824	259
51-60 år	54	43	22	30	23	22	0	2	1	3	445	208
61 år -	57	55	16	25	24	15	4	5	0	0	51	20
Total	42	35	28	31	26	27	3	4	2	3	3165	871

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Som det tidligere har været diskuteret, er der tendenser, som peger på, at medlemmerne stadig støtter op omkring kollektivet, i hvert fald så længe det giver et positivt afkast for den enkelte selv. Derimod falder opslutningen, når medlemmet selv skal yde noget for kollektivet. At der netop er fremgang i andelen, der svarede Helt eller delvist enig på dette spørgsmål, er et tydeligt eksempel på denne udvikling.

Det er primært de kvindelige medlemmer, der er årsag til denne vækst i andelen af Helt eller del-

vist enig. 80 procent af kvinderne i 2002 svarede Helt eller delvist enig, hvilket er en stigning på 12 procentpoint i forhold til andelen i 1992. Mændenes andel er i samme periode steget med 8 procentpoint fra 66 procent i 1992 til 74 procent i 2002. Dette er ikke nødvendigvis et udtryk for, at kvinderne er mere fokuserede på det individuelle udbytte af medlemskabet, men nærmere at de kan have større behov for at have opbakning i et kollektiv.

I 1992 var der en klar sammenhæng mellem alder og andelen, der svarede Helt eller delvist enig.

Tabel 4.24: Yde personlig bistand til medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	48	55	20	25	24	16	4	2	4	2	1523	428
Mænd	41	46	25	28	25	19	4	4	5	3	1593	445
Alder												
Op til 25 år	30	31	25	24	32	34	7	10	6	1	484	80
26-30 år	38	40	26	29	29	22	4	2	4	7	477	107
31-40 år	42	52	22	31	25	15	6	2	6	2	844	197
41-50 år	51	52	21	28	23	15	2	3	3	2	829	260
51-60 år	55	60	20	21	19	14	2	3	4	2	449	209
61 år -	59	55	21	25	16	15	2	5	2	0	56	20
Total	44	51	22	27	25	17	4	3	5	2	3162	873

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Denne sammenhæng kan ikke genfindes i 2002, hvor der ikke er nævneværdige forskelle mellem medlemmerne over 30 år. Blandt aldersgruppen 51-60 år er der dog 60 procent, der svarede Helt eller delvist enig, hvilket kun gjorde sig gældende for 52 procent af aldersgrupperne 31-40 år og 41-50 år. Derimod var andelen i disse aldersgrupper 30 procent, hvilket gør, at der samlet set ikke var forskel mellem aldersgrupperne over 30 år i 2002. Kun de helt unge, medlemmerne under 30 år ser ikke helt det samme behov for personlig støtte.

En mulig forklaring på fremgangen i andelen af Helt og delvist enig på dette spørgsmål kunne dog være, at deltagelsen på arbejdsmarkedet i dag sætter den enkelte under større pres og kræver, at det enkelte medlem tager stilling til sin egen situation. Dette kan ofte forekomme vanskeligt og måske også uoverskueligt, og derfor søger den enkelte hjælp i det kollektiv, som fagforeningen repræsenterer. Det kan godt være, at kollektivet i det enkelte medlems øjne ikke længere kan løse alle problemer på tidens arbejdsmarked ud fra generelle tiltag, men at der i højere grad skal individuelle løsninger til individuelle problemer. Dette ligger godt i tråd med de generelle samfundsmæssige udviklingsten-

denser, hvor det i højere grad pålægges den enkelte at udvikle sig. Denne udlægning af udviklingen over tid kan være en del af forklaringen på, hvorfor medlemmerne i mindre grad end tidligere støtter op omkring generelle forbedringer af efteruddannelser, medbestemmelse på arbejdspladsen osv. Måske opleves disse generelle forbedringer som værende for diffuse i forhold til det enkelte medlems situation.

Forkorte arbejdstiden

Som det fremgår af tabel 4.25 er spørgsmålet omkring arbejdstidens forkortelse ikke et spørgsmål, der har været specielt vigtigt for medlemmerne hverken i 1992 eller 2002. I begge undersøgelser er det omkring hvert andet medlem, der er Helt eller delvist enig i, at spørgsmålet er vigtigt. Generelt er holdningen til dette spørgsmål stort set uændret over tid.

I forhold til mænds og kvinders holdning til dette spørgsmål var der både i 1992 og i 2002 en mindre forskel mellem kønnene. En mindre forskel der ikke er blevet nævneværdigt forandret over tid. Dette kan være et udslag af, at det i overvejende grad stadig er kvinderne, der står for husholdning og børnepasning, og at de derfor gerne vil have mere tid dette.

I 1992 var der ingen betydelig forskel mellem de forskellige aldersgrubbers syn på prioriteringen af opgaven med undtagelse af medlemmerne under 25 år. Der er dog væsentlige forskelle blandt aldersgrupperne, når vi ser på 2002. Kun lidt mere end hvert tredje medlem under 30 år synes her, at det er vigtigt at arbejde for at forkorte arbejdstiden. I aldersgruppen 31-40 år er denne andel omkring seks ud af ti. De øvrige aldersgruppers andel er en smule mindre.

Opsummering

Konklusionen på dette afsnit er forholdsvis klar. Medlemmerne prioriterer de fagpolitiske emner,

som er mest nære i forhold til deres dagligdag højst. De emner, som ikke direkte har noget med hverdagen at gøre, har mindre interesse, og burde ifølge langt de fleste ikke være en del af fagforeningens politik. På den måde er 2002-undersøgelsen en bekræftelse af det billede, som 1992-undersøgelsen nåede frem til. For medlemmerne er fagforeningen et spørgsmål om kerneområdet *arbejdspladsen*. Det er her, de fagpolitiske slag skal kæmpes.

4.5 Fagforeningens rollevaretagelse

Medlemmernes prioritering af, hvad fagforeningerne bør have som deres

Tabel 4.25: Forkorte arbejdstiden, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	29	27	29	28	25	27	8	12	9	6	1543	428
Mænd	28	24	21	24	27	32	11	11	14	10	1610	444
Alder												
Op til 25 år	17	11	22	14	31	38	16	25	15	13	488	80
26-30 år	30	19	27	21	24	34	10	14	9	13	479	107
31-40 år	30	32	29	30	24	23	9	8	9	7	862	196
41-50 år	30	24	24	28	25	30	9	12	13	6	835	261
51-60 år	35	30	21	26	26	29	5	9	12	6	457	208
61 år -	32	25	23	20	30	45	7	5	9	5	57	20
Total	29	26	25	26	26	30	9	12	11	8	3201	872

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

primære opgaver, handler i høj grad om den rolle, som fagforeningerne skal spille i samfundet. På hvilke områder skal fagforeningerne vælge at søge indflydelse, og på hvilke felter skal fagforeningen vælge at kæmpe deres kampe? Udgangspunktet for den diskussion, som vi har valgt at foretage i dette afsnit, har været, at der er en vigende opbakning til spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne stadig er nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser. Der er stadig et markant flertal, som bakker op om dette synspunkt, men flertallet skrumper, ligesom den andel, som er helt afvisende, er svagt stigende. Dette kan selvfølgelig, som vi har diskuteret tidligere, skyldes, at medlemmerne af principielle grunde ikke længere mener, at fagforeningerne har samme berettigelse i dagens samfund, som det var tilfældet tidligere. Det er et argument, som fra borgerlig side – af og til også blandt visse arbejdsgivere – ofte føres frem. Argumentet er, at der ikke længere er nogle reelle interessemodsatninger i samfundet, og at alle i det store og hele har de samme fælles mål. I et sådant verdensbillede er det selvfølgelig klart, at en organisation der, som fagbevægelsen forfægter bestemte gruppers interesser og i et vist omfang definerer sig selv og sin rolle i et modsætningsforhold til andre – arbejds-

verne, ikke længere passer ind. Om denne diskussion har haft en indflydelse på danske lønmodtagers holdning til fagforeningernes nødvendighed er svært inden for rammerne af denne undersøgelse at give et sikkert billede på. Meget tyder dog på, at det *ikke* forholder sig sådan. Når der spørges nærmere ind til de opgaver, som fagforeningerne skal varetage, er der stadig massiv opbakning til en række centrale emner, hvorfor det følgelig med en vis styrke kan fastslås, at langt de fleste mener, at fagforeningerne stadig har en rolle at spille. Derfor kan en alternativ tese til den kritik, som implicit ligger i den manglende overordnede opbakning være, at det handler om fagforeningernes faktiske virke. Det vil sige den måde, som de udfylder deres rolle på. Både i den konkrete udførelse af de fagpolitiske opgaver, og i den måde som de igennem deres formelle såvel som uformelle organisation er i dialog med medlemmerne. Som det fremgik af 1992-undersøgelsen var det netop på disse punkter, at kritikken stod stærkest. I dette afsnit vil vi tage denne diskussion op igen. I første omgang ved at se på, hvordan medlemmerne overordnet vurderer fagforeningens rolle i de fagpolitiske spil, og efterfølgende i forhold til den vurdering medlemmerne har af fagbevægelsens måde at organisere sig på.

Fagbevægelsens rollevaretagelse

Tager vi indledningsvis først en overordnet diskussion af, hvordan medlemmerne i undersøgelserne mente fagforeningerne varetog deres rolle i samfundet, så viser det sig, at medlemmerne i perioden fra 1992 til 2002 på nogle punkter er blevet temmelig kritiske, som det fremgår af tabel 4.26.

Den vigtigste tendens ved de fire spørgsmål som undersøgelsen bygger på, er, at en relativ stor del af medlemmerne svarede Hverken enig eller uenig. De er, hvad man kan kalde for neutrale. Denne andel er for alle spørgsmål vokset fra 1992 til 2002, så andelen i 2002 for alle spørgsmål udgør lidt under halvdelen. Mindst på spørgsmålet om, hvorvidt ”Fagforeningen har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne”, hvor Hverken enig eller uenig-gruppen har en andel på 37 procent, og størst på spørgsmålet om, hvorvidt ”Fagforeningens politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget”, hvor 47 procent er neutrale eller i tvivl. Hvad der kan ligge i dette, vil vi prøve at se nærmere på i det følgende.

Tager vi spørgsmålene fra en ende af, så er der på spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne har for lidt indflydelse på samfundsudviklingen sket et mindre fald fra 47

procent til 39 procent i andelen, der svarede Helt eller delvist enig. Overordnet set er dette fald udtryk for, at der er blevet færre, som mente, at fagforeningen har for lidt indflydelse. Om det så skyldes, at de mener, at fagforeningerne har fået mere indflydelse siden 1992 og derfor er blevet mere tilfredse, eller at det skyldes, at medlemmerne blot i mindre grad mente, at fagforeningen burde have indflydelse på samfundsudviklingen, er svært præcist at svare på. Noget kunne dog tyde på det sidste, når vi holder de resultater, som vi tidligere har været inde på, in mente. Her gik tendensen forholdsvis entydigt i retning af, at medlemmerne mente, at fagforeningerne på det overordnede plan burde spille en mindre rolle, og sammenholdt med at fagforeningerne rent faktisk gradvis har mistet indflydelse, så må faldet i opslutning til argumentet antages at vise, at medlemmerne i mindre grad ønsker, at fagforeningen skal spille en rolle i forhold til den overordnede samfundsudvikling.

Denne samme problematik gør sig gældende i forhold til det andet spørgsmål, hvor der er spurgt ind til, hvorvidt fagforeningerne har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne. Også her er der tale om et fald fra 53 procent i 1992 til 41 procent i 2002 i den andel, som svarede

Tabel 4.26: Fagbevægelsens rolle og politik (pct.)

	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Fagforeningerne har for lidt indflydelse på samfundsudviklingen i dag	1992	19	28	36	11	7	3146
	2002	13	26	43	11	7	864
Fagforeningen har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne	1992	23	30	30	11	6	3162
	2002	13	28	37	15	7	865
Fagforeningens politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget	1992	11	20	43	16	10	3131
	2002	7	19	48	16	10	862
På min arbejdsplads er arbejdsgiver og fagforening tit uenige i vigtige sager	1992	13	16	42	13	17	3052
	2002	8	13	47	15	17	853

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Helt eller delvist enig. Dette kan være udtryk for, at medlemmerne er blevet mere tilfredse med den styrke, som fagforeningerne havde overfor arbejdsgiverne. Om denne tilfredshed så skyldes en stigning i dem, der principielt mente, at fagforeningerne var stærke nok og ikke burde være stærkere, eller om faldet udtrykker en rent faktisk oplevet forbedring af indflydelsen siden 1992, er vanskeligt at give et præcist bud på. Dog skal det bemærkes, at der er sket en stigning i andelen, som er Helt eller delvist uenig fra 17 procent til 22 procent. I 2002 var der altså en stadig større andel af medlemmerne, som mente, at indflydelsen var tilstrækkelig. Denne implicite kritik af fagforeningernes for store indflydelse overfor arbejdsgiverne står

dog i kontrast til den store andel, som stadig mente, at fagforeningerne var for svage.

Også når det handler om, hvorvidt ”Fagforeningens politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget” er der sket et fald fra 31 procent i 1992 til 26 procent i 2002 i andelen af Helt og delvist enige. Dette fald er sket til fordel for hverken-ellergruppen, mens andelen af Helt eller delvist enige for begge undersøgelsesår er på 26 procent. Her er der tydeligvis delte opfattelser blandt medlemmerne, da der er tale om to lige store blokke, som enten var enige eller uenige, og så en stor mellemgruppe. Hvad der mere præcis ligger i dette, er svært at sige, da spørgsmålet som de foregående to spørgsmål kan tol-

kes på flere måder. Disse forskelle i opfattelsen, som fordelingen dækker over, kan både skyldes reel uenighed om, hvad strategien skal være fra fagforeningernes side i forhold til arbejdsgivernes politik. Uenigheden kan imidlertid også skyldes, at medlemmerne er i tvivl om, hvad fagforeningens politik rent faktisk er, således at uenigheden reelt er udtryk for et synlighedsproblem fra fagforeningernes side. Det er nærliggende at hævde, at fagforeningernes berettigelse i et vist omfang er tæt forbundet med, at den fagpolitiske linje står i tydelig kontrast til arbejdsgivernes. Ellers kunne medlemmerne jo stille det nærliggende spørgsmål, hvad de ellers skulle med fagforeningen. Sammenholdt med kritikken af fagforeningens fortsatte nødvendighed, kunne noget tyde på, at det nærmere er her, det egentlige problem skal findes. Så måske handler tilkendegivelserne i dette spørgsmål om, at fagforeningen igennem diskussioner med medlemmerne nødvendigvis skal synliggøre den overordnede strategi overfor arbejdsgiverne med en klarere tilkendegivelse af, hvad målene er.

At der er en tendens til, at fagforeningens mål og interesser flyder sammen med arbejdsgivernes, fremgår også af det sidste spørgs-

mål, hvor der er spurgt til, hvorvidt fagforeningen og arbejdsgiverne tit er uenige ude på arbejdspladserne. Her er kun 21 procent i 2002 Helt eller delvist enige mod 29 procent i 1992. Om uenighed nødvendigvis er godt eller skidt afhænger selvfølgelig af mange andre forhold. Men som signal om fagforeningens fortsatte nødvendighed kan det være et problem. Og det problematiske underbygges af, at hele 32 procent svarede enten Delvist eller helt uenig på spørgsmålet, hvilket er klar tilkendegivelse af, at mange medlemmer ikke oplevede nogen modsætninger. Igen kan det være nærliggende for disse medlemmer at stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt fagforeningerne fortsat er nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser. Manglende uenighed kan dog være et udtryk for, at eventuelle uoverensstemmelser mellem arbejdsgiversiden og arbejdstagersiden er blevet løst, inden et problem er opstået. Hvis dette er tilfældet, er det dog stadigvæk nødvendigt for fagforeningerne at synliggøre deres arbejde for medlemmerne og derigennem synliggøre deres nødvendighed.

Fagbevægelsens indflydelse på samfundsudviklingen

Igen kunne det være interessant at vide, om disse generelle tendenser dækker over væsentlige forskelle

mellem forskelle medlemsgrupper. Og lægger vi ud med spørgsmålet om fagbevægelsens indflydelse på samfundsudviklingen, så fremgår det af tabel 4.27, at det kun i mindre grad er tilfældet, når der opdeles på køn og alder.

På spørgsmålet om hvorvidt fagforeningerne har for lidt indflydelse på samfundsudviklingen, var der næsten ingen forskel mellem kønnene i 1992 og 2002. Undtagelsen er dog en minimal og ikke statistisk sikker 3 procentpoints forskel mellem mænd og kvinder på svaret Helt enig i 1992. Ellers er udviklingen inden for

kønnene identisk med den allerede beskrevne generelle udvikling. Et mindre fald i andelen af Helt eller delvist enig.

Samme generelle udvikling er også at finde inden for aldersgrupperne med undtagelse af den yngste aldersgruppe, hvor der ikke er sket nogen nævneværdig ændring i perioden. I 1992 var der en skillelinje omkring 40 års alderen, hvor medlemmerne over 40 år var tilnærmelsesvis ens, hvad svarfordelingerne angår og for medlemmerne under 40 år var andelen af Helt enig og Delvist enig-svar faldende med alderen. Samme tendens kan

Tabel 4.27: Fagbevægelsens indflydelse på samfundsudviklingen, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	17	13	29	27	37	45	10	11	7	6	1515	422
Mænd	20	13	27	26	35	42	11	12	7	8	1587	442
Alder												
Op til 25 år	9	10	27	24	42	51	14	6	8	10	482	81
26-30 år	16	5	24	22	45	50	11	16	5	7	472	105
31-40 år	17	13	29	25	36	46	11	12	7	4	851	195
41-50 år	24	13	29	29	31	41	10	10	7	8	817	259
51-60 år	26	18	30	26	32	38	5	12	8	6	449	205
61 år -	18	10	37	30	25	40	16	15	5	5	57	20
Total	19	13	28	26	36	43	11	11	7	7	3146	864

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

genfindes i 2002-undersøgelsen, dog er der ikke nogen sikker forskel mellem aldersgrupperne over 40 år og de 31-40-årige og op til 25-årige. Det er kun de 26-30-årige med en markant lavere tilslutning, der sikkert skiller sig ud i 2002.

Samtidig findes der både i 1992- og 2002-undersøgelsen en relativ stor andel af aldersgrupperne, der svarer Hverken enig eller uenig. En andel som falder med alderen både i 1992 og 2002. På grund af det relativt lave antal svar i 2002-undersøgelsen er der dog ikke sikker forskel mellem alle aldersgrupper.

Fagforeningen har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne

Heller ikke når det gælder spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne, er der nogle nævneværdige forskelle at konstatere.

Hverken i 1992 eller i 2002 var der sikre forskelle mellem kønnene, idet begge køn har udviklet sig til nærmelsesvis ens i perioden.

De enkelte aldersgrupper har dog ikke alle fulgt det samme mønster. I 1992 var der en klar sammenhæng mellem en stigning i ande-

Tabel 4.28: Fagforeningerne har for lidt at sige over for arbejdsgiverne, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	22	11	31	31	29	37	11	15	7	7	1523	423
Mænd	23	15	28	26	31	37	12	15	6	8	1594	442
Alder												
Op til 25 år	13	9	27	20	38	46	16	17	6	9	481	81
26-30 år	16	12	36	27	30	34	12	19	5	9	480	104
31-40 år	20	13	30	24	32	40	12	17	6	7	851	195
41-50 år	28	14	28	31	28	33	10	16	6	6	824	259
51-60 år	33	13	28	33	25	38	7	9	7	8	447	206
61 år -	40	20	26	35	18	30	14	15	2	0	57	20
Total	23	13	30	28	30	37	11	15	6	7	3162	865

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

len, der svarede Helt enig og alderen. Denne sammenhæng kan ikke genfindes i 2002, hvor der ikke er sikre forskelle mellem aldersgrupperne i forhold til Helt enig-andelen. Hvis Helt og delvist enig lægges sammen, er der ingen sikker forskel mellem aldersgrupperne.

Fagforeningernes politik ligner arbejdsgivernes alt for meget

Også på det næste spørgsmål om, hvorvidt fagforeningernes politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget, er der ikke noget væsentlig at skrive om, når der opdeles for køn og alder. Mønsteret er det samme, som vi tidligere har set.

Over tid er der ikke sket de store udsving mellem kønnene. De følger den generelle udvikling, som allerede er blevet beskrevet i det ovenstående. Både i 1992 og i 2002 var der en lidt større andel af kvinderne, der svarede Hverken enig eller uenig. I forhold til andelen Helt uenig og Delvist uenig er der ikke sket nogen ændringer over tid. Mændene angav i lidt højere grad dette svar både i 1992 og i 2002 sammenlignet med kvinderne. Forskellene er dog så små, at de ikke er statistisk sikre.

I forhold til aldersgrupperne er der heller ikke sket nogen nævneværdig

Tabel 4.29: Fagforeningernes politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	10	8	20	18	47	51	15	14	8	9	1507	420
Mænd	12	7	21	20	39	44	17	18	11	11	1580	442
Alder												
Op til 25 år	5	4	19	11	51	63	17	15	8	8	479	80
26-30 år	11	6	16	18	49	52	17	14	8	11	476	104
31-40 år	11	8	17	17	43	52	20	15	9	9	840	194
41-50 år	12	9	26	22	37	42	14	19	10	9	820	259
51-60 år	17	8	23	21	34	44	13	15	13	12	439	205
61 år -	11	10	16	15	46	35	14	15	13	25	56	20
Total	11	7	20	19	43	48	16	16	10	10	3131	862

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

udvikling. I 1992 skilte aldersgruppen 51-60 år sig ud fra de øvrige på svaret Helt enig. Denne forskel er forsvundet i 2002, hvilket har ført til, at aldersgrupperne stort set er identiske, da de også på svaret Delvist enig har nærmet sig hinanden. Hvis man kigger på andelen af Delvist uenig eller Helt uenig, er der ingen forskel mellem aldersgrupperne, hverken i 1992 eller 2002, ligesom der heller ikke er sket nogen nævneværdig udvikling. Oplevelsen af fagbevægelsens politik var tilnærmelsesvis ens blandt aldersgrupperne både i 1992 og 2002.

Fagforeningerne er tit uenige med arbejdsgiverne

Den tvivl og usikkerhed der kunne observeres på spørgsmålet om, hvorvidt fagforeningerne tit er uenige med arbejdsgiverne i vigtige sager, gælder igen for alle undergrupper af medlemmer.

Kønsmæssigt er der ikke sket nogen sikre forskelle, der afviger fra den generelle udvikling. Der var heller ikke forskel på kønnes svar på spørgsmålet hverken i 1992 eller i 2002.

Lidt anderledes forholder det sig med udvikling inden for de enkelte aldersgruppers oplevelse af uenighed mellem fagforeningerne og arbejdsgiverne. I 1992 svarede lidt flere af al-

dersgrupperne 41-50 år og 51-60 år Helt eller delvist enig i forhold til de øvrige aldersgrupper. Dette mønster kan ikke genfindes i 2002, hvilket betyder, at oplevelsen af uenighed mellem arbejdsgiverne og fagforeningen blev oplevet ens af medlemmerne i de forskellige aldersgrupper.

4.6 Medlemmernes holdning til fagforeningernes organisation

Konklusion på diskussionen af fagforeningens rollevareretagelse i forrige afsnit kunne være, at medlemmerne er blevet mere forbeholdne overfor den rolle, som fagforeningerne spiller. Både i forhold til den overordnede samfundsudvikling, og i forhold til arbejdsgiverne. Selvom medlemmernes tilkendegivelser kan tolkes på flere måder, er den generelle tendens, når alle spørgsmålene sammenholdes, at medlemmerne på den ene side er blevet mere kritiske overfor, hvilken rolle fagforeningen bør spille, og på den anden – i forlængelse heraf – kunne ønske mere synlighed i strategien. Det sidste er en konklusion, som er draget på baggrund af, at flere og flere medlemmer får stadig sværere ved at skelne mellem hvad der er fagforeningernes mål, og hvad der er arbejdsgivernes. Og det giver rolleforvirring og påvirker holdningen til spørgsmålet om fagforeningens fortsatte nødvendighed.

Dette leder på sin vis frem til et mere direkte spørgsmål om, hvad medlemmerne mener om den måde, som fagforeningen agerer på. Både i udførelse og formuleringen af den fagpolitiske linje, og organisatorisk i forhold til at skabe overensstemmelse mellem toppen og medlemmerne. I 1992-undersøgelsen var medlemmerne ikke i tvivl. Toppen havde for lidt føling med de emner, som berørte medlemmerne i deres hverdag ude på arbejdspladserne. I det følgende vil vi afslutte diskussionerne i dette kapitel med at følge op på denne vinkel med henblik på at få en pejling af medlemmernes holdning til

fagforeningens ageren. De anvendte spørgsmål er i oversigtsform præsenteret i tabel 4.31.

Det generelle billede er, at medlemmerne er kritiske overfor fagbevægelsens ageren, men at denne kritik er mildnet noget i perioden 1992 til 2002. Dog ikke på alle spørgsmål.

I 1992 var således omkring hver tredje Helt eller delvist enige i, at fagbevægelsens ledere handlede i overensstemmelse med medlemmernes interesser. I 2002 var denne andel faldet til hvert fjerde medlem. Færre medlemmer oplevede med andre ord i 2002, at fagbe-

Tabel 4.30: Fagbevægelsen er tit uenige arbejdsgiverne, fordelt på køn og alder (pct.)

Årstal	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	12	7	15	12	45	50	11	16	17	15	1468	413
Mænd	13	8	16	14	40	45	14	14	17	19	1544	440
Alder												
Op til 25 år	9	8	13	9	49	55	12	15	17	14	468	80
26-30 år	10	6	17	12	48	49	11	17	15	17	463	102
31-40 år	12	7	13	15	44	46	15	16	17	17	819	193
41-50 år	17	6	17	15	36	47	13	15	17	18	802	256
51-60 år	16	10	18	13	38	45	9	15	19	18	432	202
61 år -	10	15	22	5	40	60	10	10	18	10	50	20
Total	13	8	16	13	42	47	13	15	17	17	3052	853

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

vægelsens ledere handlede i overensstemmelse med deres interesser. I 1992 var der nogenlunde ligevægt mellem medlemmer, der var Helt eller delvist enige og Helt eller delvist uenige. Andelene udgjorde enkeltvis omkring hvert tredje medlem. Den sidste tredjedel svarede Hverken enig eller uenig. Dette billede har ændret sig over tid, hvilket primært kan tilskrives faldet i andelen af Helt eller delvist enige. Andelen, der svarede Helt eller delvist uenige, er tilnærmelsesvis identisk for de to undersøgelser, da den lille stigning der er tale om, ikke er statistisk sikker. Hvor der ikke var en sikker forskel mellem de positive og negative andele i 1992, var der i 2002 13 procentpoints forskel. Samlet set betyder det, at medlemmerne over tid ikke har oplevet en højere grad af sammenfald mellem ledernes ageren og medlemmernes interesser. Det skal dog retfærdigvis nævnes, at der ikke er tale om et skred i medlemmernes holdninger mod en mere negativ forståelse af forholdet mellem ledere og medlemmer, da der ikke er sket en forøgelse af andelen Helt eller delvist uenig. Samtidig er der en relativ stor andel af medlemmerne på 36 procent, der svarede Hverken enig eller uenig på spørgsmålet. Disse medlemmer ville sandsynligvis svare Helt eller delvist enig, hvis fagbevægelsens

ledere i højere grad kunne demonstrere, at deres handlinger var i medlemmernes interesse.

På det næste spørgsmål om, hvorvidt fagbevægelsen ville stå bedre, hvis fagforbundene indbyrdes var mere enige, er markeringen fra medlemmerne endnu mere markant. Både i 1992 og i 2002 er der tale om et stort flertal, som mener, at fagforbundene burde styrke deres indbyrdes sammenhold. I 1992 var der således tale om en andel på hele 72 procent, mens den i 2002 var faldet en smule til 69 procent. Dette stort set uforandrede billede dækker dog over en bevægelse fra andelen, der svarede Helt enig til andelen, der svarede Delvist enig. Dette kunne være udtryk for en mildning af vindene i forhold til medlemmernes noget kritiske tilgang. Samtidig kan det tolkes som et ønske fra medlemmernes side om øget samarbejde mellem de enkelte fagforbund.

Med hensyn til det tredje spørgsmål så er der her tale om en støtte til den tendens, vi tidligere har været inde på, nemlig at medlemmerne ønsker at styrke det nære. På spørgsmålet om hvorvidt de lokale afdelinger skal bestemme mere i forhold til forbundet, svarede således 46 procent Helt eller delvist enig i 2002 mod 58 procent i

Tabel 4.31: Fagbevægelsens organisatoriske forhold (pct.)

	År	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Fagbevægelsens ledere handler helt i overensstemmelse med medlemmernes interesser	1992	8	24	34	23	12	3132
	2002	4	21	36	24	14	863
Fagbevægelsen ville stå stærkere, hvis fagforbundene indbyrdes var mere enige	1992	45	27	25	2	2	3120
	2002	28	41	28	2	1	865
De lokale afdelinger/klubber skal bestemme mere i forhold til forbundet	1992	27	31	36	3	2	3099
	2002	15	31	46	6	3	862
Der er for langt mellem de ting, der sker på arbejdspladsen og de beslutninger, der tages i forbundet	1992	32	29	33	4	2	3121
	2002	25	33	36	5	1	862

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

1992. Dette fald kan umiddelbart undre. Forklaringen kan både være et udtryk for, at der rent faktisk er sket en styrkelse af lokalafdelingerne, og medlemmerne derfor er blevet mere tilfredse, eller at der er tale om en kritik af lokalafdelingerne. Dog er der stadigvæk tale om en relativ markant opbakning til ønsket om forskydningen af indflydelse i retning af lokalniveauet.

På spørgsmålet om der er for stor afstand mellem dagligdagen på arbejdspladsen og de beslutninger, der tages på forbundsniveau, er

der ikke sket det store i perioden 1992 til 2002. Medlemmerne oplever i 2002 i tilnærmelsesvis samme grad en stor afstand mellem den enkelte og forbundet. I 2002 drejer det sig om 58 procent mod 61 procent i 1992. Disse tal dækker dog over en mindre bevægelse fra Helt enig til Delvist enig, hvilket kunne indikere, at medlemmerne er blevet mere tilfredse. Bevægelserne er dog marginale.

Overordnet set er der som nævnt stadigvæk tale om en markant kritik af fagbevægelsens ageren. En

kritik som peger på, at afstanden mellem det enkelte medlem og fagbevægelsens ledere på forskellige niveauer er for stor. Det har dog ikke umiddelbart ført til en svækkelse af troen på kollektivet, da der er et markant ønske om at styrke kollektivet gennem enighed mellem forbundene, og der er trods tilbagegang stadig opbakning til, at kollektivet på lokalplan skal have større indflydelse.

Fagbevægelsen handler i overensstemmelse med medlemmerne

Vi har indtil videre behandlet spørgsmålene omkring fagbevægelsens organisatoriske forhold på et generelt niveau. Vi vil i det efterfølgende derfor endnu engang kigge nærmere på udviklingen i forhold til de enkelte spørgsmål, specielt i forhold til køns- og aldersmæssige forskelle.

I 1992 var mændene i højere grad end kvinderne Helt eller delvist uenig i, at fagbevægelsens ledere handlede i overensstemmelse med medlemmernes interesser. Trods de procentmæssige forskelle er det dog ikke muligt at påvise et identisk billede i 2002. Der er dog antydninger af en kønsmæssig forskel, hvor mændene i lidt højere grad er kritiske, og til forskel fra 1992 peger data i retning af, at kvinderne i lidt højere grad mente, at fagbevægelsen handler i overensstemmelse

med medlemmernes interesser. Dette er dog ikke sikre forskelle, men skal ses som mulige tendenser.

I 1992 var den mest markante opbakning til fagbevægelsens ledere at finde blandt de ældste medlemmer (over 50 år), idet opbakningen var stigende med alderen. Eneste undtagelse var her gruppen af unge op til 25 år, der havde et niveau som grupperne over 40 år. Udviklingen har gjort, at der samlet set ikke er nogen sikker forskel mellem de forskellige aldersgrupper i 2002, når Helt enig og Delvist enig slås sammen.

Både i 1992 og 2002 var de største andele af Hverken enig eller uenig at finde blandt medlemmerne op til 30 år. Forskellen til de øvrige aldersgrupper blev mere tydelig i 2002, hvor andelen af Hverken enig eller uenig har været stabil. Omkring tre ud af ti i aldersgrupperne over 30 år gav dette svar både i 1992 og i 2002. Over tid er medlemmerne op til 30 år blevet mere usikre på, hvad de skulle svare. Dette har givet sig udtryk i, at mere end halvdelen har svaret Hverken enig eller uenig. Dette hænger formentligt sammen med, at de yngste medlemmer ikke helt har etableret sig på arbejdsmarkedet og derfor har vanskeligere ved at forholde sig til spørgsmålet.

Aldersgrupperne 31-40 år og 41-50 år var i 2002 mere kritiske overfor ledernes virke end de øvrige aldersgrupper.

Fagbevægelsens interne styrke

I forhold til om mere sammenhold ville styrke fagbevægelsen, var mændene i 1992 i lidt højere grad tilbøjelig til at svare Helt enig. Det gjorde sig gældende for 48 procent af mændene mod 41 procent af kvinderne. Trods et fald inden for begge køn er denne forskel opret-

holdt i 2002. Forskellen er dog på grænsen til at være statistisk sikker. Omvendt er der sket en udvikling i forhold til andelen af Delvist enig, som til en vis grad har bevirket, at forskellene mellem kønnene er minimeret. Hvis Helt og delvist enig lægges sammen, er der ingen sikker forskel mellem mænd og kvinder i 2002, hvilket var tilfældet i 1992. I 2002 var kvinderne lige så interesserede som mændene i en styrkelse af kollektivet gennem enighed mellem forbundene.

Tabel 4.32: Forbindelse mellem fagbevægelsens ledere og medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Fagbevægelsens ledere handler helt i overensstemmelse med medlemmernes interesser	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	9	4	24	24	36	37	22	23	9	12	1503	418
Mænd	8	4	23	19	31	36	23	26	15	15	1585	445
Alder												
Op til 25 år	9	1	21	21	42	58	19	10	9	10	476	80
26-30 år	3	3	19	20	41	48	27	19	11	10	467	104
31-40 år	5	7	23	18	32	30	27	28	12	17	848	196
41-50 år	8	3	25	21	29	32	23	30	16	14	822	258
51-60 år	18	5	28	27	30	34	16	22	8	13	450	205
61 år -	12	10	34	15	32	35	12	30	10	10	50	20
Total	8	4	24	21	34	36	23	24	12	14	3132	863

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

I 1992 var medlemmernes tilslutning til, at enighed blandt forbundene ville styrke fagbevægelsen, stigende med alderen. Tendensen ses tydeligst på svaret Helt enig. Andelen af Delvist enig var til gengæld svagt faldende med alderen. Samlet set gjorde det, at aldersforskellene ikke var så markante. I 2002 var det kun medlemmerne op til 30 år, der skilte sig ud ved at have en mindre andel, der svarede Helt enig. Blandt de øvrige aldersgrupper var der ikke nogen sikker forskel. Dette skyldes, at faldet i andelen af Helt enig over tid er størst blandt de ældre generationer. På svaret Delvist enig var der ingen sikker forskel mellem de forskellige aldersgrupper. Hvis Helt enig og Delvist enig lægges sammen, er der stort set ingen forskel mellem aldersgrupperne. Kun mellem 51-60 år og medlemmerne op til 30 år. Stadigvæk er der dog størst sammenfald blandt aldersgrupperne over 30 år, når man kigger på svaret Helt enig. Påstanden finder altså størst opbakning blandt disse aldersgrupper.

Styrkelse af de lokale afdelinger

Det generelle billede med hensyn til spørgsmålet om en styrkelse af det lokale fagforeningsniveau kan genfindes for begge køn. Der er et fald i andelen af Helt enig og stigning i andelen af Hverken enig eller uenig. I 1992 svarede mænde-

ne i højere grad end kvinderne Helt enig. Trods en procentvis forskel er der i 2002 ikke en sikker forskel mellem mændenes og kvindernes andel af Helt enig. Hvis Helt enig og Delvist enig slås sammen, er der ikke nogen forskel mellem mænd og kvinder hverken i 1992 eller i 2002. Mænd og kvinder har med andre ord nærmet sig hinanden i synet på lokalniveauets indflydelse i forhold til forbundet.

I 1992 steg andelen af Helt enig med alderen, det samme gjorde sig gældende i 2002, dog var der ikke længere sikker forskel mellem aldersgrupperne. I lighed med spørgsmålet omkring fagbevægelsens styrke skyldes det, at de kraftigste fald var at finde blandt de ældre generationer. Selv hvis Helt enig og Delvist enig lægges sammen, var der i 1992 stadigvæk en alderseffekt at spore. Dog var der ikke forskel mellem de 41-50-årige og 51-60-årige, samtidig er forskellen mellem 26-30-årige og 31-40-årige kun på grænsen til at være statistisk sikker. Samme mønster kan genfindes i 2002.

Afstanden mellem det enkelte medlem og forbundet

På spørgsmålet om hvorvidt afstanden mellem det enkelte medlems arbejdsplads og forbundsbeslutningerne er for stor, har mændene og kvin-

Tabel 4.33: Intern enighed vil styrke fagbevægelsen, fordelt på køn og alder (pct.)

Fagbevægelsen ville stå stærkere, hvis fagforbundene indbyrdes var mere enige	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	41	25	28	43	28	29	2	2	1	1	1486	421
Mænd	48	31	26	38	22	27	2	2	2	2	1590	444
Alder												
Op til 25 år	26	9	34	46	36	43	2	1	2	1	476	8
26-30 år	39	17	29	44	30	36	2	2	1	1	473	104
31-40 år	42	33	30	37	26	26	2	3	1	1	830	196
41-50 år	52	31	24	39	20	25	2	3	2	2	819	258
51-60 år	60	33	20	41	17	25	1	1	3	1	442	207
61 år -	55	30	26	45	16	20	4	5	0	0	55	20
Total	45	28	27	41	25	28	2	2	2	1	3120	865

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

derne nærmet sig hinanden. I 1992 svarede 36 procent af mændene Helt enig, hvilket kun gjorde sig gældende for 27 procent af kvinderne. I 2002 var der ingen sikker forskel på andelen af Helt enig. I dette tilfælde handler det ikke om, at kvinderne har nærmet sig mændenes niveau, snarere er det mændene, der har nærmet sig kvindernes holdninger. Der er ikke længere sikker forskel mellem kønnene; heller ikke hvis Helt enig og delvist enig lægges sam-

men. Udviklingen kan tolkes som et udtryk for, at mændene over tid er blevet mindre kritiske. Muligvis oplevede de ikke i samme grad som tidligere uoverensstemmelse mellem deres oplevelser på arbejdspladsen og forbundsbeslutninger.

I forhold til de forskellige aldersgrupper var den oplevede afstand mellem arbejdsplads og forbund størst blandt de ældre aldersgrupper. I 1992 var forskellene i an-

Tabel 4.34: Mere lokal indflydelse, fordelt på køn og alder (pct.)

De lokale afdelinger/klubber skal bestemme mere i forhold til forbundet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	25	13	32	33	40	48	2	5	2	2	1482	418
Mænd	30	16	30	30	34	44	4	7	3	3	1575	444
Alder												
Op til 25 år	15	8	34	27	44	61	4	3	3	3	474	79
26-30 år	18	11	32	22	44	57	4	7	2	3	471	103
31-40 år	25	14	29	31	41	47	4	5	2	4	839	196
41-50 år	35	16	33	32	28	43	3	7	2	2	814	258
51-60 år	39	19	28	35	27	38	3	5	3	2	435	206
61 år -	35	10	35	35	25	40	0	5	4	10	48	20
Total	27	15	31	31	36	46	3	6	2	3	3099	862

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

delen af Helt enig mest markante, hvorimod der i 2002 kun var forskel mellem de op til 30-årige og medlemmerne derover. Hvis Helt enig og Delvist enig slås sammen, er der ikke længere forskel mellem de forskellige aldersgrupper i 2002. Der er med andre ord sket en udjævning af aldersforskellene over tid.

Opsummering

Opsummerende er der ingen tvivl om, at medlemmerne er meget kritiske overfor fagforeningens måde

at organisere sig på. Det er tydeligt, at medlemmerne mener, at afstanden mellem den enkelte og forbundet er for stor, og at der godt måtte værre større overensstemmelse mellem det ledelsen gør og de problemer, medlemmerne oplever ude på arbejdspladserne. I perioden fra 1992 til 2002 er kritikken dog mildnet lidt, hvilket der ikke kan gives nogen entydig forklaring på. Konklusionen er dog klar: medlemmerne ønsker en fagforening som på alle områder er mere nærværende.

4.7 Konklusion

Dette kapitel har haft medlemmernes forhold til fagforeningen som sit emne. Vi har her valgt at følge op på den kritik, som medlemmerne i 1992-undersøgelsen tilkendegav. Omdrejningspunktet har været en diskussion af, hvorvidt fagforeningerne ifølge medlemmerne varetager deres rolle og opgaver om ikke tilfredsstillende, så i hvert fald i nogenlunde overensstemmelse med medlemmer-

nes interesser og ønsker. Udgangspunktet kan set i et udviklingsperspektiv virke problematisk. En stadig større del af medlemmerne stiller spørgsmålstejn ved fagforeningernes fortsatte nødvendighed for varetagelsen af lønmodtageres interesser. Et problem som ikke bliver mindre af, at det primært er de unge, som i stigende grad har svært ved at se fagforeningens fortsatte berettigelse. I en generationsbetragtning kunne

Tabel 4.35: For lang afstand mellem arbejdsplads og forbund, fordelt på køn og alder (pct.)

Der er for langt mll. de ting, der sker på arbejdspladsen og de beslutninger, der tages i forbundet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	27	24	30	32	38	37	3	6	2	1	1494	418
Mænd	36	26	28	35	30	35	4	4	2	1	1585	444
Alder												
Op til 25 år	21	17	29	30	45	47	4	4	1	3	474	79
26-30 år	20	14	31	40	44	37	5	9	1	0	476	104
31-40 år	30	25	31	37	34	32	3	4	1	1	843	195
41-50 år	39	27	30	30	26	38	3	4	2	1	823	258
51-60 år	45	30	24	30	24	32	3	6	4	2	436	206
61 år -	31	40	33	30	31	25	4	5	2	0	49	20
Total	32	25	29	33	33	36	4	5	2	1	3132	862

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

en mulig kim derfor være lagt til en fortsat svækkelse i medlemmernes bevidsthed af relevansen af deres medlemskab af en organisation, som måske ikke længere har den samme rolle at spille i samfundsudviklingen.

Analysen nuanceres en del, når den udfoldes gennem inddragelse af flere aspekter. For det første har vi således kunnet konstatere, at medlemmerne i stigende grad begrunder deres medlemskab med ønsket om personlig interessevaretagelse. Modsat er den mere kollektivistisk orienterede *solidariske* tilgang til medlemskabet vigende. Selvom der stadig er et klart flertal, som begrunder deres medlemskab med ønsket om at være solidarisk med kollegaerne. Igen er det de unge som trækker i den mere individuelle retning.

Denne tendens kan på mange måder tolkes som et signal om, hvor medlemmerne bevæger sig hen. Ønsket om den personlige interessevaretagelse – som er den enkeltbegrundelse de fleste giver for medlemskab – er et signal om, at fagforeningens virke som interesseorganisation måske skal tolkes mere snævert. For også når vi ser på de prioriteringer, medlemmerne ønsker fagforeningen skal tage i deres fagpolitiske arbejde, så er det tyde-

ligt, at det nære står højest i kurs. Det vil sige de emner, som berører den enkelte mest i forhold til hverdagen ude på arbejdspladserne. En stærkere ageren på det mere overordnede samfundsniveau har til gengæld ikke den store interesse fra medlemmernes side. For medlemmerne bør fagforeningen være en organisation, der i højere grad koncentrerer sig om de fagpolitiske kerneområder.

Dette præger også den kritik, som medlemmerne har af fagbevægelsens virke. Både i forhold til fagforeningens evne til at synliggøre sig selv og sit projekt, og i forhold til det nærvær medlemmerne oplever med deres fagforening. Dette handler i høj grad om at kunne identificere sig med den organisation, som man er medlem af. Selvsagt en vigtig forudsætning for fortsat opbakning til fagforeningernes fortsatte nødvendighed.

Konklusion er derfor klar: Medlemmerne ønsker en mere nær og personlig orienteret fagforening, som repræsenterer medlemmernes interesser på kerneområder i forhold til problemstillinger, der optager medlemmerne i hverdagen. Set i det lys fremstår stigningen i ønsket om personlig interessevaretagelse relativt positivt. Medlemmerne kritiserer i et vist omfang fagbe-

vægselsens *manglende* nærvær, men samtidig søger de i stigende grad støtte i netop deres fagforening.

Fagforeningen skal altså være en interesseorganisation, der varetager medlemmernes personlige behov i det nære. I dette ligger der *ikke* nødvendigvis nogen undsigelse af det kollektive, blot et klart signal om, at fagforeningen i højere grad i sit virke skal være nærværende for medlemmerne. Medlemmernes fortsatte opbakning er måske mere end nogen sinde blevet afhængig af, at medlemmerne kan identificere sig med det, fagforeningen gør.

5 Medlemmernes holdning til politik og samfundsudvikling

Lønmodtagernes velfærdsforestillinger og forventninger omfatter ikke kun de direkte arbejdslivsforhold. Hverdagslivet får derudover vigtige bidrag fra sfærer som familie-, fritids- og offentligt liv i øvrigt. I en mere snæver materiel betragtning er ikke mindst velfærdsstatens serviceydelser og sikringsordninger blevet et meget væsentligt bidrag til danskernes forståelse af god velfærd. Med sine institutionaliserede principper om reelle lige muligheder for alle er den velfærdsstat, som er blevet opbygget siden anden verdenskrig, nærmest blevet et nationalt kendetegn.

Ingen politiker med bare et minimum af ambition om at få indflydelse på den politiske udvikling tør længere sætte spørgsmålstegn ved velfærdsstatens fortsatte berettigelse. Det gælder også politikere, der i deres grønne ungdom ikke forsømte nogen chance for at tugte de kollektivistiske ideer, der er velfærdsstatens fundament. Velfærdsstaten er i alle dele af samfundet blevet et fællesprojekt, og følgelig det naturlige udgangspunkt for alle politiske diskussioner.

Bag dette gemmer der sig væsentlige politiske nuancer, som i høj grad er med til at præge den politiske dagsorden. Specielt i disse år går bølgerne ofte højt, når det diskuteres, hvordan samfundet bedst muligt sikrer velfærdsstaten, så også de kommende generationer kan være sikre på, at deres velfærd er sikret. Disse diskussioner handler i høj grad om, hvordan der skal prioriteres inden for velfærdsstatens rammer. De fleste er nemlig enige om, at der ikke er råd til det hele. Derimod kniber det ikke overraskende med enighed, når det skal afgøres, hvilke områder der i givet fald skal nedprioriteres.

Dette kapitel handler om medlemmernes holdning til disse diskussioner. Om deres forhold til både de overordnede og mere principielle politiske målsætninger, det mere nære indhold i velfærdsstatens sociale sikringsprogrammer, samt ikke mindst spørgsmålet om i hvilken retning samfundet generelt bør udvikle sig. Ambitionen er at tage temperaturen på, hvad danske LO-lønmodtagere mener, og herunder undersøge, hvorvidt disse holdninger og meninger har ændret sig op gennem 90'erne.

Indledningsvis vil vi lægge ud med at behandle medlemmernes syn på overordnede politiske målsætninger (5.1). Herefter vil vi gå mere i detaljer med medlemmernes syn på velfærdsstaten og dens fremtidige udvikling (5.2). Afslutningsvis vil fokus for analysen blive bredt ud i forhold til at tegne et mere generelt billede af medlemmernes holdninger til, hvordan samfundet i fremtiden bør udvikle sig (5.3), hvorefter der vil blive konkluderet på hele kapitlet (5.4).

5.1 De overordnede politiske målsætninger

Vi lægger ud med at se nærmere på medlemmernes syn på de overordnede politiske målsætninger. Til dis-

kussion er her, hvilke prioriteringer medlemmerne anser for vigtige at sætte på den politiske dagsorden. Disse prioriteringer hænger naturligt sammen med medlemmernes værdiorienteringer, og er på den måde en pejling af, hvor medlemmerne mere grundlæggende mener, samfundet skal bevæge sig hen. Det overordnede billede er, at medlemmerne ønsker at holde fast på de grundlæggende principper velfærdsstaten bygger på.

Af tabel 5.1 fremgår det for det første, at bekæmpelsen af arbejdsløsheden står højest på medlemmernes dagsorden. 96 procent er således Helt eller delvist enige i, at ledighed er et af de problemer, der skal væg-

Tabel 5.1: Medlemmernes syn på politiske målsætninger (pct.)

Hvordan stiller du dig til følgende politiske målsætninger?	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Det er vigtigt at bekæmpe arbejdsløsheden	1992	85	12	2	1	1	3290
	2002	70	26	3	0	0	960
Det er vigtigt at sikre økonomisk vækst	1992	61	26	9	3	1	3223
	2002	63	28	7	1	1	956
Det er vigtigt at sikre miljøet	1992	82	13	4	1	0	3259
	2002	71	23	6	1	0	956
Det er vigtigt at reducere forskellen mellem rig og fattig	1992	48	25	16	7	4	3244
	2002	38	31	21	7	3	957

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

tes absolut højst. Det er i det store og hele den samme opslutning, som 1992-undersøgelsen viste. Bekæmpelse af arbejdsløsheden er dog tæt forfulgt af det nødvendige i at sikre miljøet. Her var andelen, som svarede Helt eller delvist enige på 94 procent i 2002. Dette er igen det samme som i 1992, hvor andelen var på 95 procent. I samme leje var den tredje pind, idet godt 91 procent svarede Helt eller delvist enige i, at det er vigtigt at sikre en fortsat økonomisk vækst, hvilket er en lille stigning på godt 4 procentpoint. Eneste spørgsmål som falder lidt uden for, er spørgsmålet om at reducere forskellen mellem rig og fattig. I 2002 støttede 69 procent op om dette punkt mod 73 procent i 1992.

Alt i alt viser tabel 5.1, at der ikke er sket den store forskydning i medlemmernes prioritering af, hvad der bør være de overordnede politiske målsætninger i samfundet. Dog dækker det overordnede billede over et par interessante forskydninger. Den mest markante udvikling har været på spørgsmålet om bekæmpelse af arbejdsløsheden, hvor der i kategorien Helt enig har været et fald på 15 procentpoint. Dette modsvares af stigning i kategorien Delvist enig på 14 procentpoint. En næsten tilsvarende ændring har der været på spørgsmålene om sikring af miljøet og reduce-

ring af forskellen mellem rig og fattig. For spørgsmålet om sikring af miljøet er andelen, der svarede Helt enig faldet 11 procentpoint med en stigning på 10 procentpoint i kategorien Delvist enig. For spørgsmålet om at reducere forskellen mellem rig og fattig er billedet det samme; idet andelen, der svarede Helt enig er faldet med 10 procentpoint, mens Delvist enig er steget med 6 procentpoint. Det kan således konstateres, at der generelt er sket et mindre fald i andelen, der svarede Helt enig mod en stort set tilsvarende stigning i andelen, der svarede Delvist enig. Eneste undtagelse er spørgsmålet omkring sikring af økonomisk vækst, hvor fordelingen inden for hver kategori er den samme som i 1992.

Overordnet kan man således sige, at medlemmerne er blevet lidt mere fokuseret på vigtigheden af at sikre den økonomiske vækst. Mens de politiske målsætninger om udligning af forskellene mellem rig og fattig og miljøsikring er blevet mindre vigtige. For det første spørgsmåls vedkommende er det i andelen af Hverken enig eller uenig-svar, der er sket den største stigning. Faldet i prioriteringen af at bekæmpe arbejdsløsheden kan, som vi tidligere har været inde på, sandsynligvis forklares ud fra de bedre konjunkturmæssige betingelser i 2002.

Bekæmpelse af arbejdsløsheden

I det følgende vil vi som i de andre kapitler nuancere den overordnede svarfordeling for de enkelte spørgsmål ved at se på, om der er væsentlige forskelle, når spørgsmålene opdeles på køn og alder.

I første omgang vedrørende bekæmpelse af arbejdsløsheden. I 1992 var der en mindre kønsbettinget forskel på spørgsmålet om at bekæmpe arbejdsløsheden. Således svarede 88 procent af kvinderne Helt enig, mens den tilsvarende andel hos mændene var 80 procent.

I 2002 var andelen for begge køn faldet. Dog mest for kvinderne hvor nu kun 70 procent var Helt enig mod 71 procent af mændene. Med andre ord er der ikke længere nogen sikker forskel mellem kønene på spørgsmålet. Faldet i Helt enig svarer temmelig præcist til stigningen i Delvist enig for både mænd og kvinder. I 1992 udgjorde andelen af Delvist enig 9 procent af kvinderne, hvilket i 2002 var steget til 27 procent. En forøgelse på 18 procentpoint, hvilket svarer præcist til faldet i kategorien Helt enig. Det samme gør sig gældende for

Tabel 5.2: Bekæmpelse af arbejdsløsheden, fordelt på køn og alder (pct.)

Det er vigtigt at bekæmpe arbejdsløsheden	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	88	70	9	27	2	3	1	0	0	0	1607	469
Mænd	81	71	15	25	3	4	0	0	1	0	1634	491
Alder												
Op til 25 år	79	51	17	46	3	3	1	0	0	0	495	87
26-30 år	79	72	18	21	2	5	0	1	1	1	484	115
31-40 år	80	62	15	34	3	4	1	1	1	0	872	221
41-50 år	89	72	8	26	2	1	0	0	0	1	858	290
51-60 år	95	81	3	16	2	3	0	0	1	0	493	225
61 år -	98	87	2	9	0	5	0	0	0	0	64	22
Total	85	70	12	26	2	3	1	0	1	0	3290	960

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

mændene, hvor andelen, der svarede Delvist enig er steget fra 15 procent til 25 procent i 2002, hvilket modsvares af et fald i kategorien Helt enig, hvor udviklingen er gået fra 81 procent til 71 procent. Denne udvikling hænger formentlig sammen med de gunstigere beskæftigelsesmæssige vilkår i 2002. En forbedring som i høj grad er kommet kvinderne til gode.

Både i 1992 og 2002 var der en vis sammenhæng mellem alder og måden, som medlemmerne svarede på. Der er dog ikke tale om en *ren*

alderseffekt, selvom andelen der svarede Helt enig tydeligvis stiger med alderen. Ikke mindst aldersgruppen 26-30 år skiller sig ud i forhold til et rent aldersbestemt udviklingsmønster. Forskellen til aldersgruppen 31-40 år på svaret Helt enig er dog ikke stor nok til, at vi kan tale om en sikker forskel. Tydeligvis er der også en periodeeffekt på spil, da der inden for alle aldersgrupper er sket en bevægelse fra Helt enig til Delvist enig.

Sikring af økonomisk vækst

På spørgsmålet om sikring af den

Tabel 5.3: Sikring af den økonomiske vækst, fordelt på køn og alder (pct.)

Det er vigtigt at sikre økonomisk vækst	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	61	64	25	27	11	7	3	2	1	0	1562	466
Mænd	61	62	27	30	8	7	3	0	1	1	1617	490
Alder												
Op til 25 år	60	43	28	47	10	9	2	1	1	0	492	86
26-30 år	56	65	32	23	10	12	2	0	0	0	483	115
31-40 år	55	59	29	35	12	5	4	1	1	1	865	221
41-50 år	62	63	25	28	8	7	4	1	2	1	840	289
51-60 år	75	70	16	20	7	8	1	2	2	1	464	224
61 år -	75	95	20	5	2	0	3	0	0	0	60	21
Total	61	63	26	28	9	7	3	1	1	1	3223	956

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

fortsatte økonomiske vækst lå kvinderne og mændene i både 1992 og 2002 på linje med hinanden. For begge køn gælder, at stigningen over tid er forholdsvis sikker, når Helt enig og Delvist enig bliver slået sammen. I 1992 svarede således 86 procent af kvinderne Helt eller delvist enig, mens mændenes andel lå på 88 procent. Andelens størrelse var i 2002 for kvindernes vedkommende steget til 91 procent og for mændenes til 92 procent.

Hvis svarkategorierne Helt enig og Delvist enig lægges sammen, var der hverken i 1992 eller 2002 den store forskel mellem de enkelte aldersgrupper. I 1992 var der dog en alderseffekt, hvis man kigger på svarkategorierne enkeltvis. Set i forhold til hinanden svarede de ældre i 1992 i højere grad Helt enig og i mindre grad Delvist enig sammenlignet med de yngre medlemsgrupper. Gennem perioden har de forskellige aldersgrupper dog tydeligt nærmet sig hinanden, idet de enkelte aldersgrupper har udviklet sig forskelligt. Blandt aldersgrupperne 26-30 år og 31-40 år er der således sket en stigning i andelen af Helt enig, dog er disse stigninger ikke statistisk sikre. Blandt aldersgrupperne 41-50 og 51-60 år er der ingen udvikling at spore over tid. Med forbehold peger det i retning af en aldersnivellering. Forbehold

som også gælder udviklingen i forhold til yderkategorierne i 2002, som dog stadigvæk adskiller sig fra mellemgrupperne (medlemmerne mellem 26-50 år). Det er aldersgruppen 26-30-årige, der er årsagen til, at forskellene mellem aldersgrupperne i 2002 ikke entydigt kan sammenlignes med 1992, hvor der var en tydelig alderseffekt.

Sikring af miljøet

I forhold til næste spørgsmål, så stod miljøet i begyndelsen af 90'erne højt på den politiske dagsorden. I tabel 5.4 markeres en lidt lavere tilslutning til miljøhensynet hos medlemmerne i 2002. Det gjaldt også for de to køn, hvor der i 1992 ikke på spørgsmålet var nogen nævneværdig forskel mellem kønnene. Nedgangen fra 1992 til 2002, der svarede Helt enig er på 9 procentpoint for kvinderne og 14 procentpoint for mændene. Denne forskel gør, at kvinderne i lidt højere grad end mændene i 2002 svarede Helt enig. Omvendt var der flere mænd end kvinder, der i 2002 svarede Delvist enig. Hvis Helt enig og Delvist enig lægges sammen, var der hverken i 1992 eller i 2002 nogen kønsforskel at spore.

Blandt aldersgrupperne var der stort set ingen forskelle at spore. Samme overensstemmelse mellem aldersgrupperne kan langt fra gen-

Tabel 5.4: Sikring af miljøet, fordelt på køn og alder (pct.)

Det er vigtigt at sikre miljøet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	83	74	13	19	4	5	1	1	0	0	1589	466
Mænd	82	68	14	26	3	6	0	1	0	0	1622	490
Alder												
Op til 25 år	79	54	15	37	4	6	1	4	1	0	496	86
26-30 år	82	64	14	29	3	7	0	0	0	0	483	115
31-40 år	82	64	14	28	3	7	1	1	0	0	867	220
41-50 år	82	77	13	18	4	4	1	1	1	0	850	289
51-60 år	87	78	10	16	3	5	0	1	0	0	480	225
61 år -	84	91	13	10	3	0	0	0	0	0	61	21
Total	82	71	13	23	4	6	1	1	0	0	3259	956

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

findes i 2002. Tilsyneladende er der sket en adskillelse af medlemmerne, hvor skillelinjen er omkring 40 år. Mindre end to ud af tre af medlemmerne under 40 år svarede Helt enig, mens det omvendt for medlemmerne over 40 år var mere end tre ud af fire. Denne pointe understreges yderligere af, at der er sket et markant skred i holdningerne blandt medlemmerne under 40 år til vigtigheden af at sikre miljøet. Medlemmerne under 40 år svarede i højere grad end medlemmerne over 40 år Delvist enig. Hvis svarkategorierne Helt enig og Delvist enig lægges sammen, udligner forskellene mellem

aldersgrupperne sig dog. Konklusionen kan derfor være, at der er tale om en udvikling, som har karakter af en periodeeffekt, hvor medlemmer under 40 år er blevet mindre interesserede i at sikre miljøet. Periodeeffekten gør, at medlemmets alder i 2002 kom til at spille en rolle i forhold til prioriteringen af miljøet. Stadigvæk er der dog tale om mindre forskelle, da der kun var meget få Hverken enig eller uenig svar og stort set ingen afvisende medlemmer. Sikring af miljøet anses trods vigende tilslutning stadig af langt hovedparten af medlemmerne som et væsentligt politikområde.

Forskelle mellem rig og fattig

Det er tidligere tilkendegivet af medlemmerne, at fagbevægelsen i mindre udstrækning bør arbejde med traditionelle fordelingspolitiske spørgsmål end i 1992. Denne markering bekræftes i tabel 5.5 på det samfundsmæssige plan, hvor der er et fald i andelen af Helt enig på 10 procentpoint.

I forhold til prioriteringen af nødvendigheden i at reducere forskellen mellem rig og fattig er kønnene begyndt at nærme sig hinanden i

højere grad, end vi tidligere har set. Der er ikke længere forskel mellem andelene, der svarede Helt enig. 52 procent af kvinderne og 44 procent af mændene svarede Helt enig i 1992. I 2002 var der tale om henholdsvis 39 procent og 37 procent. Hvis svarkategorierne Helt og delvist enig lægges sammen var der både i 1992 og 2002 6 procentpoints forskel mellem mænd og kvinder. Der er altså ikke tale om en total kønsnivellering, men mere tale om en tilnærmelse mellem kønnenes holdninger.

Tabel 5.5: Reducering af forskellen mellem rig og fattig, fordelt på køn og alder (pct.)

Det er vigtigt at reducere forskellen mellem rig og fattig	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	52	39	24	33	15	20	6	6	3	2	1574	467
Mænd	44	37	26	29	16	22	9	8	5	4	1621	490
Alder												
Op til 25 år	35	30	26	26	19	30	14	7	6	7	492	86
26-30 år	44	37	29	30	15	17	9	12	4	4	484	115
31-40 år	45	29	26	36	19	23	7	9	4	3	866	221
41-50 år	54	41	24	31	14	20	5	7	2	2	847	289
51-60 år	57	47	23	30	12	18	3	4	5	1	472	225
61 år -	75	43	14	19	5	33	7	5	0	0	59	21
Total	48	38	25	31	16	21	7	7	4	3	3244	957

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Med hensyn til alder kan vi igen konstatere det kendte mønster, hvor der generelt er en højere positiv tilslutning til spørgsmålet jo ældre medlemmet er. Igen med den samme undtagelse som vi har set tidligere, at gruppen 31-40 år falder udenfor i 2002 med et markant fald på kategorien Helt enig.

Opsummering

Samlet set viser det sig, at der over tid ikke er sket betragtelige forandringer i medlemmernes orienteringer i forhold til samfundets overordnede politiske målsætninger. Bekæmpelse af arbejdsløshed

og sikring af miljøet er stadig af højeste prioritet blandt medlemmerne, tæt forfulgt af sikring af den økonomiske vækst. Endelig er der en svagt vigende tendens at spore på spørgsmålet omkring redueringen af forskellen mellem rig og fattig.

5.2 Velfærdsstatens opgaver

Velfærdsstatens ydelser og sikringssystemer er af afgørende betydning for medlemmernes samlede velfærd. I tabel 5.6 bekræftes medlemmernes fortsatte opbakning til den velfærdsstatslige opgaveløsning. Samlet set viser tabel

Tabel 5.6: Syn på nogle af velfærdsstatens opgaver, fordelt på år (pct.)

Hvad mener du om følgende	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Det offentlige sundhedssystem skal udbygges, så ventelister undgås	1992	65	25	7	2	1	3240
	2002	63	30	5	2	0	959
Folkepensionen skal forbedres, så de ældre får bedre levevilkår	1992	66	24	7	2	1	3269
	2002	51	30	14	4	1	957
Det offentlige skal betale mere støtte til kulturelle tilbud	1992	7	14	31	22	27	3185
	2002	4	9	31	28	29	958
De offentlige børneoplysningsordninger skal begrænses	1992	5	9	20	19	47	3202
	2002	4	7	25	22	42	957
De offentlige transport-systemer bør begrænses	1992	5	9	26	18	42	3185
	2002	4	7	25	21	44	955

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

5.6, at medlemmerne både i 1992 og i 2002 var tilfredse med det offentliges ansvar for de områder, der blev spurgt ind til. Da spørgsmålene berører nogle af velfærdsstatens kerneområder, er dette i et vist omfang et stærkt tegn på, at medlemmerne på ingen måde har vendt sig imod tanken om velfærdsstaten. Tværtimod er der på flere områder et ønske om yderligere forbedringer. Kulturområdet er her måske en undtagelse. Spørgsmålene er dog ikke tilstrækkelige til at give et udtømmende og helhedsorienteret billede af medlemmernes syn på velfærdsstaten, og skal derfor tages med et vist forbehold.

Overordnet set kan der ikke konstateres den store udvikling på spørgsmålene for perioden. På to af spørgsmålene er der dog sket en mindre udvikling. Færre medlemmer svarede i 2002 Helt enig til, at folkepensionen skulle forbedres. Et fald fra 66 procent i 1992 til 51 procent i 2002. Hvis Helt og delvist enig lægges sammen, udgjorde andelen 90 procent af medlemmerne i 1992 mod 81 procent af medlemmerne i 2002. Dette viser, at der stadigvæk er en solid opbakning til forbedringen af folkepensionen. Udviklingen kunne være en indikation på, at niveauet for folkepensionen af flere i 2002 blev anset for at være rimeligt, og at området i lidt mindre

grad behøvede ekstra finansiering end tidligere. Ligesom den stigende betydning af arbejdsmarkedspensionerne for den enkeltes samlede pension sandsynligvis også skinner igennem. I forhold til spørgsmålet omkring øget kulturel støtte har der for perioden været et fald i andelen, der svarede Helt eller delvist enig fra 21 procent i 1992 til 13 procent i 2002. Her skal man bemærke spørgsmålsformuleringen, idet svarfordelingerne ikke nødvendigvis er ensbetydende med en faldende interesse for offentlig finansieret kulturstøtte. Der kan blot konstateres et fald i andelen af medlemmer, der mente, at der skulle bruges flere penge på dette område. Dog peger udviklingen i svarfordelingerne af Helt eller delvist uenige på, at offentlig støtte til kultur generelt ikke har den helt store opbakning.

Når det derimod handler om offentligt finansieret børnepasning og transport, var der i begge undersøgelser uændret stor støtte blandt medlemmerne. Omkring to ud af tre var for begge spørgsmåls vedkommende Helt eller delvist uenig i, at støtten skulle begrænses. På samme måde var der også en bred enighed blandt medlemmerne i begge år om, at sundhedsvæsnet skulle udbygges. Omkring ni ud af ti medlemmer både i 1992 og i 2002 støttede i et vist omfang op om dette spørgsmål.

Udbygning af sundhedsvæsenet

I det efterfølgende vil vi se nærmere på, om der er væsentlige tendenser at spore inden for de forskellige grupper af medlemmer. Først belyser vi medlemmernes holdninger til sundhedsvæsenet. Samlet set viser tabel 5.7, at der er tale om en stigning blandt alle for perioden fra 90 procent til 93 procent af dem, der støttede op om udbygningen af sundhedsvæsenet for at undgå ventelister. Dette billede dækker dog over en markant kønsforskell. Specielt i 1992 hvor andelen af kvinder, der svarede Helt enig var 73 procent mod 57 procent

af mændene. Denne forskel var i 2002 ikke længere så markant, idet kvindernes andel er faldet til 65 procent, mens mændenes modsat er steget til 61 procent. En ikke statistisk sikker forskel.

I forhold til aldersgrupperne er der ikke sket de store bevægelser. Sikring og udbygning af sundhedssystemet har samme betydning for aldersgrupperne i begge undersøgelsesår. For aldersgruppen 51-60 år er det dog værd at bemærke, at der i perioden har været et fald i andelen, som svarede Helt enig på 14 procentpoint. Omvendt er kategorien

Tabel 5.7: Udbygning af sundhedsvæsenet, fordelt på køn og alder (pct.)

Det off. sundhedssystem skal udbygges, så ventelister undgås	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	73	65	20	31	5	4	1	0	0	0	1587	470
Mænd	57	61	30	29	10	6	2	3	1	0	1608	489
Alder												
Op til 25 år	55	58	29	37	11	2	4	2	1	1	489	87
26-30 år	62	57	30	31	8	9	1	2	0	0	480	113
31-40 år	61	58	30	34	7	5	2	4	1	1	870	221
41-50 år	69	69	21	25	7	5	2	3	1	1	844	284
51-60 år	79	65	14	31	5	3	1	1	1	0	476	218
61 år -	75	81	18	19	4	0	4	0	0	0	57	21
Total	65	63	25	30	7	5	2	2	1	0	3240	959

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Delvist enig steget med 17 procentpoint. Både i 1992 og 2002 var der en tilbøjelighed til, at jo ældre medlemmet var, jo større var sandsynligheden for, at vedkommende svarede Helt enig og i mindre grad Delvist enig. De yngre medlemmer svarede i lidt højere grad Delvist enig og i lidt mindre grad Helt enig sammenlignet med de ældre. Denne aldersforskel kan hænge sammen med brugen af sundhedsvæsenet. Jo ældre medlemmet er, jo større er sandsynligheden for, at vedkommende har været i kontakt med sundhedsvæsenet, og derfor opleves det som vigtigere, at det fungerer optimalt.

Forbedring af folkepensionen

De ældres situation i samfundet har spillet en stor rolle i 90'ernes samfundsdebat, ofte med fokusering på folkepensionens størrelse. Medlemmernes tilslutning til en forøgelse af folkepensionen syntes klart at være faldende, som vi så i tabel 5.6. Hvorvidt det også gælder for udvalgte grupper, er undersøgt i tabel 5.8.

Det fremgår af tabel 5.8, at 69 procent af kvinderne i 1992 svarede Helt enig, mens den tilsvarende andel hos mændene var 63 procent. Denne forskel ændres kun lidt, når svarkategorierne Helt enig og Del-

Tabel 5.8: Forbedring af folkepensionen, fordelt på køn og alder (pct.)

Folkepensionen skal forbedres, så de ældre får bedre levevilkår	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	69	52	22	31	6	13	2	3	1	1	1596	468
Mænd	63	51	25	29	8	15	2	4	1	0	1626	489
Alder												
Op til 25 år	58	37	28	28	10	25	3	9	2	1	490	87
26-30 år	67	44	25	35	6	18	1	4	0	0	484	113
31-40 år	62	47	26	30	9	16	2	7	1	0	863	221
41-50 år	68	54	24	29	6	14	1	2	1	1	851	283
51-60 år	77	62	15	29	6	7	1	1	0	1	493	218
61 år -	78	71	14	24	8	5	0	0	0	0	64	21
Total	66	51	24	30	7	14	2	4	1	1	3269	957

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

vist enig lægges sammen. Derimod er denne kønsforskel i 2002 næsten forsvundet, idet mændenes andel er faldet mindre end kvindernes. Der har med andre ord fundet en tilnærmelse af kønnenes holdninger til pensionsspørgsmålet sted.

Blandt aldersgrupperne er der et fald i Helt enig-svarkategorien for perioden. De mest markante fald findes blandt de yngste aldersgrupper. Kun for medlemmerne over 40 år bliver udviklingen med fald i Helt enig-andelen delvist opvejet af, at andelen af svarkategorien

Delvist enig over tid er steget tilsvarende. Trods denne udvikling er der stadigvæk en alderseffekt, hvor de ældre i højere grad end de yngre har en positiv holdning til, hvorvidt pensionen skal forbedres. Dette kan hænge sammen med, at private pensionsopsparinger er blevet mere almindelige, hvorfor spørgsmålet om den offentlige pension ikke længere vægtes så højt. Denne forklaring vil især have indvirkning på de unges svar, da de i højere grad er omfattet af private ordninger og derfor måske mener sig bedre rustet til deres alderdom.

Tabel 5.9: Mere offentlig støtte til kulturelle tilbud, fordelt på køn og alder (pct.)

Det offentlige skal betale mere støtte til kulturelle tilbud	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	6	5	15	8	33	33	21	30	26	25	1549	468
Mænd	7	3	13	10	29	29	23	26	29	33	1591	490
Alder												
Op til 25 år	9	3	15	10	34	35	18	22	24	30	488	87
26-30 år	5	4	15	5	33	23	21	32	27	35	480	113
31-40 år	6	2	12	7	30	29	26	29	26	33	856	221
41-50 år	6	4	16	11	27	32	20	29	32	25	836	284
51-60 år	7	4	11	10	34	34	21	25	27	27	451	218
61 år -	14	10	16	5	36	29	21	33	13	24	56	21
Total	7	4	14	9	31	31	22	28	27	29	3185	958

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Kulturstøtte

I tabel 5.9 beskrives køns- og aldersmæssige forskelle på den dahlende tilslutning til øget offentlig kulturstøtte. Kønnene følger den generelle udvikling på spørgsmålet omkring øget støtte til kulturelle tilbud. I forhold til 1992 er der sket et fald i andelen af medlemmer, som er positivt indstillet (Helt og delvist enig lagt sammen) over for mere støtte til kulturelle tilbud. Mændene var derimod i 2002 mere markante i deres afvisning. Hver tredje mand svarede således i 2002 Helt uenig på spørgsmålet, hvilket

kun gjorde sig gældende for hver fjerde af kvinderne.

I forhold til aldersgrupperne synes der ligeledes at være en tendens, der peger i retning af, at de ældre medlemmer i 2002 – trods et generelt fald inden for alle aldersgrupper – er en smule mere positivt stemt over for offentlig kulturel støtte. Denne tolkning finder dog ikke tilstrækkelig støtte i datamaterialet, da forskellene mellem aldersgrupperne kun tilnærmelsesvis er statistisk sikre.

Tabel 5.10: Begrænsning af offentlige børnepasningsordninger, fordelt på køn og alder (pct.)

De offentlige børnepasningsordninger skal begrænses	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	5	4	9	5	18	23	17	21	52	47	1554	467
Mænd	6	4	9	9	21	28	21	22	43	38	1601	490
Alder												
Op til 25 år	5	2	6	3	24	38	21	29	45	28	486	87
26-30 år	4	4	3	6	14	15	23	23	56	52	481	113
31-40 år	3	2	8	5	13	20	21	24	55	50	862	221
41-50 år	7	4	12	8	22	29	15	19	44	40	839	284
51-60 år	8	5	13	9	29	29	15	17	35	40	457	218
61 år -	7	5	16	5	28	14	26	33	23	43	57	21
Total	5	4	9	7	20	25	19	22	47	42	3202	957

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Offentlig børnepasning

Tilslutningen til offentlig børnepasning er fremdeles stor, som vi har set. Det gælder i store træk alle grupper, som det fremgår af tabel 5.10. Hverken i 1992 eller 2002 var der speciel stor opbakning til at begrænse de offentlige børnepasningsordninger. Begrænsningen af offentlig børnepasning finder meget lidt støtte inden for begge køn. I forhold til afvisningen af den offentlige børnepasning var der relativt flere kvinder end mænd, der i 2002 svarede Helt uenig. Dette er et tegn på, at kvinder i lidt højere grad går ind for offentlig børnepasning.

I forhold til aldersgruppernes holdning til spørgsmålet er der antydninger af en interessant udvikling, nemlig at offentlig børnepasning er et gode, som ingen uanset alder mener skal begrænses. I 1992 var der relativt flere i aldersgrupperne over 40 år i forhold til aldersgrupperne under 40 år, der mente, at offentlig børnepasning i et vist omfang skulle begrænses (Helt og delvist enig slået sammen). Det er ikke underligt, da medlemmer under 40 år oftere har et større behov for børnepasning, idet det primært er i denne aldersgruppe, at man har et reelt pasningsbehov. Forskellen mellem aldersgrupperne kan stadig genfindes i 2002, dog er den ikke så

markant som i 1992. Dette understøtter tendensen til, at offentlig børnepasning i højere grad end tidligere opfattes som et offentligt gode, som kun et forsvindende lille mindretal mener, skal begrænses.

Offentlig transport

Også med hensyn til spørgsmålet om et veludbygget offentligt transportsystem er der stor tilslutning. Igen gælder det i store træk alle grupper. Over tid er andelen, der svarede Helt eller delvist enig i, at det offentlige transportsystem skal begrænses blevet mindre. Samme tendens kan genfindes hos begge køn. Både i 1992 og i 2002 mente mændene dog i lidt højere grad end kvinderne, at den offentlige transport skulle begrænses. Der er dog tale om marginale forskelle. I forhold til svarkategorien Helt uenig var andelen af kvinderne på 49 procent, hvilket *kun* gjorde sig gældende for 39 procent af mændene. Samlet set var mændene knap så kategoriske i deres afvisning af, at det offentlige transportsystem skulle begrænses.

Om den generelle tendens kan genfindes inden for aldersgrupperne kan diskuteres, da der kun er et statistisk sikkert fald inden for aldersgruppen 41-50 år. Denne aldersgruppe skilte sig også ud fra de øvrige aldersgrupper i 1992. I

Tabel 5.11: Begrænsning af offentlige transportsystem, fordelt på køn og alder (pct.)

De offentlige transport-systemer bør begrænses	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	4	3	8	5	25	21	18	22	45	49	1540	467
Mænd	6	5	10	8	27	29	19	20	39	39	1599	488
Alder												
Op til 25 år	4	7	6	8	25	34	21	21	45	30	483	86
26-30 år	4	2	8	7	26	30	24	24	38	37	482	113
31-40 år	4	4	8	6	27	25	21	22	41	43	857	221
41-50 år	6	3	11	6	24	28	14	18	45	45	835	283
51-60 år	7	4	9	7	29	18	15	19	40	52	451	217
61 år -	2	5	19	14	17	19	15	29	47	33	53	21
Total	5	4	9	7	26	25	18	21	42	44	3185	955

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

forhold til de øvrige svarkategorier er der meget lidt variation over tid og ligeså, hvad angår forskellen mellem aldersgrupperne. Inden for aldersgrupperne er der med andre ord bred enighed om, at det offentlige transportsystem ikke skal begrænses.

Opsummering

Overordnet set er der blandt medlemmerne stor støtte til, hvad man kunne kalde for velfærdsstatens kerneområder. Det gælder det of-

fentliges økonomiske støtte til pensionister, sygehusvæsen, børnepasning, et velfungerende offentligt transportsystem og kulturstøtte. Det gælder i store træk for alle aldersgrupper og begge køn. Tilslutningen er kun svagt vigende og forekommer at være ganske robust, især i forhold til at der i perioden 1992 til 2002 til stadighed har været ført en intens offentlig debat om velfærdsstatens omfang og finansiering.

5.3 Medlemmernes syn på den generelle samfundsudvikling

Hvor vi i starten af dette kapitel koncentrerede os om at belyse medlemmernes holdninger til konkrete politikspørgsmål for senere at uddybe deres syn på finansiering og omfang af velfærdsstatslige kerneområder, er det nu tanken at løfte blikket op på det generelle samfundsplan. Sigtet er at få en pejling på, hvordan medlemmerne orienterer sig i det moderne samfund efter årtusindeskiftet og vurdere udviklingstendenser i tiåret 1992-2002 på en række centrale nedslagsområder i samfundsudviklingen.

I tabel 5.12 vil der indledningsvis blive præsenteret en oversigtstabel over de medtagne emner for alle medlemmerne i henholdsvis 1992 og 2002.

Det generelle billede er ifølge tabel 5.12, at værdiudviklingen er præget af stor kontinuitet. Samlet set viser tabel 5.12, at der ikke på nogle af parametrene er sket den store udvikling for perioden i forhold til medlemmernes ønsker til den fremtidige udvikling af samfundet. Der er dog visse interessante undtagelser fra denne konstans over tid. Den mest markante udvikling findes på spørgsmålet omkring naturbeskyttelse. 87 procent af medlemmerne var i 1992

Helt eller delvist enige i, at naturen skulle beskyttes og virksomhederne skulle påføres strengere miljøregler. I 2002 udgjorde denne andel *kun* 70 procent af medlemmerne. Selvom der stadig er tale om en relativt stor andel, så peger tendensen i retning af, at miljøbeskyttelse ikke længere i samme omfang anses for at være et vigtigt samfundsmæssigt emne. Også på spørgsmålet om udbredelse af solidaritet blandt lønmodtagere er der en vigende tendens. Hvor der 1992 var 72 procent, der svarede Helt eller delvist enig, er det tilsvarende tal i 2002 faldet til 61 procent. Trods faldet var der i 2002 stadig en forholdsvis stor opbakning til udbredelse af solidaritet blandt lønmodtagere. På spørgsmålet omkring udligningen af forskellen mellem rig og fattig kan det ligeledes konstateres, at færre medlemmer i 2002 svarede Helt eller delvist enig sammenlignet med 1992. Mere præcist er der tale om et fald på 9 procentpoint fra 1992 til 2002. På samme måde har der været et fald i tilslutningen til en øget udbredelse af demokratiet. På spørgsmålet omkring en større forpligtigelse over for arbejdet er der en vigende tilslutning for perioden. I 1992 udgjorde andelen af Helt eller delvist enig 66 procent af medlemmerne, mens der i 2002 kun var tale om 56 procent.

Tabel 5.12: Medlemmernes syn på samfundets fremtidige udvikling, fordelt på år (pct.)

Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover?	Årstal	Helt enig	Delvist enig	Hverken enig eller uenig	Delvist uenig	Helt uenig	Antal
Demokratiet skal udbredes til flere områder af samfundet	1992	36	30	31	2	2	3089
	2002	27	32	37	3	1	940
Solidariteten skal udbredes; lønmodtagerne skal stå sammen	1992	46	26	23	4	2	3153
	2002	32	29	31	6	3	946
Den sociale retfærdighed skal øges; forskellene mellem rig og fattig skal nedbringes	1992	43	26	18	10	4	3158
	2002	30	30	26	10	4	943
Velstanden skal øges; især lønmodtagerne skal have en højere realløn	1992	36	31	24	7	2	3149
	2002	33	36	27	5	1	946
Livskvaliteten for den enkelte skal øges	1992	59	25	14	1	1	3131
	2002	56	30	12	1	0	948
Naturen og miljøet skal beskyttes; især virksomheder og husholdninger skal påføres strenge miljøregler	1992	57	30	10	2	1	3180
	2002	36	34	21	6	2	948
Den enkelte lønmodtager skal have mere selvstændighed i jobbet	1992	33	41	23	3	1	3137
	2002	26	44	28	3	1	945
Tradition og moral bør spille en større rolle i samfundet	1992	23	29	34	9	5	3104
	2002	21	32	37	8	3	941
Ro og orden skal sikres; især politiets indsats skal styrkes	1992	46	27	18	6	3	3155
	2002	49	31	16	4	1	950
Den enkelte lønmodtager skal være mere pligtopfyldende på arbejdet	1992	29	35	28	5	3	3149
	2002	24	32	35	6	3	948
Lønnen bør tilpasses efter den enkelte lønmodtagers indsats	1992	34	31	16	7	13	3158
	2002	30	37	20	8	6	945
Det skal i højere grad kunne betale sig at yde en ekstra indsats på sit arbejde	1992	55	28	13	3	2	3168
	2002	53	30	10	4	3	946
Markedsmekanismerne skal udbredes - også indenfor den offentlige sektor	1992	21	27	45	4	3	3024
	2002	18	29	44	5	4	935
De dygtige skal anerkendes mere	1992	25	33	28	8	6	3125
	2002	23	36	29	6	5	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Det eneste spørgsmål hvor der er sket en forøgelse af tilslutningen, er på spørgsmålet om lov og orden. Her er andelen, som enten er Helt enig eller delvist enig steget med syv procentpoint fra 73 procent i 1992 til 80 procent i 2002. En stigning der sandsynligvis kan tilskrives den intensive debat omkring kriminalitet, som i en vis grad kendetegnede den politiske dagsorden op igennem 1990'erne.

I de tilfælde, hvor der har været en udvikling for perioden, er den generelle tendens, at andelen, der svarede Helt enig, er faldet over tid, hvorimod andelen af Delvist enige enten har været konstant eller svagt stigende. De mest markante forandringer har været i svarkategorien Hverken enig eller uenig, der generelt for alle spørgsmålene er steget en del, mens der kun i mindre omfang er sket en stigning i svarkategorierne Helt eller delvist uenig. Det kan derfor i et vist omfang konkluderes, at udviklingen i store træk går mod en mindre eksplicit stillingtagen til de overordnede samfundsmæssige problemstillinger. Det kan konstateres, at der er en vis overensstemmelse mellem de politikspørgsmål, der finder mindre opbakning blandt medlemmerne og medlemmernes prioritering af fagforeningens virke på sammenlignelige politikområder, som vi har

været inde på tidligere. Udviklingen i prioriteringen kan derfor supplerende forsigtigt tolkes i retning af, at det ikke er, fordi medlemmerne mente, at fagbevægelsen i mindre grad skal arbejde med disse spørgsmål, men at der derimod er tale om en generel faldende tilslutning til, at der skal arbejdes politisk med disse emner overhovedet i samfundet.

En yderligere pointe, der fremkommer i forbindelse med ovenstående tabel 5.12, er, at tendensen til faldende opslutning til mere solidaritet mellem lønmodtagere og en udleveling af forskellene mellem rige og fattige ikke umiddelbart hænger sammen med en stigning for de spørgsmål, der handler om en styrkelse af det individuelle på bekostning af helheden. Der er med andre ord ikke nogen entydig sammenhæng mellem ønsket om at styrke det individuelle og så en stigende tendens, når det handler om det kollektive.

Medlemmernes syn på samfundets udbredelse af demokratiet

I det følgende vil de forskellige spørgsmål fra tabel 5.12 blive underopdelt på køn og alder. Hensigten er endnu engang at undersøge, hvorvidt der skulle være væsentlige køns- eller aldersmæssige forskelle.

Vi lægger ud med spørgsmålet om demokratiets fortsatte udbredelse. Som det fremgik af den generelle gennemgang i tabel 5.12 er der et mindre fald i andelen, der støttede udbredelsen af demokratiet til flere områder af samfundet. Dette er ikke nødvendigvis et udtryk for, at medlemmerne er blevet mindre demokratisk indstillet over tid. Det kan i lige så høj grad handle om, at begrebet demokrati er vanskeligt at forholde sig til. Derfor kan spørgsmålet i tabel 5.13 umiddelbart forekomme at være meget ukonkret, hvilket for

medlemmerne gør det vanskeligt at svare entydigt på. Faldet i støtten til udbredelsen af demokratiet har i øvrigt heller ikke ført til en forøgelse af andelen af Helt eller delvist uenige, men en forøgelse af andelen af Hverken enig eller uenige.

Stadigvæk var der i 2002 dog en markant opbakning til en fortsat øget udbredelse af demokratiet. Seks ud af ti medlemmer støttede en øget udbredelse af demokratiet. Den resterende del af medlemmerne placerede sig i midterkategorien.

Tabel 5.13: Demokratiets udbredelse i samfundet, fordelt på køn og alder (pct.)

Demokratiet skal udbredes til flere områder af samfundet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	36	27	30	33	31	38	2	2	2	0	1474	456
Mænd	35	27	29	32	32	35	3	2	2	2	1572	484
Alder												
Op til 25 år	20	13	29	39	47	45	2	1	2	2	464	85
26-30 år	26	17	30	29	42	51	2	4	1	0	460	115
31-40 år	34	22	31	28	32	45	3	4	1	2	843	220
41-50 år	43	29	30	36	22	31	3	3	3	1	815	282
51-60 år	53	41	25	30	21	26	1	3	1	1	432	216
61 år -	48	23	26	46	24	27	2	0	0	5	54	22
Total	36	27	30	32	31	37	2	3	2	1	3089	940

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Hverken i 1992 eller 2002 var der forskel mellem kønnene, idet begge køn følger den generelle udviklingstendens over tid.

Den generelle udvikling over tid kan ligeledes genfindes inden for de enkelte aldersgrupper. Udviklingen ændrer dog ikke ved, at der er forskel mellem aldersgruppernes indstilling til udbredelsen af demokratiet. Både i 1992 og 2002 steg støtten til udbredelsen af demokratiet med alderen; en tendens som også kan findes i svarkatego-

rien Helt enig og hvis Helt enig og Delvist enig lægges sammen. Det betyder ikke, at de yngre medlemmer i 1992 eller 2002 var negativt stemt over for udbredelsen af demokratiet, snarere at de var mere usikre. Dette kan udledes af, at andelen af Hverken enig eller uenig svar er størst blandt de yngste medlemmer og faldende med alderen. Dette var en klar tendens i begge undersøgelser, og kan hænge sammen med, at jo ældre medlemmet bliver, jo større er indsigten i mulighederne ved øget demokra-

Tabel 5.14: Solidaritet mellem lønmodtagere, fordelt på køn og alder (pct.)

Solidariteten skal udbredes; lønmodtagerne skal stå sammen	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	49	33	25	27	22	31	3	8	1	2	1511	461
Mænd	44	30	26	30	24	31	4	5	2	3	1593	485
Alder												
Op til 25 år	29	20	28	28	34	42	6	6	3	4	466	85
26-30 år	36	17	30	35	27	32	5	13	2	4	462	115
31-40 år	42	22	28	29	24	37	5	10	1	3	852	220
41-50 år	55	37	23	28	18	29	2	3	2	3	834	286
51-60 år	65	45	19	27	14	24	1	3	1	1	458	218
61 år -	60	46	31	23	9	18	0	9	0	5	58	22
Total	46	32	26	29	23	31	4	6	2	3	3153	946

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

tisk indflydelse. Et eksempel kan være erfaringer med deltagelse i brugerbestyrelser på skoler, børnepasningsordninger osv.

Solidaritet mellem lønmodtagere

Solidaritet har altid været en af de helt centrale værdier for fagbevægelsen. Den solidariske opslutning er da også stadig stor. Men hvorvidt det også gælder udvalgte undergrupper er et åbent spørgsmål.

Ønsket om mere solidaritet blandt lønmodtagere har ikke længere samme opbakning blandt medlemmerne som tidligere. Budskabet fandt i 1992 støtte blandt mere end syv ud af ti medlemmer. I 2002 støttede omkring seks ud af ti medlemmer udbredelsen af solidaritet (Helt enig og Delvist enig slået sammen). I 2002 var det dog stadig majoriteten af medlemmerne, der støttede en højere grad af solidaritet. Samtidig svarede lidt mindre end hvert tredje medlem i midterkategorien, hvilket gør, at det kun er et mindretal (omkring hver tiende) i 2002, der direkte mener, at solidariteten skal begrænses.

I 1992 var kvinderne i lidt større omfang end mændene Helt eller delvist enige i, at solidariteten blandt lønmodtagere skulle udbredes. Dette var ikke tilfældet i 2002,

hvor kønsforskellene stort set var udvisket. Undersøgelsen viser altså, at kvinderne ikke længere er mere solidarisk indstillede end de mandlige medlemmer. Dette var også resultatet i analysen i kapitel 4 om begrundelserne for medlemskab af en fagforening.

Mellem aldersgrupperne var der både i 1992 og 2002 markante forskelle i holdningen til, hvorvidt solidariteten skulle styrkes. Som det allerede blev påpeget i forbindelse med 1992-undersøgelsen, kunne de ældre medlemmer i større omfang erklære sig Helt eller delvist enige i, at solidariteten skulle udbredes og lønmodtagerne stå sammen. Det samme gjorde sig gældende i 2002. Dette til trods for det generelle fald som i et vist omfang gælder for alle aldersgrupper. Andelen af medlemmer under 40 år, der svarede Helt eller delvist uenig er blevet forøget over tid. Flere end hvert tiende medlem under 40 år var i 2002 Helt eller delvist uenige i, at solidariteten skulle udbredes, hvilket kun gjorde sig gældende for omkring hvert tyvende medlem over 40 år.

Reduktion af forskelle mellem rig og fattig

Det næste spørgsmål handler om, hvor stor opbakningen er til at reducere forskellene mellem rig og

fattig. Et spørgsmål der til en vis grad handler om den praktiske ud-møntning af solidariteten mellem lønmodtagerne.

Den solidariske opbakning til en ud-ligning af forskellene mellem rig og fattig er ifølge tabel 5.15 samlet set på retur målt for hele perioden. Dog var der stadig en majoritet af medlemmerne der også i 2002 støttede op omkring en social retfærdig om-fordelingspolitik mellem rig og fat-tig. Seks ud af ti medlemmer (60

procent) svarede således i 2002 Helt eller delvist enig på spørgsmålet, hvilket er et mindre fald i forhold til 1992, hvor 69 procent af medlemmerne tilkendegav dette svar.

I forhold til kønnene er der forskel-lige udviklingstendenser at spore. Således er udviklingen for kvinderne mere markant end det gør sig gældende for mændenes vedkom-mende. Kvinderne svarede i 1992 i lidt højere grad end mændene Helt enig; 46 procent af kvinderne mod

Tabel 5.15: Reduktion af forskellen mellem rig og fattig, fordelt på køn og alder (pct.)

Den sociale retfærdighed skal øges; forskellene mellem rig og fattig skal nedbringes	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	46	29	28	33	16	24	8	11	3	3	1524	459
Mænd	40	31	25	26	21	28	11	10	4	5	1589	484
Alder												
Op til 25 år	29	24	25	28	22	31	17	8	8	9	473	85
26-30 år	37	24	28	26	18	22	13	20	4	9	459	115
31-40 år	39	18	30	34	19	28	10	15	3	5	852	218
41-50 år	50	36	25	29	18	23	6	8	2	3	828	287
51-60 år	55	40	21	28	15	26	6	5	3	1	467	216
61 år -	65	36	21	32	14	32	0	0	0	0	57	22
Total	43	30	26	30	18	26	10	10	4	4	3158	943

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

40 procent af mændene. I 2002 svarede omkring hver tredje af begge køn Helt enig, hvilket igen illustrerer, at der ikke længere er de helt store forskelle på kønnenes holdninger. Der er med andre ord også i forhold til dette spørgsmål sket en udligning af forskellen mellem kønne over tid.

I lighed med den generelle udviklingstendens er der inden for de forskellige aldersgrupper sket et fald i tilslutningen til udligningen af forskellen mellem rig og fattig. De største fald finder vi for aldersgrupperne under 40 år, mens faldet for grupperne over 40 år er lidt mindre. Disse aldersforskelle udlignes dog i et vist omfang, hvis svarkategorierne Helt enig og Delvist enig lægges sammen.

I 1992 steg tilslutningen med alderen, idet flere generelt svarede Helt enig jo ældre de var. Omkring 40 års alderen var der i 1992 relativ stor forskel mellem de omkringliggende aldersgrupper på svaret Helt enig, mens aldersgrupperne under 40 år havde næsten identisk opslutning og tilsvarende for aldersgrupperne over 40 år med undtagelse de helt unge og de helt gamle. Mere end hver anden over 40 år svarede Helt enig, hvilket *kun* gjorde sig gældende for fire ud af ti under 40 år.

Lidt mere end hvert femte medlem under 40 år svarede i 2002 Helt enig, hvilket gjorde sig gældende for lidt mindre end fire ud af ti over 40 år. Blandt medlemmerne under 40 år finder vi i 2002 også de største andele af medlemmer, der afviste tanken om økonomisk omfordeling. Selvom Helt og delvist enig lægges sammen, ændrer det ikke nævneværdigt ved denne forskel mellem aldersgrupperne. Hvert femte af medlemmerne i aldersgruppen 31-40 år svarede Helt eller delvist uenig. For aldersgruppen 26-30 år gjorde det sig gældende for tre ud af ti. I aldersgrupperne over 40 år udgjorde andelen i 2002 mindre end hver tiende.

Vi ser specielt blandt de yngre aldersgrupper i 2002 en øget modstand mod økonomisk omfordeling. Trods denne udvikling støttede omkring halvdelen af medlemmerne under 40 år i 2002 op omkring en økonomisk omfordelingspolitik. Andelen blandt medlemmerne over 40 år var omkring to ud af tre.

Lønmodtagernes realløn

Som tidligere påvist er målet om størst mulig løn ikke længere den højst prioriterede politiske opgave ifølge medlemmerne, dog var der både i 1992 og 2002 relativ stor opbakning til højere realløn. Af tabel 5.16 fremgår det, at det for udvalgte grupper gælder i varieret omfang.

Tabel 5.16: Forøgelse af lønmodtagernes realløn, fordelt på køn og alder (pct.)

Velstanden skal øges; især lønmodtagerne skal have en højere realløn	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	35	33	32	35	23	26	8	6	2	1	1517	460
Mænd	37	32	30	36	25	28	7	3	2	1	1586	486
Alder												
Op til 25 år	24	20	29	35	36	39	8	6	2	0	466	85
26-30 år	30	32	34	32	30	32	7	5	0	0	462	114
31-40 år	31	28	34	40	23	26	9	6	3	1	853	220
41-50 år	42	31	32	36	18	29	7	4	2	1	825	287
51-60 år	51	43	23	33	19	20	5	4	2	1	466	218
61 år -	44	46	29	36	20	18	7	0	0	0	55	22
Total	36	33	31	35	24	27	7	5	2	1	3149	946

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Overordnet set er der ikke nogen nævneværdig udvikling at bemærke for perioden. Dette gør sig også gældende, når vi sammenligner udviklingen for de to køn. Der var ingen sikker nævneværdig forskel mellem kønnene i hverken 1992 eller 2002. Det kan derfor konstateres, at der stadigvæk er en betydelig opbakning til højere realløn blandt medlemmer af begge køn. Både i 1992 og 2002 går lidt mere end to ud af tre ind for et højere materielt udbytte af deres arbejde.

Når man kigger på aldersgrupperne, bliver det klart, at støtten til en højere realløn i 1992 var mest markant blandt de ældre medlemmer. Blandt disse medlemmer finder vi en klart højere andel af Helt enig end blandt de yngre. Forskellen mindskes en smule, hvis Helt enig og delvist enig lægges sammen, da de yngre i højere grad end de ældre svarede Delvist enig. Udviklingen over tid har gjort, at aldersforskellene er mindsket og i et vist omfang forsvundet. Holdningen til en højere

realløn har dog udviklet sig forskelligt inden for aldersgrupperne. For aldersgrupperne under 40 år er der ikke sket nogen nævneværdig forandring i forhold til andelen af Helt enig. Blandt medlemmerne mellem 41-60 år er der sket et mindre fald over tid. Dette fald bliver dog til en vis grad udjævnet, hvis vi igen slår Helt enig og Delvist enig sammen. Dette peger hen imod, at aldersforskellene i 2002 er kraftigt reduceret. Blandt aldersgrupperne 26-30 år, 31-40 år og 41-50 år støttede omkring to ud af tre kravet om større realløn. For aldersgruppen 51-60 år var det tre ud af fire og for den yngste aldersgruppe var det mindre end seks ud af ti. Denne udjævning af aldersforskellene kan i et vist omfang tilskrives en generationseffekt, da de enkelte generationer er relativt stabile over tid. Samtidig er der sket en stabilisering af synet på højere realløn over tid, hvilket har bevirket en udligning af medlemmernes holdninger på tværs af aldersgrupperne. Afslutningsvis skal det dog bemærkes, at aldersgruppen 31-40 år i 2002 bryder en smule med det ovenstående beskrevne mønster, da der over tid er sket en lille forøgelse i andelen af Helt eller delvist enig, dog primært på svaret Delvist enig.

Højere livskvalitet

Overfor de materielle aspekter ved arbejdet har tilslutningen til de

immaterielle værdier længe været højere prioriteret. Blandt andet også den generelle livskvalitet. Prioriteringen af øget livskvalitet har ikke forandret sig nævneværdigt over tid. Både i 1992 og 2002 er der solid opbakning til det immaterielle krav om, at livskvaliteten skal øges for den enkelte, idet henholdsvis 84 procent og 86 procent svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet.

Dette billede viser sig også, når vi sammenligner de to køn. I 1992 var der ingen forskel mellem kønnene, hvilket heller ikke var tilfældet i 2002. Andelen af kvinder, der svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet i 1992 var 83 procent og i 2002 88 procent. Blandt mændene har der ikke været nogen udvikling over tid.

Der er relativ stor forskel mellem aldersgrupperne både i 1992 og 2002. I 1992 var andelen, der svarede Helt enig stigende med alderen og andelen Delvist enig faldende med alderen. Samtidig var det kendetegnende for de yngre medlemmer, at de i højere grad end de ældre var i tvivl. Hvis Helt og delvist enig slås sammen, var de ældre medlemmer i højere grad end de yngre enige i, at livskvaliteten skulle øges. Det betød dog ikke, at de yngre medlemmer var imod; de var snarere i tvivl. Næsten ingen har

Tabel 5.17: Højere livskvalitet for den enkelte, fordelt på køn og alder (pct.)

Livskvaliteten for den enkelte skal øges	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	60	59	23	29	14	10	2	2	1	0	1512	462
Mænd	58	54	26	31	14	14	1	1	1	0	1576	486
Alder												
Op til 25 år	40	38	34	39	21	21	4	2	2	0	461	85
26-30 år	48	46	30	41	20	10	1	3	0	1	461	115
31-40 år	59	49	25	35	16	15	1	2	0	0	845	220
41-50 år	67	58	22	27	11	13	0	1	1	0	830	287
51-60 år	76	71	16	22	7	6	0	1	1	0	456	219
61 år -	72	86	21	9	7	5	0	0	0	0	53	22
Total	59	56	25	30	14	12	1	1	1	0	3131	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

svaret Helt eller delvist uenig. Samme mønster kan i hovedtræk genfindes i 2002. Forskellene blandt aldersgrupperne er dog knap så markante. For aldersgrupperne 31-40 år og 41-50 år er andelen af Helt enig faldet, hvilket til en vis grad opvejes af en forøgelse i andelen af Delvist enig. Alt i alt er forskellene mellem aldersgrupperne ikke længere så markante. Udviklingen peger umiddelbart i retning af et mindre fald blandt de ældre i tilslutningen til større livskvalitet for den enkelte. Dog skal udviklingen nok snarere ses i forhold til de

enkelte generationer, hvor svarfordelingerne med mindre undtagelser er stabile over tid.

Krav til virksomhederne om miljøbeskyttelse

Næste emne som vi vil tage op, er spørgsmålet om strengere krav til miljøbeskyttelse. Over tid er der sket et iøjnefaldende fald i forhold til medlemmernes støtte til øget naturbeskyttelse. 87 procent af medlemmerne var i 1992 Helt enig eller delvist enig i, at miljøet skulle beskyttes. I 2002 var denne andel faldet til 70 procent, hvilket

dog stadigvæk er en relativ solid opbakning. Samtidig er andelen af Helt eller delvist uenige øget. Der er for denne kategori dog kun sket en meget svag stigning fra 3 procent i 1992 til 8 procent af medlemmerne i 2002. Derimod er midterkategorien vokset kraftigt. I 2002 gjaldt det hvert femte medlem, hvilket kun gjorde sig gældende for hvert tiende medlem i 1992. En

mulig forklaring på udviklingen kan hænge sammen med den anden del af spørgsmålet, hvor det angives, at det blandt andre er husholdningerne, som skal holde for i forbindelse med miljøforbedringer. Her kan der være tale om et mætningspunkt, idet husholdningerne op igennem 90'erne har oplevet en kraftig vækst i grønne afgifter.

Tabel 5.18: Strengere krav til virksomhederne mht. miljøbeskyttelse, fordelt på køn og alder (pct.)

Naturen og miljøet skal beskyttes; især virksomheder og husholdninger skal påføres strenge miljøregler	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	60	38	29	37	9	19	2	6	1	1	1538	463
Mænd	55	35	31	32	11	24	3	7	1	3	1595	485
Alder												
Op til 25 år	60	40	28	26	9	24	4	8	1	2	473	85
26-30 år	58	34	32	37	8	28	2	2	0	0	465	115
31-40 år	57	31	29	39	11	22	3	7	1	2	852	219
41-50 år	54	38	32	35	11	20	3	6	1	1	841	287
51-60 år	60	38	30	32	8	21	1	7	1	2	469	220
61 år -	73	41	16	32	11	9	0	14	0	5	57	22
Total	57	36	30	34	10	21	2	6	1	2	3180	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Andelen af de kvindelige medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig var både i 1992 og 2002 højere end mændene. I 1992 tilkendegav 89 procent af kvinderne dette svar, mens mændenes andel var 86 procent. Kønnene har udviklet sig i samme retning over tid, dog med forskellig styrke. I 2002 svarede således 75 procent af kvinderne Helt eller delvist enig på spørgsmålet, mens mændenes andel var faldet til 67 procent. Den procentvise forskel mellem kønnene er over tid blevet forøget fra 3 procentpoint i 1992 til 8 procentpoint i 2002. Kvinder støttede altså i lidt højere grad end mændene op omkring beskyttelse af miljøet og forskellen mellem kønnene er over tid stigende.

Mellem aldersgrupperne var der hverken i 1992 eller 2002 den store forskel at spore. Alle grupper følger i store træk den overordnede tendens.

Selvstændighed i jobbet

1992-undersøgelsen afslørede udbredelsen af et forholdsvis stærkt ønske om øget selvstændighed hos lønmodtagerne omkring deres job-situation. Som det fremgår af tabel 5.19 gjaldt det i lidt højere grad kvinderne og de ældre medlemmer. Der er en generel opbakning til holdningen om øget selvstændighed i jobbet. Kravet blandt medlemmerne til mere selvstændighed

i jobbet er dog faldet med 4 procentpoint over tid fra 74 procent i 1992 til 70 procent i 2002. I 1992 svarede hvert tredje medlem Helt enig, hvilket kun gjorde sig gældende for lidt mere end hvert fjerde medlem i 2002. Samtidig er der en stigende andel, som giver et betinget svar (Delvist enig). Samlet set betyder det, at medlemmerne i 2002 sammenlignet med 1992 fremstår lidt mere forbeholdne overfor selvstændighed i jobbet.

I 1992 var der kun forskel mellem kønnene, hvis Helt enig og Delvist enig bliver slået sammen. 76 procent af kvinderne og 73 procent af mændene afgav dette svar. I 2002 er der ikke længere nogen sikker forskel mellem kønnene, trods det at den procentvise forskel er tilnærmelsesvis identisk i de to undersøgelser. Blandt mændene var andelen 68 procent, mens den var 72 procent hos kvinderne. Dette betyder dog ikke, at kønsforskellen nødvendigvis er forsvundet, men da antallet af medlemmer i undersøgelsen fra 2002 er væsentligt mindre sammenlignet med 1992 bevirker det, at tallene får en større usikkerhedsmargen. Derfor er det ikke muligt statistisk sikkert at bevise en forskel, når de faktiske procentvise forskelle er ganske små. Hvad der er mere interessant, er faldet inden for kønnene på sva-

Tabel 5.19: Mere selvstændighed i jobbet, fordelt på køn og alder (pct.)

Den enkelte lønmodtager skal have mere selvstændighed i jobbet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal												
Køn												
Kvinder	34	28	42	44	22	26	2	3	1	0	1507	460
Mænd	33	24	40	44	24	29	3	3	1	1	1586	485
Alder												
Op til 25 år	21	14	45	45	31	38	3	2	0	1	464	85
26-30 år	30	23	40	38	26	32	4	7	0	0	464	115
31-40 år	32	24	42	41	24	31	3	3	0	1	849	217
41-50 år	40	25	39	48	19	24	2	2	1	1	831	287
51-60 år	41	32	38	42	18	24	2	1	0	0	452	219
61 år -	24	32	57	46	19	18	0	5	1	0	54	22
Total	33	26	41	44	23	28	3	3	1	1	3137	945

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

ret Helt enig. Kvindernes andel er her faldet fra 34 procent i 1992 til 28 procent i 2002, for mændenes vedkommende fra 33 procent til 24 procent. Dette kunne tyde på, at selv om forskellen mellem kønnene ikke er helt sikker, så peger udviklingen i retning af, at mændene i lidt mindre grad end kvinderne ønsker mere selvstændighed i jobbet.

Både i 1992 og i 2002 var de ældre i højere grad stemt for at få mere selvstændighed i jobbet. Dette giver sig udtryk ved, at de unge samlet set er mindre positivt stemt (Helt

og delvist enig). Samtidig svarede de unge i mindre grad end de ældre Helt enig. I 1992 var der marginale forskelle, hvis nogen overhovedet, mellem de 26-30-årige og 31-40-årige. På samme måde var der ingen forskel mellem de 41-50-årige og 51-60-årige. Aldersgruppen op til 25 år stod lidt alene. Her svarede godt hvert femte medlem Helt enig. For alle aldersgrupperne gjorde det sig gældende, at forskellene primært var at finde på svaret Helt enig. I forhold til undersøgelsen fra 2002 er der sket en forskydning i aldersforskellen. For gruppen der

svarede Helt enig er der ingen forskel mellem medlemmerne i alderen 26-50 år. Det er kun på svaret Delvist enig, at aldersgruppen 41-50 år skiller sig lidt ud fra de øvrige. Denne forskydning peger i retning af, at holdningen til selvstændighed i jobbet i et vist omfang kan forklares ud fra den generation, det enkelte medlem tilhører. Samtidig er der en mindre bevægelse i de enkelte generationer væk fra støtten til mere selvstændighed i arbejdet. Den ovenfor beskrevne udvikling har samtidig den virkning, at aldersforskellene bliver mindre markante over tid.

Tradition og moral

Traditionelle konservative værdier har ikke altid stået højt på fagforeningernes dagsorden. "Gør din pligt og kræve din ret" har godt nok altid været et centralt motto, mens mere almene moralske udsagn ofte har været anset for at være borgerligt tankegods. Det gælder dog ikke hos medlemmerne, som det fremgår af tabel 5.20, hvor mere end halvdelen af medlemmerne støtter op om mere moral i samfundsudviklingen.

Umiddelbart kan der ikke konstateres nogen større udvikling i for-

Tabel 5.20: Tradition og moral, fordelt på køn og alder (pct.)

Tradition og moral bør spille en større rolle i samfundet	Helt enig		Deltvist enig		Hverken enig eller uenig		Deltvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	25	21	28	33	34	38	9	7	5	2	1495	459
Mænd	22	21	30	31	35	35	8	10	6	4	1565	482
Alder												
Op til 25 år	14	25	28	22	39	39	14	13	6	1	460	85
26-30 år	11	10	30	30	39	44	12	10	7	6	461	115
31-40 år	19	18	28	33	35	39	12	7	6	3	847	216
41-50 år	31	21	28	34	31	34	5	9	5	3	826	285
51-60 år	35	27	31	33	28	34	4	5	3	1	434	218
61 år -	48	46	21	18	31	27	0	9	0	0	52	22
Total	23	21	29	32	34	37	9	8	5	3	3104	941

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

hold til medlemmernes holdning til, om samfundet i højere grad skal styres af tradition og moral.

Det samme gør sig gældende for kønnene, hvor der stort set heller ikke var nogen forskel. Dog var der blandt kvinderne en lidt større andel, der svarede Helt enig sammenlignet med mændene. Forskellen er dog kun på 3 procentpoint. I 2002 var der ingen køns-mæssig forskel på andelen af Helt eller delvist enig. Derimod var der en mindre forskel på andelen, der svarede Helt eller delvist uenig på 5 procentpoint i mændenes favør.

Blandt aldersgrupperne er der heller ikke sket nogen markante udviklinger. Både i 1992 og 2002 var der en vis sammenhæng at spore mellem alder og opslutningen til, at tradition og moral burde spille en større rolle i samfundet. Jo ældre medlemmet var, jo større var sandsynligheden for, at han eller hun var positivt indstillet overfor dette punkt. I begge undersøgelser var der en relativ stor andel af medlemmerne, der hverken var enige eller uenige. Samlet set drejer det sig om ca. hvert tredje medlem i begge år. I lidt højere grad de yngre end de ældre. Samtidig var der en større andel blandt de yngre, der var uenig i synspunktet om, at samfundet bør være baseret på tradition og moral.

Hvis man kigger nærmere på udviklingen inden for de enkelte aldersgrupper, har der over tid været et mindre fald inden for svarkategorien Helt enig. Det drejer sig om aldersgrupperne 41-50 år og 51-60 år. Denne udvikling opvejes i et vist omfang af en stigning i andelen af Delvist enig. Det handler dog ikke kun om, at de ældre er blevet mindre fokuseret på tradition og moral, men mere om, at de svarer i forhold til den generation, de tilhører.

Overordnet set kan udviklingen beskrives som en vis form for stabilitet inden for de enkelte generationer. Dog er der en tendens i retning af, at jo ældre medlemmet er, jo større er sandsynligheden for, at medlemmet mener, at samfundet skal funderes på tradition og moral; sammenhængen er dog mindre udtalt hos de yngre generationer. Derfor kan medlemmets alder også tilskrives en betydning som forklarende faktor.

I naturlig forlængelse af diskussionen i tabel 5.20 ligger det klassiske spørgsmål om *ro og orden*. En norm, som i høj grad kan handle om mere politi på gaden og strenge straffe til dem, som bryder loven. Emner som har stået højt på den politiske dagsorden i 90'erne, hvilket også kan afspejle holdningerne blandt medlemmerne.

Ro og orden

Sikring af ro og orden er over tid blevet noget vigtigere for medlemmerne. I 1992 svarede 73 procent af medlemmerne Helt eller delvist enig på dette spørgsmål. I 2002 var denne andel vokset til 80 procent.

Set over tid er forskellen mellem kønnene forsvundet, idet mændene har nærmet sig kvindernes niveau. I 1992 svarede 75 procent af kvinderne Helt eller delvist enig på spørgsmålet, mens det blandt mændene gjorde sig gældende for 70 procent. I 2002 svarede 80 procent af både mændene og kvinder-

ne Helt eller delvist enig på spørgsmålet, hvorved kønsforskellen bliver udlignet.

I 1992 var det i højere grad de ældre medlemmer, der pointerede nødvendigheden af at sikre ro og orden. Denne sammenhæng kan ikke genfindes i undersøgelsen fra 2002, hvor der ikke længere var nævneværdige forskelle mellem aldersgrupperne. Fremgang kan for så vidt findes inden for samtlige generationer dog ikke i helt samme omfang. Den mest markante forskel findes blandt de 26-30-årige. Dette er en medvirkende årsag til, at al-

Tabel 5.21: Ro og orden, fordelt på køn og alder (pct.)

Ro og orden skal sikres; især politiets indsats skal styrkes	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	48	50	27	30	17	15	6	3	2	1	1531	464
Mænd	43	48	27	32	20	16	7	4	4	1	1584	486
Alder												
Op til 25 år	42	40	27	42	23	15	6	2	2	0	467	85
26-30 år	36	50	28	30	24	17	9	3	4	0	461	115
31-40 år	38	44	31	31	19	21	7	3	4	1	849	220
41-50 år	49	50	26	30	16	14	6	5	4	2	842	288
51-60 år	65	53	19	30	12	12	2	5	2	1	465	220
61 år -	63	64	22	23	16	14	0	0	0	0	51	22
Total	46	49	27	31	18	16	6	4	3	1	3155	950

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

dersforskellene over tid udviskes. Samtidig er der tegn på, at denne øgede tilslutning til sikring af ro og orden også vil være at finde i fremtiden, da medlemmerne under 30 år ligger på omtrent samme niveau som de øvrige aldersgrupper i 2002. Denne gruppe af medlemmer vil formentlig i fremtiden have et relativt uforandret syn på ro og orden. Denne konklusion forudsætter dog stabilitet i medlemmernes holdninger til spørgsmålet over tid.

Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at andelen af medlemmer, der svarede Helt eller delvist uenig er faldet. I 1992 var der tale om hver tiende medlem, mens det i 2002 kun var omkring hver tyvende. Denne nedgang er mest markant blandt medlemmerne under 40 år.

Fokuseringen på ro og orden vil, som det fremgår af analysen, i fremtiden være af stor vigtighed for medlemmerne.

Større grad af forpligtigelse i arbejdet

Hvor lov og orden som nævnt mest af alt relaterer sig til den konkrete lovgivning over, hvad man – lidt forenklet beskrevet – må og ikke mindst ikke må, så kan moral også være mindre juridisk orienteret i form af mere normative målsætninger. Som fx spørgsmålet om at

forpligtige sig på at udføre sit arbejde ordentligt.

Tabel 5.22 viser, at der blandt medlemmerne generelt er stor enighed om, at den enkelte lønmodtager skal være mere pligtopfyldende på arbejdet, selvom den samlede andel er faldet fra 64 procent til 56 procent i 2002. Det har dog ikke ført til en tilsvarende forøgelse i andelen af Helt eller delvist uenig. Derimod har der været en fremgang i andelen af tvivlere fra 28 procent i 1992 til 35 procent i 2002. Medlemmerne kan derfor ikke siges at være blevet mere modstandere af mere pligtopfyldelse på arbejdet, snarere at de er mindre sikre på, om de kan støtte op omkring udsagnet om øget pligtopfyldelse.

I forhold til udviklingen blandt mænd og kvinder er der sket en mindre, men dog ikke uinteressant udvikling. I 1992 var der ingen forskel mellem mænd og kvinder. 64 procent af kvinderne og 63 procent af mændene svarede Helt eller delvist enig. Imidlertid er der opstået en kønsforskel i 2002, hvor det nu var 51 procent af kvinderne og 60 procent af mændene, der svarede Helt eller delvist enig. Mændene fastholder over tid, at den enkelte lønmodtager skal være mere pligtopfyldende på arbejdet. Blandt kvinderne derimod er der en falden-

Tabel 5.22: Større grad af pligtopfyldelse blandt lønmodtagerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Den enkelte lønmodtager skal være mere pligtopfyldende på arbejdet	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	30	23	34	28	27	37	6	9	3	3	1517	463
Mænd	27	24	36	36	29	33	5	4	3	3	1590	485
Alder												
Op til 25 år	19	20	38	31	32	40	7	6	5	4	470	85
26-30 år	22	18	38	34	33	39	6	6	2	4	464	114
31-40 år	24	22	35	32	32	36	5	8	3	1	851	220
41-50 år	32	21	35	35	24	36	6	7	3	2	834	287
51-60 år	47	32	30	27	21	31	2	5	1	5	457	220
61 år -	51	27	28	32	18	23	4	9	0	9	51	22
Total	29	24	35	32	28	35	5	6	3	3	3149	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

de opbakning til dette synspunkt. Det er dog stadigvæk relativt få – både blandt mændene og kvinderne – der direkte er uenige i, at der skal være en større grad af pligtopfyldelse blandt lønmodtagerne.

For kategorien Helt enig var andelen stigende med alderen, dog var der kun minimale forskelle for aldersgrupperne under 40 år. Tendensen med den stigende andel af Helt enig i forhold til alderen kan kun i mindre omfang genfindes i 2002. Faktisk var det kun medlem-

merne over 50 år, der skilte sig ud. Samtidig gjorde det sig gældende, at der ikke var forskel mellem de øvrige aldersgrupper. Heller ikke hvis Helt enig og Delvist enig bliver lagt sammen. Igen peger det i retning af en generationseffekt, hvor svarfordelingen er relativt stabil over tid. Samtidig er resultatet af denne udvikling, at forskellene mellem aldersgrupperne over tid er forsvundet.

Løn og indsats

En af de centrale tematiseringer,

ikke bare i denne publikation, men i hele projektet har været forholdet mellem det individuelle og det kollektive. Selv om dette ikke blot er et spørgsmål om, hvorvidt det ene skal vokse på det andet bekostning, så er kernen i denne problematik i høj grad et spørgsmål om i hvilket omfang, der på arbejdsmarkedet skal være mulighed for individuel belønning til dem, der anses for at være en smule dygtigere eller flittigere end andre. Igennem de senere år er denne problematik blandt andet blevet skærpet med indførelsen af *ny løn*

i den offentlige sektor. Hvorvidt sådanne former for lønforskelle falder i god jord blandt medlemmerne, er klart et åbent spørgsmål.

I forhold til spørgsmålet om individuel tilpasning af lønnen er der over tid generelt ikke sket nogen sikker udvikling i forhold til andelen af medlemmer, der svarede Helt eller delvist enig. Imidlertid er der sket et fald i andelen af medlemmer, der var negativt stemt overfor en større individualisering af lønnen. I 1992 svarede hvert femte medlem Helt eller delvist uenig på

Tabel 5.23: Lønnen skal tilpasses efter indsats, fordelt på køn og alder (pct.)

Lønnen bør tilpasses efter den enkelte lønmodtagers indsats	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	31	26	30	39	16	20	7	9	15	7	1527	461
Mænd	37	34	32	35	15	20	6	7	10	5	1587	484
Alder												
Op til 25 år	36	30	36	37	11	18	7	10	10	6	480	84
26-30 år	26	43	37	33	18	14	6	6	12	4	482	114
31-40 år	32	29	30	41	16	20	8	6	14	4	843	219
41-50 år	38	24	26	40	19	22	6	8	12	7	829	287
51-60 år	39	31	27	30	15	21	5	10	14	9	449	219
61 år -	33	41	37	36	7	18	7	0	15	5	54	22
Total	34	30	31	37	16	20	7	8	13	6	3158	945

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

spørgsmålet, hvilket gjorde sig gældende for 14 procent i 2002; et mindre fald på 6 procentpoint. Udviklingen over tid er således samlet set gået i retning af, at medlemmerne generelt er blevet mindre negative overfor en individualisering af lønnen, dog uden at andelen af positivt indstillede er øget.

Denne udvikling kan genfindes hos begge køn, dog har udviklingen forskelligt omfang. I 1992 var andelen af kvinder, der svarede Helt eller delvist uenig på 22 procent, hvilket var forskelligt fra mændene, hvor 16 procent gav dette svar. Omvendt svarede mændene i lidt højere grad Helt eller delvist enig. Andelen var på 69 procent imod kvindernes 61 procent. I 2002 var der ingen sikker forskel på kønne, hverken i forhold til positive eller negative angivelser, når Helt enig og Delvist enig er slået sammen. Kønnene har altså nærmet sig hinanden i deres syn på individualiseringen af lønnen. Dog er der ikke tale om en total nivellering af kønnenes syn på spørgsmålet, da der stadigvæk var forholdsvis flere mænd, der svarede Helt enig i 2002. Selv om der altså ikke er en sikker forskel mellem kønnene i 2002, når Helt enig og Delvist enig slås sammen, så er mændene samlet set stadigvæk mere positivt stemte overfor en individualise-

ring af lønnen. Blandt andet fordi et flertal af de positivt stemte kvinder er positive med forbehold, idet 39 procent svarede Delvist enig mod 26 procent, som var Helt enig. For mændenes vedkommende svarede 34 procent Helt enig og 35 procent svarede Delvist enig. Dette kan skyldes, at kvinderne i højere grad arbejder i job, hvor det kan være vanskeligere at vurdere den enkeltes indsats, fx servicesektoren og omsorgsarbejde.

Aldersmæssigt er der mellem 1992 og 2002 sket en interessant udvikling, som har gjort, at aldersvariablen i et vist omfang har skiftet betydning. Med undtagelse af de yngste i 1992 stiger andelen, der svarede Helt enig på spørgsmålet, med alderen. Omvendt falder andelen, som svarede Delvist enig med alderen. Forskellene udviskes dog, når Helt enig og Delvist enig lægges sammen. Imidlertid er de ældre dog relativt mere positivt indstillet overfor individualiseringen af lønnen på grund af den højere andel af Helt enig-svar sammenlignet med de yngre. I 2002-undersøgelsen kan denne sammenhæng ikke genfindes. Tilsyneladende er aldersfordelingen i et vist omfang vendt på hovedet. I aldersgruppen 26-30 år svarede 43 procent Helt enig og for de øvrige aldersgrupper var andelen omkring 30 procent eller under.

Når Helt enig og Delvist enig bliver lagt sammen, var der blandt aldersgruppen 26-30 år tre ud af fire, som i 2002 angav dette svar og andelens størrelse falder med stigende alder. Blandt de 51-60-årige var omkring seks ud af ti positivt indstillet over for individualiseringen af lønnen. Samtidig er der blandt aldersgrupperne 26-30 år og 31-40 år et fald at finde i andelen, der svarede Helt eller delvist uenig, hvor andelen inden for de øvrige aldersgrupper er tilnærmelsesvis konstant over tid. I 2002 var de unge med andre ord i højere grad end de ældre positive over for ideen om en individualisering af lønnen.

Ekstra indsats

Aflønning af præstationer handler ofte om at honorere en ekstra indsats. Medlemmernes holdninger hertil afdækkes i tabel 5.24. Over tid er der generelt set ikke sket nævneværdige forandringer i svarfordelingen. Både i 1992 og 2002 svarede mere end otte ud af ti Helt eller delvist enig på spørgsmålet. I forhold til svar kategorierne er der hver for sig ikke sket nogen sikker udvikling over tid. Der er således stadigvæk stor opbakning til, at det skal kunne betale sig at yde en ekstra indsats på arbejdet.

I 1992 var der en lille forskel mellem mænd og kvinder i forhold

til andelen, der svarede Helt enig. Dette gjorde sig gældende for 58 procent af mændene og 52 procent af kvinderne. I 2002 var forskellen blevet en smule større. Her svarede 57 procent af mændene og 49 procent af kvinderne Helt enig på spørgsmålet om, at det skulle kunne betale sig at yde en ekstra indsats på arbejdet. Samlet set er den overordnede (Helt enig og Delvist enig slået sammen) forskel mellem mænd og kvinder blevet mindre. Således var 80 procent af kvinderne samlet set positive i 1992, mens andelen hos mændene var 86 procent. I 2002 var andelen på 82 procent for kvindernes vedkommende og 85 procent for mændene. Denne indsnævring gør, at der ikke længere er nogen sikker forskel mellem kønnene på spørgsmålet, når Helt enig og Delvist enig slås sammen. Man skal dog stadigvæk holde sig for øje, at der er en nuanceforskel mellem kategorierne Helt enig og Delvist enig. Dette forbehold taget i betragtning gør, at mændene stadigvæk i 2002 i højere grad end kvinderne støttede op omkring, at det skal kunne betale sig at yde en ekstra indsats.

Hvor udviklingen inden for kønne var af mindre omfang, er der inden for enkelte aldersgrupper sket en mere markant udvikling over tid. Specielt to aldersgrupper

Tabel 5.24: Ekstra indsats skal kunne betale sig, fordelt på køn og alder (pct.)

Det skal i højere grad kunne betale sig at yde en ekstra indsats på sit arbejde	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	52	49	28	33	14	10	4	6	2	3	1528	462
Mænd	58	57	28	28	11	11	2	2	2	2	1596	484
Alder												
Op til 25 år	53	49	31	32	13	13	3	5	1	1	472	84
26-30 år	52	64	30	25	14	8	3	2	2	1	464	115
31-40 år	52	55	28	30	16	9	3	4	2	2	856	220
41-50 år	57	47	27	35	10	10	4	5	2	3	839	286
51-60 år	60	54	28	27	11	13	1	2	1	4	460	219
61 år -	63	68	27	18	4	5	7	9	0	0	56	22
Total	55	53	28	30	13	10	3	4	2	3	3168	946

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

skiller sig ud fra de øvrige. Det er de 26-30-årige og de 41-50-årige, hvor der henholdsvis er sket en stigning fra 52 procent til 64 procent og et fald på fra 57 procent til 47 procent i andelen, der svarede Helt enig. For de øvrige aldersgrupper er forandringerne ikke markante nok til, at forandringerne over tid er sikre. De to nævnte aldersgrupper repræsenterer henholdsvis den mindste og største andel af Helt enig-svar i forhold til de øvrige aldersgrupper.

Udbredelse af markedsmekanismerne

En større individualisering af arbejdslivet kædes ofte sammen med en større markedsliggørelse af samfundet generelt og dermed med en højere grad af regulering efter markedsmekanismerne. Mange har i 90'erne advokeret for, at netop et større spil for de fri markeds kræfter kunne være løsningen på nogle af de problemer, som mange – ofte de samme iagttagere – mener samfundet står overfor. Om det også

gælder medlemmerne er der givet et bud på i tabel 5.25.

Over tid har der ikke været nogen nævneværdig udvikling. Både i 1992 og i 2002 var det lidt færre end hver anden, der svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet om, hvorvidt markedsmekanismerne skulle udbredes mere også inden for den offentlige sektor. Flertallet af de positivt stemte havde dog visse forbehold forstået på den måde, at andelen af Delvist enige var større end andelen af Helt enig. Over tid er for-

skellen mellem Helt enig og Delvist enig vokset fra 6 procentpoint til 11 procentpoint i 2002. Generelt set har medlemmernes holdning til spørgsmålet ikke ændret sig over tid. Medlemmerne er højst blevet marginalt mere forbeholdne. I begge undersøgelser var det mindre end hvert tiende medlem, der svarede Helt eller delvist uenig.

Den kønsmæssige forskel der gjorde sig gældende i 1992, hvor 52 procent af mændene og 43 procent af kvinderne svarede Helt eller del-

Tabel 5.25: Udbredelse af markedsmekanismerne, fordelt på køn og alder (pct.)

Markedsmekanismerne skal udbredes - også indenfor den offentlige sektor	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	20	17	23	26	49	50	4	4	4	4	1436	456
Mænd	22	19	30	32	41	39	4	6	3	4	1544	479
Alder												
Op til 25 år	14	13	25	27	56	60	3	0	3	0	456	83
26-30 år	11	21	27	25	56	49	4	3	2	3	450	113
31-40 år	20	16	29	29	44	46	4	7	3	3	829	217
41-50 år	24	15	27	31	38	43	6	5	6	6	799	284
51-60 år	34	23	25	28	37	39	2	7	2	4	418	216
61 år -	37	32	33	41	27	23	0	0	4	5	49	22
Total	21	18	27	29	45	44	4	5	3	4	3024	935

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

vist enig kan genfindes i 2002. Her svarede 51 procent af mændene og 43 procent af kvinderne Helt eller delvist enig. Tiden har ikke gjort mændene og kvinderne hverken mere eller mindre enige om spørgsmålet. Mændene er i lidt højere grad for udbredelse af markedsmekanismerne end kvinderne. Forskellen mellem kønnene handler dog ikke om, at decideret flere er blevet uenige i spørgsmålet, snarere at de i højere grad har indtaget en midterposition. Halvdelen af kvinderne både i 1992 og 2002 har svaret Hverken enig eller uenig, hvilket kun gjorde sig gældende for omkring fire ud af ti mænd.

Jo ældre medlemmet var i 1992 jo større var sandsynligheden for, at hun i højere grad end de yngre svarede Helt eller delvist enig. I 2002 var der ingen sikker forskel mellem aldersgrupperne, når Helt enig og Delvist enig blev slået sammen. Udviklingsmæssigt er der sket en stigning i Helt enig-svarene i aldersgruppen 26-30 år, hvor der for de øvrige aldersgrupper er sket et fald. Det kunne i en vis grad antyde, at medlemmerne svarede i overensstemmelse med deres generation med få variationer.

Anerkendelse af de dygtige

Det sidste emne som vi vil tage op, handler om, hvordan der gives aner-

kendelse i samfundet. Skal de dygtige også have en større anerkendelse end andre? Tabel 5.26 giver en pejling herpå. Generelt er der ikke sket nogen større udvikling i perioden. Både i 1992 og 2002 svarede lidt færre end seks ud af ti Helt eller delvist enig på spørgsmålet, om de dygtige skal anerkendes mere. Omkring tre ud af ti var i tvivl eller neutrale i forhold til spørgsmålet. Resten var i større eller mindre grad uenige i spørgsmålet.

I forhold til kønnene er der heller ikke sket nogen nævneværdig udvikling. Hverken i forhold til udviklingen over tid eller i forhold til eventuelle sikre forskelle mellem kønnene. Mændene var, qua den lidt højere andel af Delvist enige i lidt højere grad end kvinderne enige i spørgsmålet. 64 procent af mændene og 55 procent af kvinderne svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet.

Blandt aldersgrupperne er der sket en ændring meget lig med udviklingen, som er beskrevet i det ovenstående. I 1992 var Helt enig-andelen svagt stigende med alderen. I 2002 skilte de 26-30-årige sig ud som den eneste aldersgruppe, hvor der over tid er sket en stigning i andelen af Helt enig. I dette tilfælde fra 19 procent til 32 procent. For aldersgrupperne 41-50 år

Tabel 5.26: Anerkendelse af de dygtige, fordelt på køn og alder (pct.)

De dygtige skal anerkendes mere	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	24	23	29	32	30	32	10	8	7	6	1502	462
Mænd	25	24	36	40	27	27	6	5	6	4	1578	486
Alder												
Op til 25 år	21	25	36	34	26	29	10	5	6	7	467	85
26-30 år	19	32	33	34	35	26	9	4	5	4	458	115
31-40 år	23	23	30	36	31	30	8	8	7	4	849	220
41-50 år	25	18	32	40	28	30	8	7	7	5	823	287
51-60 år	33	23	33	35	21	31	8	6	5	5	448	219
61 år -	33	36	43	32	17	23	0	0	7	9	54	22
Total	25	23	33	34	28	29	8	6	6	5	3125	948

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

og 51-60 år er der sket et markant fald. I de øvrige aldersgrupper er der ikke nogen nævneværdig udvikling. Tilsyneladende er der igen en generationseffekt på spil, hvor der inden for den enkelte generation er tilnærmelsesvis stabilitet i svarfordelingen på spørgsmålet.

5.4 Konklusion

I perioden fra 1992 til 2002 er der sket væsentlige politiske og økonomiske forandringer. Politisk set startede perioden med en socialdemokratisk ledet mindretalsregering, som kom til magten midt i en lavkonjunktur. I 2002 var det en borgerlig regering, som sad ved

magten, samtidig var den økonomiske konjunktur vendt i midten af 1990'erne og Danmark bevægede sig langsomt ind i en højkonjunktur i starten af det nye årtusinde.

Trods disse relativt store omvæltninger i samfundet har der ikke blandt medlemmerne været tilsvarende omvæltninger i deres holdninger og værdier omkring velfærdsstaten eller fremtidens politiske målsætninger.

Stadigvæk står bekæmpelsen af arbejdsløshed og sikringen af miljøet højest på den generelle dagsorden.

Sikringen af den økonomiske vækst følger tæt derefter. Tilslutningen til udligningen af forskellen mellem rig og fattig er stadigvæk stor, dog svagt vigende. Derudover fremgår det af analysen, at medlemmernes støtte til velfærdsstaten er uforandret stærk over tid. Den offentlige debat omkring velfærdsstatens berettigelse og udformning synes ikke at have den store indflydelse på medlemmernes holdninger.

Hvis man går lidt tættere på i forhold til medlemmernes syn på mere specifikke fremtidige politiske opgaver, bliver det generelle billede bekræftet; dog med visse nuancer.

På spørgsmålene om en økonomisk omfordelingspolitik mellem rig og fattig, og solidaritet blandt løn-

modtagerne er der en vigende tendens til opslutning; en tendens, der er tydeligst blandt de yngre medlemmer. Denne udvikling kan i et vist omfang beskrives som en generationsudvikling.

Omvendt kan der generelt ikke spores en øgning i tilslutningen til værdier, hvor det enkelte individ bliver fremhævet på bekostning af kollektivet, da udviklingerne i svarfordelingerne over tid tilnærmelsesvis har været status quo. Der er dog tendenser, som isoleret set peger på en stigning i tilslutningen til individualistiske værdier. Set i forhold til kønsdimensionen nærmer kvinderne sig mændene i forhold til de individuelle værdier, samtidig er der en tendens til at de yngre medlemmer i højere grad støtter op omkring disse værdier.

6 Medlemmernes orientering – er typerne der endnu?

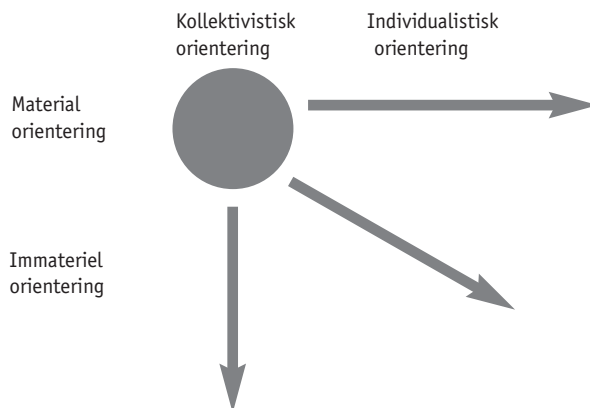
En af hovedpointerne fra undersøgelsen i 1992 var, at medlemskulturen i fagforeningerne havde udviklet sig fra at være en enhedskultur, hvor medlemmerne var kollektivt og materielt tænkende til, at medlemmerne var bærere af forskellige kulturer. Analysen påviste eksistensen af fire medlemstyper benævnt *Velfærdsarbejderen*, *Funktionsnæren*, *Liberalisten* og *Karrieremennesket*. Disse forskellige kulturer blev beskrevet ved hjælp af to dimensioner. En materiel-immate-

rielt dimension og en kollektiv-individualistisk dimension. I dette kapitel vil vi sammenligne 1992-medlemmernes fordeling med 2002-medlemmernes fordeling på disse dimensioner.

6.1 Grundlaget for analyse af medlemsorienteringer

Nedenstående figur er en grafisk fremstilling af udviklingen af medlemskulturer og illustrerer udviklingsretningerne for medlemskulturerne, væk fra enhedskulturen.

Figur 6.1: Medlemmernes orientering

Kilde: Bild, 1993 s. 78.

I forbindelse med 1992-undersøgelsen blev der konstrueret nogle indeks, hvis formål var at afdække den materielle-immaterielle dimension og den kollektivistiske-individualistiske dimension. Da alle spørgsmålene i disse indeks blev

gentaget i 2002 har det været muligt at lave en direkte sammenligning. I tabel 6.1 kan det ses ud fra hvilke variable, de to indeks er konstrueret. Indeksene er simple additive indeks, hvilket betyder, at talværdierne, som hver enkelt svarkategori

Tabel 6.1: Spørgsmål til indekskonstruktion

Interessedimensionen (kollektivismen kontra individualisme)	
Spørgsmål	Skalaværdi
Hvad mener du bør være fagforeningernes vigtigste opgaver: Udligne lønforskelle mellem højt- og lavtlønnede?	1-5
Hvad mener du bør være fagforeningernes vigtigste opgaver: Lønnen bør tilpasses den enkelte lønmodtagers indsats? ⁹	5-1
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Solidariteten skal udvides; lønmodtagerne skal stå sammen?	1-5
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Den sociale retfærdighed skal øges; forskellen mellem rig og fattig skal nedbringes?	1-5
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Det skal i højere grad kunne betale sig at yde en ekstra indsats på sit arbejde?	5-1
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: De dygtige skal anerkendes mere?	5-1
Behovsdimension (materielle kontra immaterielle behov)	
Spørgsmål	Skalaværdi
Hvad mener du bør være fagforeningernes vigtigste opgaver: Sikring af størst mulig løn for medlemmerne?	1-5
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Velstanden skal øges; især lønmodtagerne skal have højere realløn?	1-5
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Livskvaliteten for den enkelte skal øges?	5-1
Hvordan synes du, at samfundet bør udvikle sig i årene fremover: Naturen og miljøet skal beskyttes; især virksomheder og husholdninger skal påføres strengere miljøregler?	5-1

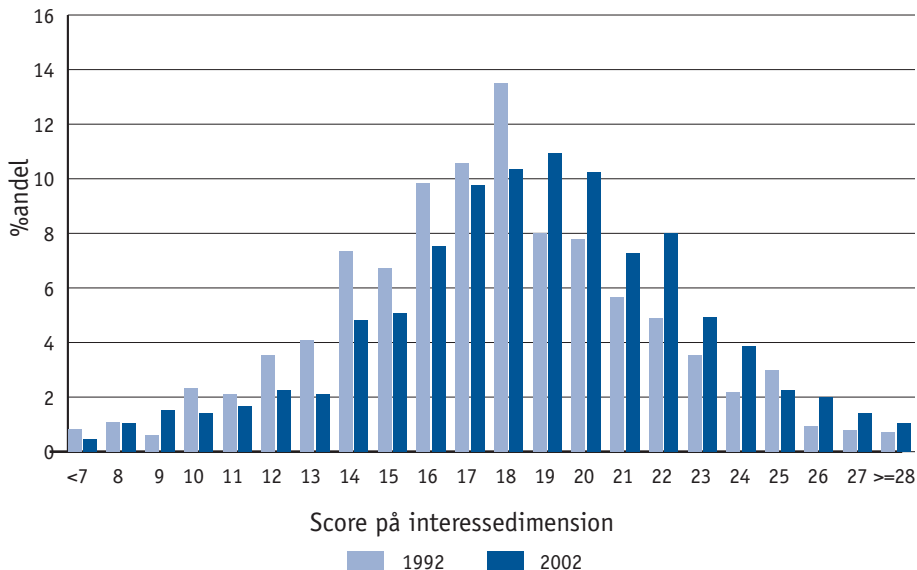
⁹ Dette er spørgsmålsformuleringen fra 2002. I 1992 var formuleringen "Hvad mener du bør bestemme lønnens størrelse: lønnen bør tilpasses efter den enkelte lønmodtagers indsats". Det er med andre ord ikke et identisk spørgsmål. Vi mener dog godt, at en sammenligning er mulig, da spørgsmålene i store træk minder om hinanden og faktisk er identiske på leddet respondenten skal tage stilling til (lønnen bør tilpasses efter den enkelte lønmodtagers indsats).

(skalaværdi) har (Helt enig, Delvist enig, Hverken enig eller uenig, Delvist uenig og Helt uenig), bliver lagt sammen. I visse tilfælde er skala-værdierne vendt om. Dette er gjort for at ensrette værdierne i forhold til dimensionerne. I forhold til interessedimensionen betyder det, at en lav score betyder kollektivistisk orientering, omvendt betyder en høj score individualistisk orientering. I forhold til behovsdimensionen betyder en lav score materiel orientering, og en høj score betyder en immateriel orientering.

Selve indeksskonstruktionen er samtidig med til at formindske et

ja-signingsproblem, som kom frem i analysen af 1992-undersøgelsen. Ja-signing er, at medlemmet konsekvent afgiver enten positive eller negative svar på umiddelbart modsatte spørgsmål. Det kan fx være positive svar på både individualistiske spørgsmål såvel som kollektivistiske spørgsmål. Inden koblingen mellem de to indeks, der afspejler dimensionerne, foretages, vil medlemmernes score på dimensionerne først blive behandlet. For interessedimensionen gør det sig gældende, at jo højere score jo mere individualistisk og jo lavere score jo mere kollektivistisk er medlemmet i sin orientering.

Figur 6.2: Medlemmernes fordeling på interessedimensionen i 1992 og i 2002

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Set i lyset af udviklingen mod individualistiske tendenser blandt medlemmerne, som er beskrevet i de tidligere kapitler, er fordelingen på interessedimensionen ikke overraskende. Medlemmerne scorede generelt højere på denne dimension i 2002 sammenlignet med medlemmerne i 1992, de er med andre ord blevet mindre kollektivistisk orienterede.

Medlemmernes fordeling på behovsdimensionen i 1992 og 2002

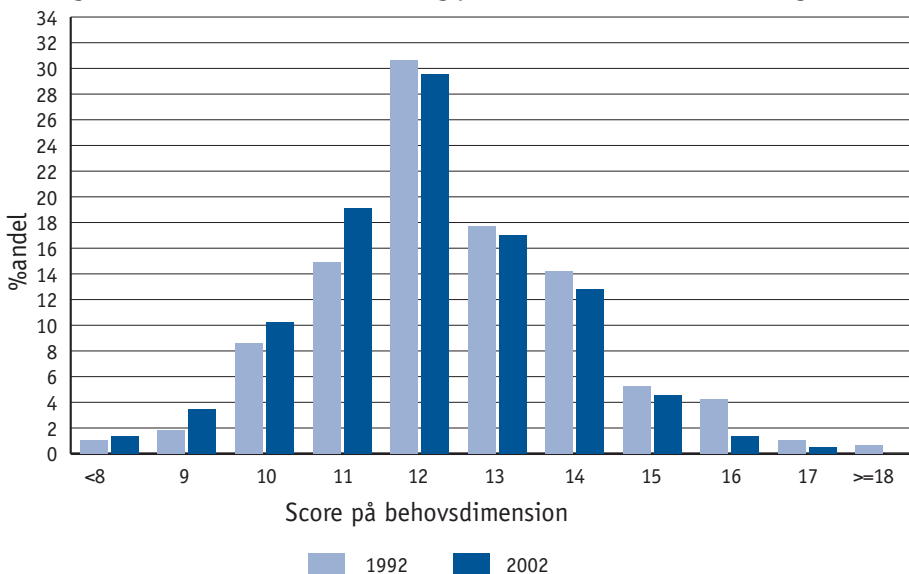
I forhold til medlemmernes fordeling på behovsdimensionen har der ikke været den samme tydelige udvikling. Umiddelbart er der dog en

svag tendens i retning af, at medlemmerne i 2002 i mindre omfang end tidligere scorede lavere på behovsdimensionen. Medlemmerne har bevæget sig mod mere materiel orientering.

Udviklingen på de to dimensioner sammenfatter i et vist omfang værdiudviklingen, som er blevet beskrevet i de foregående kapitler.

I 1992 blev de mulige positioneringer på den materielle-immaterielle dimension og den kollektivistiske-individualistiske dimension inddelt i fem kategorier, se figur 6.4. Vi har valgt at gentage denne

Figur 6.3: Medlemmernes fordeling på behovsdimension i 1992 og 2002

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

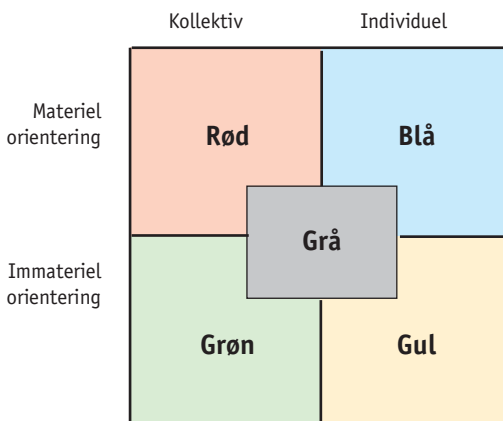
opdeling, så vi har et sammenligningsgrundlag, der af illustrative grunde benævnes med hver sin farve, der dækker en kombination af de to dimensioner. Indledningsvis vil der blive redegjort for de fem kategorier. Herefter vil udviklingen inden for kategorierne blive sat i forhold til baggrundsvariable.

Som det fremgår af figur 6.4 er den *røde* gruppe defineret ved at være materielt og kollektivt orienteret. Den *blå* gruppe er karakteriseret ved at være materielt og individuelt orienteret. Den *grønne* gruppe er immaterielt og kollektivt orienteret og den *gule* gruppe er immaterielt og individuelt orienteret. Den *grå* gruppe er en mellemting

mellem alle de øvrige gruppers orientering, som er blevet konstrueret ud fra en idé om, at de øvrige grupper fremstod mere rene med færre personer, der var på grænsen til at tilhøre en anden gruppe. Idealtypisk kan den røde orientering beskrives som *Velfærdsarbejderen*, den grønne orientering som *Funktionæren*, den blå orientering som *Liberalisten* og den gule orientering som *Karrieremennesket*. Idealtypen forstår vi som en analytisk konstruktion foretaget på baggrund af det indsamlede datasæt.

Gruppen af medlemmer, der placerer sig i den røde gruppe, har en orientering, som kan karakteriseres som den, der svarer til *Velfærdsar-*

Figur 6.4: Medlemmernes orienteringer opdelt på fem kategorier

Kilde: Bild, 1993 s. 84.

bejderer. Medlemmerne i denne gruppe lægger vægt på klassiske *fagforeningsdyder*, såsom kollektiv orientering, hvis primære fokus er sikring af materielle goder. Samtidig kan man forvente, at medlemmerne i denne gruppe i højere grad end specielt de blå og de gule er solidariske i deres orientering mod andre grupper i samfundet. Medlemmerne i den grønne gruppe ligger på linje med de røde i forhold til deres kollektivistiske orientering. Til forskel fra de røde vil de i højere grad fokusere på immaterielle værdier. Forstået som blandt andet at lægge større vægt på indholdsmæssigt udbytte af arbejdet. Samtidig vil medlemmerne i denne gruppe formentlig være mere udviklingsorienterede. Medlemmerne i den blå gruppe vil i deres materielle orientering minde om de røde, men sikringen af de materielle goder vil i højere grad blive gjort ud fra, at

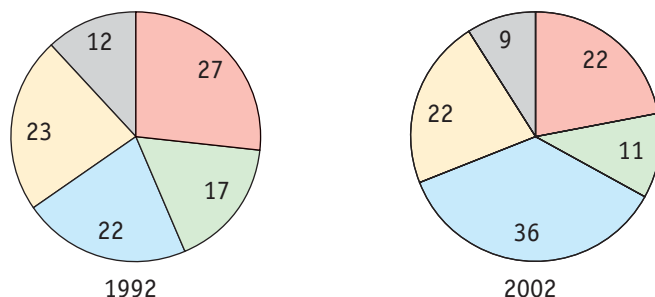
det enkelte individ i højere grad skal tilgodeses. Medlemmerne i den gule gruppe er orienteret mod udviklingen i arbejdet. En orientering som de søger ud fra et individuelt perspektiv.

6.2 Udviklingen i medlemsorienteringen 1992 til 2002

Vi vil i det følgende give et nærmere bud på udviklingen i farvegrupper og derigennem komme med en karakteristik af udviklingen i LO-forbundenes medlemsskare i forhold til den materielle-immaterielle dimension og den kollektivistiske-individualistiske dimension. Samtidig vil vi også komme med bud på, hvordan de forholder sig til fagforeningen samt politisk tilhørsforhold.

Den blå gruppe er som den eneste farvegruppe steget over tid, fra 22 procent i 1992 til 36 procent i 2002. For de øvrige farvegrupper har der

Figur 6.5: Udviklingen i medlemmernes orienteringer (pct.)

Tabel 6.2: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år (pct.)

	Rød	Grøn	Blå	Gul	Grå	Antal
1992	27	17	22	23	12	2891
2002	22	11	36	22	9	844

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

været et fald i deres andel af medlemmerne (for den gule gruppe er faldet dog ikke sikkert). Det er primært grupperne, der var kollektivt orienterede, der er blevet mindre over tid, idet 58 procent af medlemmerne i 2002 er lokaliseret i grupper, der er overvejende individualistiske i deres interesseorientering, hvilket er en stigning på 13 procentpoint i forhold til 1992.

I forhold til medlemsskaren i 2002 er der sket en yderligere udvikling fra 1992 med retning væk fra *Vel-færdsarbejderen*, som er at finde i den røde gruppe, til mere individualistisk orienterede medlemsgrupper, de gule og de blå. Dette hænger sammen med stigningen i sco-

ren på interessedimensionen, hvor en højere score tyder på mere individualistisk orientering. Den blå gruppe, som i 2002 er blevet den største gruppe, udgøres af individualistisk-materielt orienterede medlemmer.

Ud over en mere individualistisk orientering blandt medlemmerne er udviklingen også præget af en højere grad af materiel orientering. Kombinationen af disse tendenser gør, at den blå gruppe er vokset over tid, hvorimod der er stagnation eller tilbagegang blandt de øvrige orienteringer.

Mænds og kvinders orientering har også forandret sig fra 1992 til

Tabel 6.3: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år og køn (pct.)

Årstal	Rød		Grøn		Blå		Gul		Grå		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Køn												
Kvinder	28	24	22	13	18	33	20	21	12	9	1381	413
Mænd	25	20	12	10	25	39	26	23	12	8	1473	431
Total	27	22	17	11	22	36	23	22	12	9	2891	844

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

2002. Tabel 6.3 viser, at der ikke længere er sikker forskel mellem mænd og kvinder på nogen af orienteringsformerne, hvis de analyseres enkeltvis.

I forhold til den røde gruppe er der ingen sikker forskel mellem mænd og kvinder hverken i 1992 eller 2002. I den grønne gruppe var andelen af kvinder i 1992 væsentligt større sammenlignet med mænd. I 1992 var 22 procent af kvinderne at finde i den grønne gruppe, hvilket kun gjorde sig gældende for 12 procent af mændene, i 2002 befandt 13 procent af kvinderne og ti procent af mændene sig i denne gruppe.

Over tid er der ingen forskel mellem mænd og kvinder i relation til denne orientering. Kvinderne er dog stadig i højere grad i 2002 at finde i grupper, der er kollektivt orienteret (rød og grøn), således var 37 procent af kvinderne i disse grupper mod 30 procent af mændene. Hvor forskellen mellem kønnene i 2002 var på 7 procentpoint var den i 1992 på 13 procentpoint. Kvinderne har med andre ord nærmet sig mændene i forhold til opslutning omkring en kollektiv orientering. I 1992 var der sikker forskel mellem størrelsen af kønnenes andel af den blå gruppe. Denne sikre forskel kunne ikke findes i 2002, dog peger data i retning af, at mændene også i 2002

havde en højere grad af blå orientering sammenlignet med kvinderne. Dette understøttes af, at den relative forskel mellem mænd og kvinder tilnærmelsesvis ikke har forandret sig fra 1992 til 2002. Yderligere fremkommer der en forskel mellem mænd og kvinder, når de mest individualistiske grupper (blå og gul) slås sammen. Kønnene har dog nærmet sig hinanden, idet 38 procent af kvinderne var i disse grupper i 1992, hvilket gjorde sig gældende for 51 procent af mændene. I 2002 var de procentvise fordelinger 54 procent af kvinderne og 62 procent af mændene. Den relative forskel er skrumpet fra 13 procentpoint til 8 procentpoint. Dette modsvarer det fald, der er sket i forhold til de kollektivt orienterede grupper (rød og grøn).

Generelt set er der tale om en nivelering af kønsforskellene over tid. Samtidig er den største gruppe i 2002 både inden for mænd og kvinder over tid blevet den blå gruppe. I 1992 var den største gruppe blandt kvinderne den røde gruppe, hvorimod den røde, den blå og den gule var lige store blandt mændene.

Udviklingen inden for aldersgrupperne har på samme måde gennemgået forandringer fra 1992 til 2002, hvilket vil blive analyseret nærmere i det nedenstående.

I 1992 var der tilnærmelsesvis ingen forskel mellem aldersgrupperne i forhold til andelen af den røde gruppe. Undtagelsen er de helt unge, som ligger markant under de øvrige aldersgrupper. I 2002 er det er ikke længere blandt de yngste medlemmer, vi finder den mindste andel af den røde gruppe i 2002. Det er derimod aldersgruppen 26-30 år, der har den mindste andel af røde, hvor andelen er faldet fra 29 procent til 12 procent i 2002. I forhold til de øvrige aldersgrupper er udviklingen dog med sikkerhed forskellig fra aldersgrupperne 31-40 år og 51-60 år. For disse aldersgrupper er der ikke sket et sikkert fald fra 1992 til 2002, hvilket dog gør sig gældende for aldersgruppen 41-50 år, hvor faldet er på 11 procentpoint. Samtidig er der ikke sket nogen ændring

i aldersgruppen op til 25 år. Andelen ligger konstant på 17 procent.

Inden for generationerne har der været overraskende stor stabilitet med undtagelse af de 31-40-årige i 1992 som er faldet fra en andel på 27 procent i 1992 til 20 procent i 2002.

Udviklingen i den anden kollektivistisk orienterede gruppe (grøn) kan siges at være omvendt i forhold til den røde. I 1992 var der ingen sikre forskelle mellem aldersgrupperne. Blandt andet den generationsmæssige udvikling har gjort, at der er opstået forskelle mellem de forskellige aldersgrupper i 2002. Det er primært de 41-50-årige, der skiller sig ud fra de øvrige aldersgrupper med undtagelse af gruppen op til 25 år. For de 26-30-årige, de 31-40-årige og de 51-60-årige er der ingen sikker forskel.

Tabel 6.4: Medlemmerne orientering, fordelt på år og alder (pct.)

Årstal	Rød		Grøn		Blå		Gul		Grå		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Alder												
Op til 25 år	17	17	16	13	31	33	30	25	7	12	430	76
26-30 år	29	12	16	7	21	46	24	31	10	4	436	105
31-40 år	27	23	18	9	19	40	24	20	12	7	795	191
41-50 år	31	20	16	16	22	35	19	20	12	8	780	256
51-60 år	27	31	17	9	17	29	19	18	19	12	386	196
61 år -	30	15	9	10	14	40	23	30	23	5	43	20
Total	27	22	17	11	22	36	23	22	12	9	2891	844

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

Her er generationen 31-40 år i 1992 den eneste, der er stabil over tid, forskellen mellem andelens størrelse i 1992 og i 2002 er ikke sikker. Inden for de øvrige generationer har der generelt været et mindre fald.

Hvis man kigger nærmere på de to kollektivistisk orienterede grupper (rød og grøn) i tabel 6.4 og ser dem som et samlet hele fremkommer der en interessant sammenhæng. Faldene i denne kollektivistiske andel er stort set identiske, faldene er mellem 7 og 9 procentpoint. Der er med andre ord tale om en generel udvikling i forhold til udviklingen på interessedimensionen. En udvikling, der har påvirket de enkelte generationer ens. Der tegner sig et billede af relativ stabilitet inden for de enkelte generationer, som har udviklet sig i samme retning. Den identiske udvikling gør, at det er forskelle mellem generationer, som kun er på grænsen til at være sikre, der forbliver stabile over tid. Udviklingen kan beskrives som relativ stabilitet i generationerne, som dog er under indflydelse af en periodeeffekt.

Denne periodeeffekt har, som allerede beskrevet, primært ført til en forøgelse af den blå gruppes andel af medlemmer. Stigningen kan findes inden for samtlige aldersgrup-

per og generationer, hvor forøgelsen er mest markant for generationer, der er under 40 år i 1992 og knap så markant i generationen af de 41-50-årige i 1992 samt i gruppen op til 25 år.

I forhold til aldersgrupperne i 1992 er der ikke sikre forskelle mellem medlemmer med blå orientering i alderen 26-50 år, og de 51-60-årige skilte sig kun minimalt ud ved en lavere andel. Derimod havde medlemmerne op til 25 år en større andel af blå end de øvrige aldersgrupper. Udviklingen med den øgede andel af blå har gjort, at der inden for aldersgrupperne er fremkommet nogle interessante forskelle, som for størstepartens vedkommende dog kun er på grænsen til at være sikre. De mest blå i 2002 er aldersgruppen 26-30 år. Hele 46 procent af denne aldersgruppe har en blå orientering. I forhold til de øvrige aldersgrupper er det kun sikkert forskelligt fra aldersgruppen 51-60-årige, hvor kun tre ud af ti er blå, og den blå andel falder jævnt ned gennem aldersgrupperne. I forhold til de øvrige aldersgrupper er det dog tæt på at være en sikker forskel. Den mest overraskende tendens finder vi i forholdet mellem de to yngste aldersgrupper. Med det forbehold, at forskellen er tæt på at være sikker (sikkert ved et 91 procents sikkerhedsinterval) er stig-

ningen i den blå andel vendt eller for nedadgående for de yngste medlemmer. Dette kan betyde, at fremtiden ikke nødvendigvis vil byde på en øget andel af de blå, men at medlemmerne i fremtiden vil orientere sig anderledes end den hidtidige udvikling har indikeret.

Hvis man ser på de individualistisk orienterede medlemmer (blå og gul) er de bedst repræsenteret blandt de yngste, specielt de 26-30-årige. Hvorefter andelen falder med stigende alder. Dette er ikke overraskende set i forhold til, at den kollektivistiske orientering var stigende inden for aldersgrupperne. Man skal dog stadigvæk være opmærksom på, at der måske er nye tendenser på vej hos de yngste medlemmer.

Udviklingen tegner forskellige interessante mønstre for ansatte i henholdsvis den private og offentlige sektor.

I forhold til andelen af den røde gruppe er der kun for den private sektor sket et sikkert fald over tid, fra 24 procent i 1992 til 19 procent i 2002. Andelen af den røde gruppe i den offentlige sektor er relativ stabil over tid. Forskellene mellem sektorer i andelen af den røde gruppe er blevet større over tid, faktisk er den kun på grænsen til at være sikker i 1992, hvor den er sikker i 2002.

I 1992 var der en større andel af de grønne blandt de offentligt ansatte end tilfældet var blandt de privat ansatte. Denne forskel er forsvundet i 2002, hvor den grønne gruppe udgør en lige stor andel blandt de offentligt såvel som de privat ansatte. Dette har betydet et fald i andelen af kollektivt orienterede blandt de offentligt ansatte. Samme andel er også faldet blandt de privat ansatte, men andelenes størrelse nærmer sig hinanden. I 1992 var forskellen på 12 procent-

Tabel 6.5: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år og sektor (pct.)

Årstal	Rød		Grøn		Blå		Gul		Grå		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Sektor												
Offentlig	28	26	21	11	18	32	20	22	14	9	928	308
Privat	24	19	13	12	26	39	25	22	12	8	1497	502
Total	27	22	17	11	22	36	23	22	12	9	2891	844

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

point, i 2002 var den faldet til det halve, nemlig 6 procentpoint.

Inden for begge sektorer er der en stigning i den blå gruppe. Denne udvikling har dog ikke ført til en nivellering af forskellene mellem ansatte i den offentlige og private sektor, da den relative vækst inden for sektorerne er tilnærmelsesvis identisk. Udviklingen inden for den gule gruppe har dog ført til en nivellering mellem offentligt og privat ansatte. Andelene er identiske i 2002.

Udviklingen har sat sine spor i forhold til de offentligt og privat ansattes fordeling på farvegrupperne. Blandt de offentligt ansatte er der sket et skift mod en mere individualistisk orientering. I 1992 var der flest kollektivistisk orien-

terede, og den røde gruppe var den største. I 2002 var andelen af individualistisk orienterede større end de kollektivt orienterede, og den blå og røde gruppe er ikke længere sikkert forskellige.

Denne udvikling var allerede godt på vej i 1992 blandt de privatansatte. De individualistisk orienterede var i overtal, men der var ikke forskel mellem den blå, røde og gule gruppe. I 2002 var andelen af individualistisk orienterede blevet styrket og den blå gruppe var klart den største blandt medlemmerne.

6.3 Udvikling i medlemmernes orienteringer set i relation til faglig og politisk identifikation

Tre aspekter af medlemmernes forhold til fagbevægelsen vil blive

Tabel 6.6: Fagbevægelsens nødvendighed, fordelt på år og orienteringer (pct.)

Fagforeninger er nødvendige for varetagelse af lønmodtagernes interesser	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Rød	78	69	15	18	6	11	1	1	0	1	772	185
Grøn	78	60	15	26	6	13	1	1	0	1	478	94
Blå	50	33	32	32	14	20	3	11	2	5	617	303
Gul	50	29	28	38	13	13	5	16	3	4	656	181
Grå	71	52	22	32	7	13	1	3	1	0	349	71
Total	65	45	22	29	9	15	2	8	2	3	3231	866

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

behandlet i det nedenstående. Det drejer som om begrundelser for medlemskab, deltagelse i fagforeningsaktivitet og synet på fagbevægelsens berettigelse. Derefter behandles de forskellige orienteringer i forhold til medlemmernes partipolitiske tilhørsforhold. Indplaceringen i de forskellige orienteringer kan vise sig at være et fingerpeg om medlemmets partipolitiske tilhørsforhold, dog med visse ret interessante undtagelser.

Ikke overraskende er det blandt de røde og grønne medlemmer, vi finder den største andel, der i 1992 svarede Helt enig på spørgsmålet om fagforeningernes nødvendighed, idet 78 procent af disse grupper svarede Helt enig i 1992. Hvad der derimod kan virke overraskende er, at halvdelen af de blå og gule i 1992 svarede Helt enig, og hvis Helt og delvist enig lægges sammen udgjorde denne andel omkring otte ud af ti medlemmer i disse grupper. Så selv blandt de mere individualistisk orienterede medlemmer var der solid opbakning til fagforeningernes nødvendighed. Dette var en indikation på, at individualisme og kollektivitet i 1992 i høj grad kunne ses som to sider af samme sag.

Som det allerede er blevet vist er der et generelt fald i andelen af Helt enig på spørgsmålet omkring fag-

foreningens nødvendighed fra 1992 til 2002. Dette fald forekommer for alle orienteringsformerne (farvegrupper), dog er det mest markant i de individualistisk orienterede grupper (gule og blå). I disse grupper var det i 2002 *kun* omkring hver tredje, der svarede Helt enig. For de kollektivistisk orienterede grupper gjorde det sig gældende for mere end seks ud af ti medlemmer. For alle grupper gør det sig gældende, at opfattelsen af fagforeningernes nødvendighed er blevet svækket.

Hvis Helt enig og Delvist enig slås sammen fremstår faldet i opbakning til fagforeningernes nødvendighed knap så markant. For den røde gruppe er der tale om et fald på 6 procentpoint, og for den grønne gruppe drejer det sig om et fald på 7 procentpoint. For de individualistiske grupper er der tale om et fald på 11 procentpoint for de gule og 17 procentpoint for de blå. Trods disse fald er der stadigvæk en betragtelig andel af de individualistisk orienterede medlemmer, der støtter op omkring fagbevægelsen. I 2002 mente 65 procent af den blå gruppe og 67 procent af den gule gruppe, at fagforeningerne var nødvendige for varetagelse af lønmodtagernes interesser. 16 procent af de blå og 20 procent af de gule svarede dog, at de var Helt eller delvist uenige i, at fagforeningerne

Tabel 6.7: Solidarisk medlemskabsbegrundelse, fordelt på år og orienteringer (pct.)

For at være solidarisk med mine arbejdskammerater /kolleger	Helt enig		Delvist enig		Hverken enig eller uenig		Delvist uenig		Helt uenig		Antal	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Årstal	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Farver												
Rød	51	45	20	19	17	22	4	3	9	11	753	182
Grøn	50	43	19	24	17	19	5	6	9	7	457	95
Blå	25	20	20	15	26	27	10	13	18	25	597	297
Gul	21	20	17	18	26	26	11	9	25	26	619	182
Grå	49	35	17	21	16	20	6	7	13	17	345	71
Total	40	30	18	18	20	24	7	9	15	19	3112	944

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

var nødvendige for varetagelsen af lønmodtagernes interesser, hvilket dog er en minoritet i forhold til de positivt stemte medlemmer fra disse grupper.

Både i 1992 og 2002 er den største andel af Helt enig eller Delvist enig at finde blandt de røde og grønne grupperinger. I 1992 drejede det sig om syv ud af ti i de pågældende grupper. I 2002 var det omkring to ud af tre af disse grupper, der svarede Helt eller delvist enig på spørgsmålet om, at medlemskabet blandt andet var begrundet i solidaritet med arbejdskammeraterne (forskellen er dog ikke sikker for den grønne gruppe). Ikke overraskende var andelen af Helt eller del-

vist enig lavere for de mere individualistisk orienterede medlemsgrupper. I 1992 udgjorde andelen 45 procent af de blå og 38 procent af de gule. Hvad der derimod er overraskende er, at der blandt de gule ikke er sket nogen sikker udvikling, hvorimod andelen blandt de blå er faldet 10 procentpoint. Stadigvæk må man hæfte sig ved, at omkring en tredjedel af medlemmerne i de individualistisk orienterede grupper i 2002 begrundede deres medlemskab i solidaritet med deres arbejdskammerater.

Solidaritet med arbejdskammerater og en individuel orientering blev ikke nødvendigvis oplevet som modsætninger. Dog var ande-

len af Helt eller delvist uenig i de individualistisk orienterede grupper på størrelse med de positivt svarende. Igen er der overraskende nok kun sket en stigning blandt de blå medlemmer, hvor Helt eller delvist uenig-andelen er steget med 10 procentpoint.

Hverken i 1992 eller 2002 var det en selvfølge, at medlemmerne i de kollektivistisk orienterede grupper (rød og grøn) nødvendigvis begrundede deres medlemskab med solidaritet med arbejdskammeraterne. Mere end hver tiende i disse grupper svarede Helt eller delvist uenig på spørgsmålet, dog er der ikke sket nogen sikker udvikling.

Umiddelbart virker det mindre logisk at sammenholde den solidariske medlemskabsbegrundelse med medlemmernes orienteringer, da det er indlysende, at de kollektivistiske grupper vil score højt på dette spørgsmål. Det interessante i denne sammenhæng, hvilket også gælder for spørgsmålet behandlet i tabel 6.6, er imidlertid, at de individualistisk orienterede grupper ikke afviser hverken fagbevægelsens nødvendighed eller, at solidaritet kan være en begrundelse for medlemskab.

Både i 1992 og 2002 var den højeste deltagelsesprocent at finde blandt de kollektivistisk orienterede medlemmer. Omkring halvdelen af de

Tabel 6.8: Deltagelse i faglige aktiviteter, fordelt på år og orienteringer (pct.)

Årstal	Ingen deltagelse		Deltagelse i generalforsamling		Faglige møder i fagforeningen		Fyraftensmøder, studiekreds og lignende		Faglige møder på arbejdspladsen	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Farver										
Rød	51	48	30	24	18	18	13	16	32	33
Grøn	52	51	27	19	21	17	18	16	30	39
Blå	66	65	14	14	8	10	8	8	23	21
Gul	57	65	20	13	9	5	12	15	26	22
Grå	53	64	26	15	14	10	13	14	24	20
Total	56	60	23	16	13	11	12	12	27	26
Antal	3280	964	3278	964	3280	964	3278	964	3276	964

Bemærkning: En respondent kan godt deltage i flere arrangementer, og derfor kan den akkumulerede procent inden for den enkelte gruppe godt være større end 100 pct.

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

blå og grønne i begge undersøgelser deltog i en eller anden form for fagforeningsaktivitet. Medlemmerne i disse grupper er hverken blevet mere eller mindre aktive. For de blå er der heller ikke sket nogen sikker udvikling hverken i forhold til Ingen deltagelse eller på de forskellige former for deltagelse. Omkring en tredjedel af de blå deltog i en fagforeningsaktivitet i 2002. For de gules vedkommende er der sket en udvikling, der er på grænsen til at være sikker fra 57 procent i 1992 til 65 procent af denne orienteringsform, som ikke deltog i nogen form for fagforeningsaktivitet.

I lighed med den generelle udvikling er der sket et fald i Deltagelse i generalforsamling inden for alle grupper med undtagelse af den blå. Faldet er dog ikke sikkert for nogen af grupperne. Dog peger data i retning af en lavere deltagelse på det overordnede niveau i fagforeningen. Både i 1992 og 2002 er den højeste andel af Deltagelse i generalforsamling at finde blandt medlemmerne i den røde gruppe, dog ikke forskelligt fra andelens størrelse i den grønne gruppe, hverken i 1992 eller 2002.

I forhold til faglige møder i fagforeningen er der ikke sket nogen nævneværdig udvikling. Igen fremstår de kollektivistisk orienterede grupperinger som mest aktive. I

1992 er forskellen mellem de kollektivt orienterede og individualistisk orienterede sikker. Nogenlunde samme fordeling kan genfindes i 2002, her er der dog kun sikker forskel mellem den røde gruppe og de to individualistiske grupper.

Deltagelse i fagligt-sociale arrangementer såsom fyraftensmøder, studiekredse eller lignende viser en interessant udvikling. I 1992 lå de blå i bunden med 8 procent, de gule og de røde var på samme niveau, og de grønne var i toppen med en andel på 18 procent. I 2002 har billedet forandret sig. De blå har stadigvæk den laveste deltagelse, som er uændret i forhold til 1992, mens de røde og de gule er kommet på niveau med de grønne. Selv om stigninger for de røde og de gule ikke kan anses for sikre, kunne det være en indikation på en øget orientering både mod arbejdspladsniveauet og set i forhold til deltagelse i fagforeningsaktivitet uden for arbejdspladsen.

Omkring faglige møder på arbejdspladsen var den største andel i 1992 at finde blandt medlemmerne i den røde gruppe, dog kun sikkert forskelligt fra medlemmerne i den blå gruppe. Over tid er der ikke sket nogen sikker udvikling, trods dette er forskellen mellem de kollektivistiske grupper og de indivi-

dualistiske grupper blevet mere markant. De kollektivistiske grupper er mere aktive i faglige møder end de individualistiske grupper.

Trods det at nedgangen i deltagelse på generalforsamlingen ikke er sikker inden for de enkelte farvegrupperinger, vil et forsigtigt skøn være, at medlemmerne inden for de enkelte grupper er blevet mindre interesserede i deltagelse i fagforeringsarbejdet uden for arbejdspladsen. Dette skøn understøttes af, at den generelle udvikling er sikker, samt at udviklingen inden for de enkelte grupper går i samme retning som den generelle udvikling.

I 1992 stemte medlemmerne, der placerede sig i de kollektivt orienterede grupper (de røde og de grønne) normalt til venstre for midten. I 2002 angav omkring hvert fjerde medlem i disse grupper, at de havde stemt på et borgerligt parti ved val-

get i 2001. For de individualistisk orienterede grupper (blå og gul) var den normale stemmeafgivelse i 1992 knap så entydig. Faktisk stemte majoriteten af de blå normalt til venstre for midten. I 2002 var tendensen dog klarere, da majoriteten nu ved valget i 2001 stemte på et borgerligt parti. Stadigvæk stemte omkring en tredjedel af disse medlemmer til venstre for midten.

Fordelingerne på partivalget giver en indikation på, at de forskellige orienteringer ikke nødvendigvis kan forstås i forhold til partipolitisk observans. Derimod går de forskellige orienteringer til en vis grad på tværs af de partipolitiske skel, selv om hovedmønstret fortsat er, at de røde og de grønne stemmer mest til venstre for midten og de blå mest markant til højre for midten.

Selv om den teoretiske diskussion inden for samfundsvidenskaben er

Tabel 6.9: Medlemmerne orienteringer, fordelt på år og partivalg (pct.)

Årstal	Rød		Grøn		Blå		Gul		Grå	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Partivalg										
Venstre for midten	88	70	85	68	57	31	44	36	79	74
Midten	3	4	5	8	8	6	15	10	5	2
Højre for midten	9	27	10	25	36	64	42	54	16	24
Antal	670	155	422	80	464	267	520	163	280	62

Kilde: APL og 2002-undersøgelsen.

meget fokuseret på nedbrydning af traditionelle fællesskaber (herunder fagbevægelsens) og en kraftig grad af individualisering, så viser analysen, at LO-fagbevægelsen står relativt stærkt blandt deres medlemmer. Det er dog et sammenfattende resultat, at styrkepositionen i perioden 1992-2002 er blevet noget svækket, idet tilslutningen til de kollektivistiske orienteringer har været faldende. Trods faldet befinder den generelle opbakning sig fremdeles på et ganske højt niveau. Denne situation går hånd i hånd med et markant stærkere borgerligt partitilhørsforhold, målt ved medlemmernes stemmeadfærd. Måske understøttet af en lidt stærkere orientering mod tilslutningen til materielle værdier.

Set ud fra et handlingsperspektiv har det vist sig, at alle orienteringer er mindre tilbøjelige til at deltage i fagforeningsaktiviteter uden for arbejdspladsen.

Afslutningsvis peger alt i retning af, at individualiteten skal forstås inden for rammerne af kollektivet. Denne *individualistiske kollektivitet* er primært fokuseret omkring det lokale, hvilket underbygges af deltagelsen i lokalt fagforeningsarbejde. Typerne findes fortsat. Men der er samtidig over tid sket forskydninger mellem orienteringerne, væk fra kollektivistiske værdier, uden dermed at tage afsked med kollektivet endsige den kollektive organisering som fagbevægelsen udgør.

7 Medlemmer og fagbevægelse i det nye årtusinde

Indledningsvis foretog vi en opregning af de væsentligste hovedtræk ved det nuværende samfund og forsøgte at kigge lidt i krystalkuglen for derved at få tegnet konturerne af fremtidens vidensbaserede servicesamfund. Alt med det sigte at få lagt nogle spor for forståelse af udviklingen i LO-lønmodtagernes værdi- og interesseudviklinger. Der blev rejst forventninger om synlige udviklinger, men det blev også formuleret som et åbent spørgsmål, om der i perioden 1992-2002 ville ske afgørende skred i medlemmernes værdier og interesseforståelser.

Analysen af medlemmernes værdi- og interesseudvikling fra 1992-2002 har som sit hovedresultat påvisningen af en samtidighed af både stor konstans og betydelige forandringer, på enkeltområder med tendens til et egentligt værdiskred. Som sådan kan analysen være i stand til at give et nyttigt korrektiv til både faglitteraturens udsagn og de mange forholdsvis fritsvævende forestillinger i den offentlige debat om, at moderne menneskers værdier automatisk og omfattende ændrer sig som følge af stadig hurtigere samfundsmæssige

omstillinger. Udviklingen mod et servicesamfund karakteriseret ved voksende feminisering, vidensbaseret og individualisering på arbejdsmarkedet synes således ikke uden videre at lade sig omsætte til nye bevidstheder hos LO-lønmodtagerne.

I det følgende er det tanken at konkludere på en række af analyseresultaterne gennem en nærmere omtale af såvel det varige som det foranderlige i værdi- og interesseudviklingen. Afslutningsvis skal det forsøges at perspektivere analysens resultater i forhold til nogle af de udfordringer, LO-fagbevægelsen som følge af analysen må formodes at stå overfor.

7.1 Konstans

Med konstans mener vi, at der på en række områder ikke er registreret nogen nævneværdige udviklinger i holdnings-, værdi- og interesse-mønstre på trods af medlemmernes individuelle aldring, generationseffekter og ti års samfundsudvikling. Dette opfatter vi som et lige så væsentligt analyseresultat, som områder, hvor der faktisk er en udvikling at spore.

Der var en klar forventning til en fortsat individualisering af lønmodtagerne. Den er gjort til skamme i den forstand, at der har vist sig at være en usvækket tilslutning til fællesskabet på arbejdspladsen og et udbredt ønske om at få mere medindflydelse på arbejdets konkrete tilrettelæggelse. Den arbejdspladsnære kollektivitet synes at være fuldt intakt, sammenlignet med situationen i 1992. Fællesskabsforståelsen bygger på et stærkt islæt af gode sociale relationer til kollegerne og kan tilsyneladende godt forenes med en fortsat vækst i orienteringen mod, at medlemmerne også vil have tilgodeset deres egne behov i arbejdslivet, fx i form af mere individuel aflønning.

Værdiernes generationsafhængighed er bekræftet på visse områder. Tesen om, at når værdier en gang er dannet, så fastholdes værdimønstrene i samme generation over årene, er på nogle områder bekræftet, fx i forhold til forståelsen af medlemskabet, hvor den solidariske og den instrumentelle medlemskabsbegrundelse synes at være klart generationsafhængig og dermed mindre påvirkelig af det enkelte medlems alder og den samfundsmæssige udvikling.

Et andet område, hvor der ligeledes er sket meget lidt, er medlemmer-

nes forhold til arbejdets rolle i tilværelsen og arbejdets indhold. Arbejdet står fortsat som en meget central del af lønmodtagertilværelsen, men det gør fritiden også. Der er altså ikke sket en total nedbrydning af det opdeltede lønmodtagerliv i en arbejdsdel og en fritidsdel. Analysen viser derudover, som i 1992, at forestillingen om det gode arbejde bygger på en samtidig og afbalanceret tilstedeværelse af arbejdets muligheder for personlig udvikling, sociale kvaliteter samt dets mere materielle udbytte, og balancen imellem disse komponenter er stort set uforandret. I forhold til den generelle samfundsdebat, som hævder selvrealisering og personlig udvikling som centralt fokus for lønmodtagerne, er det overraskende resultat af denne undersøgelse, at der i 2002 sammenlignet med 1992 ikke er sket en øget interesse for større fokusering på efteruddannelse og ønsket om et mere udviklende arbejde.

Holdningen til de opgaver, fagforeningsarbejdet skal beskæftige sig med, er kun undergivet små forandringer i medlemmernes prioritering. Dog er det således, at analysen ender med at tegne en profil af et fagforeningsarbejde, der koncentrerer sig om mere traditionelle spørgsmål vedrørende løn- og arbejdsforhold med en yderligere

nedprioritering af *24-timers medlemskabet* til følge.

I medlemmernes velfærdsforestillinger indgår velfærdsstatens ydelser stadig med stor vægt. Analysen har vist, at opbakningen til velfærdsstaten fortsat er stærk. Men nok på et lidt mere instrumentalistisk grundlag, hvor opbakningen ikke er betingelsesløs, men forudsætter kvalitet i det offentliges virke. Det gælder såvel i forhold til dens velfærdsyndende institutioner, bortset fra de kulturelle, som over for forsørgelsessystemerne og den nødvendige fælles skattefinansiering.

I pejlingen af medlemmernes holdning til den overordnede samfundsudvikling er der fortsat stor tilslutning til demokratiske grundværdier, samfundsmæssige vækstsmål, bekæmpelse af arbejdsløsheden, samt sikring af et godt miljø og ro og orden i samfundet.

7.2 Forandring

Vender vi os mod en række områder hvor der er registreret sikre forandringer, der med større eller mindre styrke kan henføres til de tre typer af hovedforklaringer – alderseffekten, generationseffekten og periodeeffekten, er der tale om en række interessante udviklinger hos medlemmerne.

Indledningsvis kan det noteres, at medlemsprofilen i 2002 ser anderledes ud, målt på en række baggrundsvariable. Der er tale om et højere aldersgennemsnit og et højere uddannelsesniveau med klart flere med en erhvervskompetencegivende uddannelse. Konjunktursituationen afspejler sig ved, at der er langt færre arbejdsløse og den politiske konjunktur afslører sig ved, at medlemmerne i langt større grad end i 1992 i dag er tilbøjelige til at stemme på borgerlige partier på valgdagen.

Kønsarbejdsdelingen i samfundet er opretholdt, og mænds og kvinders forskellige samfundsmæssige position har givet klare forskelle i en række værdispørgsmål. Analysen viser dog, at der på en og samme tid er tale om både en forøgelse og en formindskelse af forskelle mellem kønnene. Førstnævnte er sket bl.a. på grønne områder som fx synet på vigtigheden af miljøbeskyttelse, mens en nivellering især er sket på spørgsmål vedrørende lønnens betydning som velfærdsmål, udbredelsen af incitamentsbaserede løndannelsesmekanismer og mindre tilslutning til fordelingspolitiske mål for samfundsudviklingen.

Den økonomiske højkonjunktur har klart styrket medlemmernes tiltro til egen styrke på arbejdsmarkedet.

De oplever ikke, at mangel på kvalifikationer vil være en stor hindring for deres evne til at begå sig på arbejdsmarkedet, ligesom de ikke anser arbejdsløshed for så stor en trussel som i 1992.

Der forekommer en mindsket kollektiv orientering i forhold til interesse- og fagforeningsforståelsen. Det viser sig især ved en svagere solidarisk begrundelse for medlemskab af fagforeningen, en vigende tilslutning til at faglig organisering er en nødvendighed for lønmodtagerne, et fald i deltagelsesfrekvensen i forhold til fagforeningsaktiviteter – bortset fra den, der udspiller sig i arbejdspladsnære sammenhænge, og endelig i ønsket om en smallere, mindre samfundsorienteret opgaveprofil for fagbevægelsens arbejde. Identifikationen med fagforeningen hentes i dag i en mere tydelig orientering over mod en nyttepræget tilgang, hvor værdimæssige forhold og politiske mål træder mere i baggrunden.

Den føromtalte generelle opslutning bag velfærdsstaten sker imidlertid samtidig med, at der er sket en ændring i velfærdsprofilen. Den drejer over mod en mindre stærk fordelingspolitisk prioritering, hvor målsætninger om at fremme udlig- ning af sociale skel i befolkningen mister styrke som mål for en positiv samfundsudvikling.

I forhold til spørgsmålet om mere indflydelse i arbejdslivet er der udtrykt et klart lavere ønske om at få medbestemmelse på arbejdsplad- sens overordnede beslutninger, samtidig med at der er lavere for- dringer til fagbevægelsens arbejde for at forøge dens samfundsmæssige indflydelse. Der er samtidig en markering af, at afstanden mellem fagbevægelsens ledelse og medlemmerne opleves som forstærket. Derimod er der tale om, at forholdet til ledelsen på arbejdspladsen er blevet bedre, idet ledelsen ifølge medlemmerne tager flere hensyn til personalet end i 1992.

I 1992 blev der afdækket en egentlig *unge-problematik*, hvor de unge medlemmer havde en klart mindre identifikation med fagforenings- medlemskabet. Denne problematik er generelt forstærket, idet de unge medlemmer har en mærkbart svagere identifikation med fagbevæ- gelsen end de ældre medlemmer. Det må imidlertid bemærkes, at der – ganske vist på et noget usik- kert statistisk grundlag – er af- dækket tendenser til, at medlem- mer under 25 år måske er ved at nyorientere sig mod at genoplive de solidaritetsmæssige begrundelser for fagforeningsmedlemskabet.

Analysens overordnede problemstil- ling om bevægelser i medlemmer-

nes orienteringer på kollektivism- og interessedimensionerne lader sig bedst sammenfatte ved at analysere medlemstyperne, som det stadig forekommer meningsfuldt at operere med. *Velfærdsarbejderen* med de kollektivistiske og materielt orienterede værdisæt findes, men med en smule vigende udbredelse. Det samme gælder *Funktionæren* med de kollektivistiske og immaterielt orienterede værdisæt. Derimod er der set i lyset af tendenser til samfundets modernisering en særdeles bemærkelsesværdig stagnation i det individualistisk og immaterielt orienterede *Karrieremenneskes* udbredelse blandt medlemmerne. Endelig forekommer der en massiv vækst i de individualistiske og materielt orienterede *Liberalisters* udbredelse, hvilket alt i alt i ét udtryk afslører, at den mere afkollektiverede interesseforståelse og den lidt mere materielle orientering omkring markeringen af velfærdsbehovene er slået igennem med betydelig kraft. Det bemærkelsesværdige er derudover, at analysen trods dette ikke lader sig udlægge som en stærkt fremadskreden egoisering af medlemmerne. Tværtimod lader disse positioner sig stadig forene med opslutning omkring såvel det arbejdspladsnære fællesskab som den faglige organisering i det hele taget. Ikke mindst blandt kvinderne tyder det på, at orienteringer væk

fra *Velfærdsarbejderen* og *Funktionæren* ikke blot lader sig forstå som en afvisning af kollektivet. Kvinders fortsatte faglige organisering synes at være forbundet med en samtidig orientering mod en øget nytteorienteret tilgang. Fællesskabet er værdifuldt for kvinder, men det skal tjene et konkret formål.

7.3 Konstans kontra forandring

I indledningen blev der refereret til betydningen af centrale træk i den samfundsmæssige udvikling. Sat på kort formel talte vi om service-samfundets fortsatte bevægelse over mod et stadig mere vidensbaseret samfund med radikalt nye organisationsformer i arbejds- og samfundslivet. Med den efterfølgende formodning, at dette forhold måtte forventes med stor sandsynlighed at ville forandre lønmodtagernes bevidstheder, både i forhold til arbejdslivets indretning men også i forhold til den samfundsmæssige udvikling i mere bred forstand. Set i lyset af ovennævnte konklusioner på analysen mener vi os i stand til på det overordnede plan med betydelig sikkerhed at konkludere, at LO-lønmodtagernes værdier og interesseforståelser nok så meget er præget af bevidsthedsmæssige konstanter end af stærke individualistiske værdiskred og bortvejren af kollektive interesse-

forståelser. Det forholder sig således, at LO-lønmodtagernes værdisæt fortsat i stor udstrækning er præget af immaterielle værdier med vægt på sociale elementer, ligesom der eksisterer en interesseforståelse, der baserer sig på lønmodtagerkollektivet i det nære. Faglig organisering og faglig aktivitet, som kom til verden i industri-samfundets epoke, synes derfor stadig at have et relativt værdifast grundlag hos LO-lønmodtagerne i et vidensbaseret servicesamfund.

7.4 Fagbevægelsesperspektiver

Fagbevægelsen findes på mange niveauer. Og perspektiverne af denne undersøgelse vil vise sig at være forskellige alt efter hvilket niveau, der fokuseres på.

Som det første perspektiv kan det slås fast, at der stadig er nogenlunde sikker grund under fødderne i forhold til, at lønmodtagerne lader sig organisere fagligt i Danmark. Uanset meget forskellige grundholdninger på en række værdispørgsmål er der blandt LO-lønmodtagerne en stor tilbøjelighed til at ville være medlem af en fagforening. Men næppe på et hvilket som helst grundlag. Medlemskab er forbundet med fordringer til organisationen på flere fronter. Der er krav til en bestemt fagpolitisk profil, politikførelsen skal ske i medlemmernes

øjnehøjde og demokratiske beslutningssystemer skal være velfungerende. I forhold til påvirkning af lovgivningen synes initiativer, der retter sig bredt mod folketingets partier at være medlemmernes signal.

Analysen peger derudover på behovet for en stærkere fokusering af fagbevægelsens opgaveportefølje over mod mere traditionelle fagforeningsopgaver. Der kan være tale om en mindre miljøorienteret og velfærdsmæssigt mindre bredt arbejdende fagbevægelse til fordel for bestræbelse på at opfylde medlemmernes arbejdslivsnære behov, hvorved opnåelse af gode løn- og arbejdsforhold står mere centralt. Dette kan tolkes som en linje, der er mere orienteret mod medlemmer med fast arbejdsmarkeds-tilknytning, og som tager mindre vare på arbejdsmarkedets udsatte grupper. Heri ligger en betydelig udfordring for en fagbevægelse, der bygger på et idegrundlag, hvor solidaritetsforestillinger også omfatter arbejdsmarkedets ydergrupper.

For det tredje synes der behov for videreudvikling af den faglige aktivitet i form af en øget satsning på den arbejdspladsnære aktivitet og en decideret udviklingspræget indsats i det lokale fagforeningsarbejde. Potentialer for faglig aktivitet

synes klart at være til stede, så længe den udspiller sig på arbejdspladsniveauet.

Endelig er hvervning af unge medlemmer og prægning af de unges holdninger meget afgørende for fagbevægelsens fremtidige muligheder, fordi holdningsdannelsen på vigtige værdifelter delvist følger generationsbestemte spor. ”Hvad man i ungdommen annammer, man i voksendommen ikke glem-

mer” synes at kunne være en afgørende ledetråd for understregningen af, at grundlaget for fremtidens fagbevægelse støbes blandt de unge medlemmer – her og nu. Udfordringen ligger med andre ord fremdeles i, at gøre det faglige arbejde attraktivt for de unge, så de selv kan være med til at udvikle fagbevægelsens værdisæt og formulere de strategier og handleplaner, der passer til en fagbevægelse i det moderne samfund.

Bilag 1

Spørgeskemaundersøgelsernes tilrettelæggelse

Undersøgelseernes datagrundlag

Datagrundlaget for 1992-undersøgelsen og 2002-undersøgelsen blev indsamlet som postspørgeskema. Selve forløbene for indsamlingerne og udvælgelserne af respondenter var dog forskellig, hvilket vil blive beskrevet i nedenstående.

Undersøgelseernes udvælgelse af respondenter

Selve udvælgelsen af respondenter til de pågældende undersøgelser foregik på følgende måde. I 1992 blev stikprøven udtaget ved hjælp af en stratificeret udvælgelse fra de enkelte LO-forbunds medlemsregistre. Forbundene blev bedt om at rense deres medlemsregistre for pensionister og andre medlemmer, der ikke var i arbejdsstyrken. De mindre forbund udtrak forholdsvis flere medlemmer til stikprøven end de større forbund. Denne stratificering blev foretaget for at sikre et repræsentativt udsnit af specielt de mindre forbunds medlemmer. Efterfølgende blev der vægtet for denne stratificering, så antallet af medlemmer inden for de forskellige forbund i undersøgelsen kom til at afspejle det enkelte forbunds relati-

ve størrelse medlemstalsmæssigt. Stikprøvens størrelse var på 5317.

Da 2002-undersøgelsen ikke blev foretaget i samarbejde med LO eller LO's forbund, har det ikke været muligt at benytte deres medlemsregistre. Samtidig blev det fra starten besluttet, at surveyundersøgelsen skulle omfatte alle lønmodtagere på LO-, FTF- og AC-områderne samt øvrige organiserede og uorganiserede. Det implicerede, at stikprøven måtte blive et tilfældigt udsnit af hele befolkningen i alderen 16-64 år. Da en sådan stikprøve ville inkludere både lønmodtagere og ikke-lønmodtagere (fx uddannelsessøgende, selvstændige, førtidspensionister), måtte der iværksættes en screeningsprocedure, der kunne frasortere ikke-lønmodtagerne.

Efter grundige overvejelser af fordele og ulemper ved forskellige metoder (telefoninterviews, personlige interviews og postspørgeskema) endte det med, at vi valgte en postspørgeundersøgelse med en stikprøve på 6000 personer. At tallet blev så højt skyldtes, dels at vi ud fra foreliggende befolkningsstatistik på forhånd vidste, at næsten en tredjedel af de udtrukne ville være ikke-lønmodtagere, dels at vi måtte sikre, at antallet af udtrukne på LO-området blev så stort, at det tilod en statistisk sammenligning

med APL-undersøgelsen fra 1992. Screeningen blev foretaget på den måde, at der sammen med spørgeskemaet blev udsendt et kort frameldingsskema, som ikke-lønmodtagerne skulle udfylde og returnere.

Undersøgelsesernes dataindsamling

Datagrundlaget for 1992-undersøgelsen blev indsamlet af forskergruppen i tidsrummet april 1992 til juni 1992. Selve fremgangsmåden var som følgende: 2. og 3. april 1992 blev samtlige spørgeskemaer udsendt. For at sikre en så høj svarprocent som muligt blev der den 23. april iværksat en rykkerprocedure, som bestod af en skriftlig opfordring til at besvare spørgeskemaet. Den 6. maj blev anden rykkerskrivelse medfølgende et nyt spørgeskema udsendt til de medlemmer, der endnu ikke havde besvaret spørgeskemaet. Tredje og sidste rykkerprocedure blev foretaget i uge 20 1992, hvor medlemmer, der endnu ikke havde besvaret spørgeskemaet, blev ringet op. Medlemmerne havde under hele perioden mulighed for at besvare spørgeskemaet telefonisk, hvilket ca. 200 medlemmer benyttede sig af. Den 15. juni stoppede indsamlingen af spørgeskemaer (Jørgensen, Henning (1992b): 24-25).

Indsamlingen af datagrundlaget for 2002-undersøgelsen foregik en

smule anderledes. Den 3. juni 2002 blev spørgeskemaerne udsendt. Den 17. juni blev der udsendt en skriftlig rykker. Den 26. juni startede en telefonisk rykkerprocedure og den 22. august blev spørgeskemaet igen udsendt til de personer, der endnu ikke havde reageret på de tidligere rykkerprocedurer. Efterfølgende viste det sig imidlertid ved databehandlingen, at der kun ved halvdelen af de 1903 indkomne besvarelser fra fagforeningsmedlemmerne var angivet navn på fagforening. De manglende identifikationer af fagforeningsmedlemskab blev vurderet som utilfredsstillende. Derfor blev der i uge 39-41 2002 foretaget opringer til disse respondenter for at få afklaret deres fagforeningstilhørsforhold. Det lykkedes at få fat i størsteparten (737 ud af 951, mens 214 ikke kunne træffes efter fire opkald) af respondenterne med manglende identifikation. Det praktiske arbejde med pilottest af spørgeskemaet, udsendelse og rykkerprocedure blev varetaget af analysebureauet DMA/Research.

Undersøgelsesernes svarprocent

I 1992 lykkedes det at opnå en svarprocent på 63,8 procent og en analyse på daværende tidspunkt vurderede, at repræsentativiteten overordnet set var tilfredsstillende, se tabel 1.

Tabel 1: Svarprocent i 1992-undersøgelsen

Medlemmer	
Stikprøven	5317
Antal svar i stikprøven	3390
Beregnet svarprocent	63,8

Kilde: APL og Jørgensen, Henning (1992b).

I 2002 lykkedes det imidlertid ikke at opnå samme svarprocent. Her var svarprocenten på 53,6 procent (se tabel 2).

Vi har ikke direkte oplysninger om hvor stor en andel af de 6000 i stikprøven, der er lønmodtagere (inkl. arbejdsløse). Men da der er tale om en meget stor tilfældig stikprøve, vil den med stor sikkerhed fordele sig ligesom befolkningen som helhed. Fra Danmarks Statistik ved vi at 72,3 procent af befolkningen i aldersgruppen 16-66 år i 2002 var lønmodtagere (inkl. arbejdsløse), mens de resterende 27,7 procent

enten var selvstændige, medhjælpende ægtefæller eller stod uden for arbejdsstyrken (Statistisk årbog 2003, tabel 141). Dvs. at vi med stor sikkerhed kan antage, at de 6000 udtrukne fordeler sig på samme måde. På basis heraf kan svarprocenten for både de udtrukne lønmodtagere og ikke-lønmodtagere beregnes som vist i tabel 2.

Som det fremgår, er den beregnede svarprocent for gruppen af ikke-lønmodtagere langt højere end for lønmodtagerne. Dette er ikke overraskende, da det er langt lettere at

Tabel 2: Svarprocent i 2002-undersøgelsen

	Lønmodtagere	Ikke-lønmodtagere
Befolkningen (16-66 år) *	2.606.400	998.100
Befolkningen (16-66 år) pct.	72,3	27,7
Stikprøven, beregnet	4338	1662
Antal svar i stikprøven	2327	1484
Beregnet svarprocent	53,6	89,3

* Danmarks Statistik bruger afgrænsningen 16-66 år, mens stikprøven omfatter de 16-64 årige. Denne lille divergens anses dog ikke for at have nogen væsentlig betydning.

Kilde: Statistisk Årbog 2003 og 2002-undersøgelsen.

tilkendegive, at man ikke er lønmodtager end at besvare det forholdsvis omfattende spørgeskema.

Det afgørende spørgsmål er, om der kan være systematiske forskelle mellem de lønmodtagere, der har besvaret skemaet, og de, der ikke afgav svar. Denne mulighed kan nøjere undersøges ved at sammenligne det indkomne svarmateriale på de punkter, hvor vi fra den offentlige statistik kender den samlede lønmodtagergruppes fordeling.

Belysning af datamaterialets repræsentativitet i 2002-undersøgelsen

I forhold til indeværende undersøgelse er det af primær interesse at tjekke, hvorvidt andelen af respondenterne i 2002-undersøgelsen, der angiver, at de er medlem af et af LO-forbundene, er repræsentative.

I tabellen nedenfor er det indkomne svarmateriale sammenlignet med tilgængelig lønmodtagerstatistik fra 2002 (Statistisk årbog 2003) og tallene for LO's vedkommende er hentet fra LO's årsberetning 2001-2002.

Samlet set giver procenterne ikke 100. Den resterende andel udgøres af respondenter, der ikke er relevante i sammenhængen. (Disse grupper er Udenfor hovedorganisation (dvs. Centralforeningen for Stampersonel, Dansk Fængselsforbund, Dansk Journalistforbund og Danske Sælgere): 26 respondenter, Ikke angivet medlemskab: 214 respondenter, Medlem af anden organisation (dvs. Danmarks Skolelederforening, Firmafunktionærerne, Funktionærkartellet, Kristelig Fagforening, Teknikersammenslutningen og Sammenslutningen af

Tabel 3: Stikprøvevurdering, fordelt på hovedorganisation i 2002-undersøgelsen

	Lønmodtagere som helhed, antal og pct.		Respondenter, antal og pct.	
	Antal	Pct.	Antal	Pct.
Samlet arbejdsstyrke	2.606.400	100	2327	100
Organiseret under				
LO	1.219.575	46,8	970	41,7
FTF	356.058	13,7	371	16
AC	160.547	6,2	141	6,1
LH	75.539	2,9	89	3,82

Kilde: Statistisk Årbog 2003, LO's Årsberetning 2001-2002 og 2002-undersøgelsen.

Danske Lægeseekretærer): 71 respondenter, Ikke medlem: 424 respondenter, og 1 respondent, som var medlem af en faglig organisation i udlandet).

Tilsyneladende har vi i undersøgelsen en underrepræsentation af LO-forbundenes medlemmer og en overrepræsentation af FTF'ere og LH'ere. Trods disse mindre afvigelser mener vi, at repræsentativiteten af undersøgelsen er relativt tilfredsstillende, hvilket understøttes af efterfølgende vurdering på andre hovedvariable.

Ser vi videre på kønsfordelingen optræder der heller ikke den store forskel mellem LO-forbundenes medlemsskare og respondenternes fordeling. Opdelingen på køn i nedenstående tabel beror dog i højere grad på egne beregninger. Dansk Metal og Forbundet Træ-Industri-Byg har ikke opgjort deres hvilende medlemmer på køn. Kønnenes andel af de hvilende medlemmer er derfor beregnet ud fra kønnenes

andel af det samlede medlemstal i de pågældende fagforeninger. Den mulige fejlmargen denne beregningsmetode medfører, bevirker at den kønslige opdeling af de *aktive* medlemmer bliver en smule usikker, det indvirker dog ikke på undersøgelsens repræsentativitet.

I forhold til den officielle kønsfordeling i LO er forskellen i forhold til 2002-undersøgelsen forsvindende lille og repræsentativiteten må siges at være høj.

Det er desværre ikke muligt at undersøge LO-andelens repræsentativitet i forhold til andre baggrundsvariable, da disse kun er opgjort i forhold til LO-forbundenes medlemmer og ikke på LO-niveau.

I et forsøg på at få en vis form for stikprøvevurdering vil vi sammenligne hele arbejdsstyrken med medlemmerne i 2002-undersøgelsen på alder, sektor og beskæftigelsessituation. Selv om det ikke er den optimale løsning, så giver det

Tabel 4: Stikprøvevurdering for medlemmer af LO-forbund, fordelt på køn i 2002-undersøgelsen (antal, pct.)

	Medlemmer, generelt		Medlemmer i 2002-undersøgelsen	
	antal	pct.	antal	pct.
Inden for LO	1.219.575	100	970	100
Kvinder	594.892	48,8	477	49,2
Mænd	624.683	51,2	493	50,8

Kilde: LO's Årsberetning 2001-2002 og 2002-undersøgelsen.

Tabel 5: Stikprøvevurdering, fordelt på alder, sektortilhørsforhold og beskæftigelsestilstand i 2002-undersøgelsen (pct.)

	Lønmodtagere som helhed	L0-lønmodtagerne
16-19 år *	5,2	2,6
20-29	20,9	18,5
30-39	25,9	23,0
40-49	23,2	30,0
50-59	21,3	23,5
60-66	3,4	2,3
Offentlig ansat	36,9	38
Privat ansat	63,0	62
Heltidsansat	85,1	86,7
Deltidsansat	14,9	13,3

* Danmarks Statistiks alderskategorier er forskudt med et år i forhold til undersøgelsens, dvs. hvor DS fx opererer med kategorien 20-29 år, har vi i undersøgelsen anvendt 21-30 år. Desuden skal det bemærkes, at den ældste alderskategori kun dækker de 61-64 årige i undersøgelsen.

Kilde: Statistisk Årbog 2003 og 2002-undersøgelsen.

et fingerpeg om eventuelle skævvridninger i datamaterialet.

I forhold til hele arbejdsstyrken er der i datamaterialet en lille skævvridning, når vi ser på aldersvariablen. Der er en lille underrepræsentation af respondenter under 40 år og en lille overrepræsentation af respondenter over 40 år. Skævvridningen er dog af mindre omfang og vi vurderer derfor, at det ikke giver problemer i forhold til indeværende undersøgelse.

De offentligt ansatte respondenter er en smule overrepræsenterede i

forhold til de privatansatte, ligeledes er de heltidsansatte. Det er dog mindre forskelle, og derfor vurderer vi, der ikke noget, som tyder på alvorlige skævheder i materialet, så repræsentativiteten må umiddelbart vurderes til at være tilfredsstillende. Der skal dog tages det forbehold, at arbejdsmarkedet for medlemmerne ikke 100 procent afspejler arbejdsmarkedet som helhed, men kun tilnærmelsesvis. Derfor er denne stikprøvevurdering en smule usikker.

Ud fra stikprøvevurderingen kan vi naturligvis ikke slutte, at der

ikke kan være skævheder på områder, der ikke lader sig kontrollere ved hjælp af den offentlige lønmodtagerstatistik. Det kunne fx gælde på uddannelsesvariablen, hvor vi har en indikation af, at der kan være tale om et selektivt bortfald, der betyder, at medlemmer uden erhvervskompetencegivende uddannelse formentlig er underrepræsenteret i undersøgelsen. Deskriptive fordelinger skal derfor tages med et vist forbehold, mens statistiske sammenhænge kan anses for gyldige, fordi deres retning ikke vil påvirkes af eventuelle repræsentativitetsproblemer.

Validering af 2002-undersøgelsens datamateriale

Spørgsmålet om kvaliteten og bæredygtigheden af vores data er yderst vigtig at forholde sig til. Ud over at vores undersøgelsesdata skal være repræsentative for medlemmerne af LO-forbundene, for at vi kan sige noget dækkende, må man også kræve høj gyldighed og pålidelighed.

Gyldighed kaldes også spørgsmål om validitet, hvilket kan brydes op i to elementer, ydre og indre validitet. Ydre validitet er et konkret empirisk spørgsmål om, hvordan målingen, dvs. spørgeskemaudfyldelsen, indfanger de reelle erfaringer, vurderinger og meninger i

medlemsskaren. Sikkerheden for gyldige svar er formentlig størst ved faktuelle spørgsmål, men kan være vanskeligere at vurdere, når vi ser på vurderings- og især opinionsspørgsmål.

Vi vurderer, at der er en generel høj operationel måledygtighed i spørgeskemaet. Dernæst er der intet, der peger på, at respondenterne har ønsket at afgive ukorrekte oplysninger eller systematisk fordreje svar. Samlet kan det således vurderes, at når det gælder opinionsspørgsmål, må man antage en betinget til god ydre validitet og en høj validitet ved øvrige baggrundsplysninger.

Indre validitet drejer sig om, hvorvidt spørgeskemaet er konstrueret korrekt og entydigt. Det involverer forhold som spørgsmålsformulering, kontrolspørgsmål og skemaopbygning, men også om svarmuligheder. Vi anvender fx svarkategorierne Helt enig, Delvist enig, Hverken enig eller uenig, Delvist uenig og Helt uenig ved holdningsspørgsmål, hvor midterkategorien antages at udtrykke noget kvalitativt, hvorved svarkategorien Ved ikke ikke optræder. Vi vurderer den indre validitet til at være rimelig høj, men det er åbenbart, at denne kan være svækket ved enkelte målinger, hvor respondenter-

ne tvinges til at prioritere entydigt mellem disse fem muligheder. Der kan være konstruktionsfejl indbygget heri. Men den relativt lave andel af respondenter, der ikke har svaret på spørgsmålene – på mellem 2 procent og 4 procent – indikerer, at problemet er af forholdsvis ringe omfang.

Der er i 2002-undersøgelsen foretaget en stikprøvekontrol af indtastningen fra spørgeskema til datasæt. Besvarelsene ved fem spørgsmål i 48 spørgeskemaer er talt op, og resultatet heraf er sammenholdt med de besvarelser, analyseinstituttet har indtastet i datasættet. Spørgsmålene havde forskellige skaleringer. Ved fire spørgsmål, som svarer til de skaleringer, der er anvendt i spørgsmålene i denne undersøgelse, med tilsammen 192 indtastninger, var der ingen fejl i indtastningen. Ved det femte spørgsmål, som var et åbent spørgsmål med flere svarmuligheder, som ikke anvendes i denne undersøgelse, havde analyseinstituttet ved respondentens dobbelt-svar systematisk valgt at indtaste én af de to svarmuligheder, hvor den rigtige indtastning bør være Ugyldigt svar. Denne indtastningsfejl berører ikke denne undersøgelse, da åbne spørgsmål ikke indgår. Konklusionen af kontroloptællingen er herved, at den bekræfter

den forholdsvis positive gyldighedsvurdering.

Spørgsmålet om pålidelighed – eller reliabilitet – handler om hvor stabile og sikre de afgivne svar er. Der skal ideelt set være konsistens over tid, for at man kan tillade sig at postulere en høj reliabilitet. Kravet herom kan på den anden side siges at indeholde en modsigelse, idet man måler på et tidspunkt, og ved målinger på et nyt tidspunkt kan udviklinger og erfaringer føre til, at der måles ændrede opfattelser. I denne sammenhæng er det særligt vigtigt at være opmærksom på, at centrale begreber og termer kan have ændret indhold i perioden 1992-2002. Med dette forbehold er det vores vurdering, at der er en betinget god til høj reliabilitet.

Undersøgelsesnes hovedforklaringsmodeller

1992-undersøgelsen og 2002-undersøgelsen giver mulighed for at undersøge udviklingen i medlemmernes tilkendegivelse på en lang række områder. Det strækker sig lige fra medlemmernes oplevelse af deres arbejde, og hvordan de forstår dette arbejde, hvordan de forholder sig til deres fagforening, hvorfor de er medlemmer og hvilke opgaver de mener, at fagforeningerne i fremtiden skal vægte højest samt beskæftige sig mest

med. Det handler om, hvilke værdimæssige prioriteringer medlemmerne mener, at fagforeningerne skal fokusere på og arbejde for. Det giver altså samtidig et billede af, hvilken retning medlemmerne mener, samfundet skal bevæge sig i, og hvordan fagforeningerne kan påvirke denne udvikling. Samtidig er der også i undersøgelserne spurgt ind til, hvordan medlemmerne forholder sig til mere generelle politikspørgsmål, som umiddelbart ligger ud over, hvad fagforeningerne kan forventes at skulle arbejde med. Disse spørgsmål giver en indikation af, hvordan medlemmerne mener, samfundet skal udvikle sig.

Ud over spørgsmål omkring medlemmernes holdninger og værdier bliver der også spurgt mere direkte ind til medlemmernes fagpolitiske aktivitet, så det er altså muligt i et vist omfang at koble medlemmernes værdimæssige udsagn med faktisk deltagelse på den fagpolitiske arena.

I indeværende rapport vil der primært blive fokuseret på udviklingen over tid og i forbindelse med undersøgelser, hvor en sådan mulighed er til stede er det interessant at undersøge, hvad der bevirker de værdimæssige forandringer eller fraværet af samme. Den me-

todik, der vil være det primære omdrejningspunkt i denne rapport, bliver i faglitteraturen kaldt *kohorteanalyse*. Inden for denne tilgang til analysen af datamaterialet er der tre forklaringer på udviklingen over tid:

- Kohorteeffekt
- Alderseffekt
- Periodeeffekt

Uden nærmere forklaring kan disse begreber virke en smule uklare. Derfor vil der kort blive redegjort for forståelsen af disse effekter.

Kohorteeffekt (i denne publikation kaldet generationseffekt) tager udgangspunkt i et begreb som er kendt fra demografien. Begrebet det refererer til, er fødselskohorte. Det handler med andre ord om, hvornår medlemmet er blevet født. I denne rapport opererer vi med tiårs-fødselskohorter pga. den tidsmæssige afstand mellem 1992- og 2002-undersøgelsen, som jo netop er ti år. Hvis udviklingen over tid i svarene på et givent værdispørgsmål er en kohorteeffekt, vil det betyde, at medlemmernes værdiforståelse er dannet i den tid, hvor de er født og opvokset. I tabellen kan der ses en konstant svarfordeling over tid på værdispørgsmål inden for den enkelte kohorte. Det betyder med andre ord, at værdier er noget,

medlemmerne danner i forbindelse med opvæksten, og at de forbliver stabile igennem medlemmets liv. Den første (fødsels)kohorte, vi i denne undersøgelse har mulighed for at følge, er gruppen af medlemmer, der er 20-29 år i 1992. Denne gruppe vil i 2002 være mellem 30-39 år. Det skal i denne forbindelse nævnes, at vi ikke har spurgt de samme medlemmer i 1992 og 2002. Vi kan derfor ikke se på mobilitet internt i den enkelte kohorte, men det er kun muligt at undersøge medlemmerne på et aggregeret niveau, nemlig som personer, der er født i samme tidsrum og derfor tilhører den samme kohorte. Den før-omtalte kohorte er født mellem 1963 og 1972. Vi taler om generationen, der var børn og unge i de glade 60'ere og oliekrisens 70'ere.

Alderseffekten er en anden forklaringsmåde, som adskiller sig fra generationseffekten ved, at den ikke giver sig udslag i, at medlemmet over tid svarer i overensstemmelse med kohorten, men derimod svarer medlemmet i overensstemmelse med den alder, som hun har på det givne undersøgelsestidspunkt. En alderseffekt vil i tabeller manifestere sig ved, at de enkelte aldersgrupper svarer i overensstemmelse med en tilsvarende aldersgruppe ti år tidligere. Denne effekt bygger på en idé om, at vær-

dier udvikler sig og følger medlemmets biologiske alder og dermed ikke er stabile over tid, som det var tilfældet med generationseffekten. Denne effekt tager i højere grad end generationseffekten højde for, at værdier skal forstås som et processuelt forhold og ikke en konstant. Dog kan det indvendes imod forståelsen af alderseffekten, at den er statistisk i den forstand, at alderseffekten bygger på en forståelse af, at alderen er uafhængig af den tidsperiode som personen lever i. Det er for så vidt ligegyldigt om personen er 50 år i 1992 eller 2002, men det kan jo være vidt forskellige forhold, der gør, at personerne i 1992 og 2002 inden for samme aldersgruppe svarer identisk på et givent værdispørgsmål. Den tredje og sidste forklaringsmåde bør tage højde for denne effekt, derfor skal vi nu se på periodeeffekten.

Periodeeffekten er en antagelse om, at ændringer i samfundet har indflydelse på den enkelte persons værdimæssige prioriteringer, uafhængig af alder og kohortetilørsforhold. Det kan fx være ændringer i økonomien, der ændrer personernes værdimæssige prioriteringer. Et eksempel kunne være oliekrisen i 70'erne, lavkonjunkturen i 80'erne og højkonjunkturen i slutningen af 90'erne. Periodeeffekter vil således gå på tværs af alders-

skel og kohorter. Ophæves de værdimæssige forandringer efter et stykke tid eller bliver periodeeffekter til permanente værdimæssige forandringer? De sidste spørgsmål er ikke mulige at forklare ud fra denne undersøgelse, da vi kun kan se forandringen i forhold til to målinger, og vi kan derfor ikke se om en periodeeffekt forsvinder. En periodeeffekt vil komme til udtryk

ved, at hverken en generationseffekt eller en alderseffekt kan findes i tabellerne.

De tre effekter er lette at adskille i teorien, i praksis er det derimod væsentligt vanskeligere, da flere effekter kan eksistere på samme tid. I analysen vil den primære effekt blive fremhævet, hvor en sådan kan findes i datamaterialet.

Bilag 2

Litteratur

Publikationsliste fra APL-projektet (Center for Arbejdsmarkedsforsknings projekt om Arbejdsliv og Politik set i et Lønmodtagerperspektiv):

Jørgensen, Henning, Morten Lassen, Jens Lind og Morten Madsen (1992a): Analyse- og hypotesegrundlag for forskningsprojektet »Arbejdsliv og politik set i et lønmodtagerperspektiv«. København: LO og CARMA, AUC, 1993. 141 sider. APL-rapport; nr. 1.

Jørgensen, Henning, Morten Lassen, Jens Lind og Morten Madsen (1992b): Medlemmer og meninger: Rapport over en spørgeskemaundersøgelse blandt medlemmer af LO-forbunden. København: LO og CARMA, AUC, 1992. 392, 23, 99 sider.

Bild, Tage, Henning Jørgensen, Morten Lassen og Morten Madsen (1993a): Sikke nogen typer: Rapport over en interviewundersøgelse blandt medlemmer af LO-forbundene. København: LO og CARMA, AUC, 1993. 208, 4 sider.

Bild, Tage, Henning Jørgensen, Morten Lassen og Morten Madsen (1993b): Fællesskab og forskelle: Sammenfatningsrapport fra APL-projektet. København: LO og CARMA, AUC, 1993. 160 sider.

Madsen, Morten: Demokrati og individualisering – Udfordringer til det organisationsinterne demokrati i fagforeninger set i et medlemsperspektiv. Ph.D.-afhandling fra Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, 1997. 251 sider.

LO's årsberetning 2001-2002. København: LO, 2002.

Statistisk årbog 2003. København: Danmarks Statistik, 2003.

Bilag 3

Tabeller og figurer

Tabel 1.1: Medlemmerne i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	17
Figur 1: Arbejdsstyrkens udvikling 1992-2002, fordelt på alder og køn (absolut)	18
Tabel 1.2: Medlemmernes uddannelsesniveau i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	19
Tabel 1.3: Medlemmernes arbejdsmarkedsstatus i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	22
Tabel 1.4: Medlemmernes branchetilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og gennemsnitsalder (pct.)	24
Tabel 1.5: Medlemmernes sektortilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	25
Tabel 1.6: Medlemmernes partitilhørsforhold i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	26
Tabel 2.1: Arbejdets betydning og indflydelse på hverdagen (pct.) . . .	30
Tabel 2.2: Problemer med at tage arbejdet med hjem, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	31
Tabel 2.3: Prioriteringen af arbejde kontra fritiden, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	33
Tabel 2.4: Parametre for arbejdets betydning (pct.)	34
Tabel 2.5: At arbejdet er interessant og spændende, fordelt på køn og alder (pct.)	35
Tabel 2.6: At lønnen er høj, fordelt på køn og alder (pct.)	36
Tabel 2.7: At jeg kan føle, at jeg laver et godt stykke arbejde, fordelt på køn og alder (pct.)	38

Tabel 2.8: At der er tryghed i ansættelsen, fordelt på køn og alder (pct.)	39
Tabel 2.9: At der er et godt kammeratskab på arbejdspladsen, fordelt på køn og alder (pct.)	41
Tabel 2.10: At arbejdsmiljøet er i orden, fordelt på køn og alder (pct.)	42
Tabel 2.11: At arbejdet ligger tæt ved min bopæl, fordelt på køn og alder (pct.)	43
Tabel 2.12: At jeg selv kan bestemme arbejdstiden, fordelt på køn og alder (pct.)	44
Tabel 2.13: At der er gode muligheder for efteruddannelse, fordelt på køn og alder (pct.)	46
Tabel 2.14: At ledelsen viser forståelse og respekt for de ansatte, fordelt på køn og alder (pct.)	47
Tabel 2.15: Jeg er bange for at blive arbejdsløs, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	49
Tabel 2.16: Jeg er bange for at mine kvalifikationer ikke slår til, fordelt på køn og alder (pct.)	50
Tabel 3.1: Forholdet til ledelsen, fordelt på år (pct.)	54
Tabel 3.2: Forholdet til ledelsen – værdsættelse og hensynstagen, fordelt på køn og alder (pct.)	55
Tabel 3.3: Forholdet til ledelsen – gode udviklingsmuligheder, fordelt på køn og alder (pct.)	56
Tabel 3.4: Forholdet til ledelsen – effektivitet foran alle andre hensyn, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	57
Tabel 3.5: Medbestemmelse på arbejdspladsen, fordelt på køn, alder og sektor	59
Tabel 4.1: Fagbevægelsens nødvendighed (pct.)	65

Tabel 4.2: Fagbevægelsens nødvendighed, fordelt på køn og alder (pct.)	66
Tabel 4.3: Overordnede begrundelser for medlemskab (pct.)	68
Tabel 4.4: Pligt som begrundelse for fagforeningsmedlemskab, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	71
Tabel 4.5: Solidaritet som begrundelse for fagforenings- medlemskab, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	73
Tabel 4.6: Medlemskab begrundet med ønsket om personlig interessevaretagelse, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	75
Tabel 4.7: Medlemskab begrundet ud fra ønske om at kunne stå i en A-kasse, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	77
Tabel 4.8: Medlemskab begrundet ud fra et arbejdspladskrav, fordelt på køn, alder og sektor (pct.)	79
Tabel 4.9: Sammenhængen mellem individuelt og solidarisk begrundet medlemskab (pct.)	80
Tabel 4.10: Medlemsbegrundelser, fordelt på køn og alder (pct.)	82
Tabel 4.11: Deltagelse i faglige arrangementer inden for det sidste år, fordelt på køn, alder og typer af medlemskabsbegrundelser (pct.)	85
Tabel 4.12: Frekvensen i deltagelse i faglige arrangementer inden for det sidste år, fordelt på køn og alder (pct.)	89
Tabel 4.13: Fagforeningens vigtigste opgaver (pct.)	91
Tabel 4.14: Forbedre arbejdsmiljøet i 1992 og 2002, fordelt på køn og alder (pct.)	93
Tabel 4.15: Arbejde for større tryghed i ansættelsen, fordelt på køn og alder (pct.)	95
Tabel 4.16: Bekæmpe arbejdsløsheden, fordelt på køn og alder (pct.)	96
Tabel 4.17: Sikring af størst mulig løn for medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)	98

Tabel 4.18: Udligne lønforskelle mellem mænd og kvinder, fordelt på køn og alder (pct.)	100
Tabel 4.19: Forbedre uddannelses-, efteruddannelses- og omskolings-muligheder for medlemmerne, fordelt på køn, alder og uddannelse (pct.)	102
Tabel 4.20: Forbedre pensionsordninger for medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)	103
Tabel 4.21: Udligne lønforskelle mellem højt- og lavtlønnede, fordelt på køn og alder (pct.)	104
Tabel 4.22: Arbejde for medbestemmelse på arbejdspladsen, fordelt på køn og alder (pct.)	105
Tabel 4.23: Arbejde for et mere interessant og udviklende arbejde, fordelt på køn og alder (pct.)	107
Tabel 4.24: Yde personlig bistand til medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)	108
Tabel 4.25: Forkorte arbejdstiden, fordelt på køn og alder (pct.) . . .	110
Tabel 4.26: Fagbevægelsens rolle og politik (pct.)	113
Tabel 4.27: Fagbevægelsens indflydelse på samfundsudviklingen, fordelt på køn og alder (pct.)	115
Tabel 4.28: Fagforeningerne har for lidt at sige overfor arbejdsgiverne, fordelt på køn og alder (pct.)	116
Tabel 4.29: Fagforeningens politik ligner arbejdsgivernes politik alt for meget, fordelt på køn og alder (pct.)	117
Tabel 4.30: Fagbevægelsen er tit uenig med arbejdsgiverne, fordelt på køn og alder (pct.)	119
Tabel 4.31: Fagbevægelsens organisatoriske forhold (pct.)	121
Tabel 4.32: Forbindelse mellem fagbevægelsens ledere og medlemmerne, fordelt på køn og alder (pct.)	123

Tabel 4.33: Intern enighed vil styrke fagbevægelsen, fordelt på køn og alder (pct.)	125
Tabel 4.34: Mere lokal indflydelse, fordelt på køn og alder (pct.) . . .	126
Tabel 4.35: For lang afstand mellem arbejdsplads og forbund, fordelt på køn og alder (pct.)	127
Tabel 5.1: Medlemmernes syn på politiske målsætninger (pct.)	132
Tabel 5.2: Bekæmpelse af arbejdsløsheden, fordelt på køn og alder (pct.)	134
Tabel 5.3: Sikring af den økonomiske vækst, fordelt på køn og alder (pct.)	135
Tabel 5.4: Sikring af miljøet, fordelt på køn og alder (pct.)	137
Tabel 5.5: Reducering af forskellen mellem rig og fattig, fordelt på køn og alder (pct.)	138
Tabel 5.6: Syn på nogle af velfærdsstatens opgaver, fordelt på år (pct.)	139
Tabel 5.7: Udbygning af sundhedsvæsenet, fordelt på køn og alder (pct.)	141
Tabel 5.8: Forbedring af folkepensionen, fordelt på køn og alder (pct.)	142
Tabel 5.9: Mere offentlig støtte til kulturelle tilbud, fordelt på køn og alder (pct.)	143
Tabel 5.10: Begrænsning af offentlige børnepasningsordninger, fordelt på køn og alder (pct.)	144
Tabel 5.11: Begrænsning af offentlige transportsystem, fordelt på køn og alder (pct.)	146
Tabel 5.12: Medlemmernes syn på samfundets fremtidige udvikling, fordelt på år (pct.)	148
Tabel 5.13: Demokratiets udbredelse i samfundet, fordelt på køn og alder (pct.)	150

Tabel 5.14: Solidaritet mellem lønmodtagere, fordelt på køn og alder (pct.)	151
Tabel 5.15: Reduktion af forskellen mellem rig og fattig, fordelt på køn og alder (pct.)	153
Tabel 5.16: Forøgelse af lønmodtagernes realløn, fordelt på køn og alder (pct.)	155
Tabel 5.17: Højere livskvalitet for den enkelte, fordelt på køn og alder (pct.)	157
Tabel 5.18: Strengere krav til virksomhederne mht. miljøbeskyttelse, fordelt på køn og alder (pct.)	158
Tabel 5.19: Mere selvstændighed i jobbet, fordelt på køn og alder (pct.)	160
Tabel 5.20: Tradition og moral, fordelt på køn og alder (pct.)	161
Tabel 5.21: Ro og orden, fordelt på køn og alder (pct.)	163
Tabel 5.22: Større grad af pligtopfyldelse blandt lønmodtagerne, fordelt på køn og alder (pct.)	165
Tabel 5.23: Lønnen skal tilpasses efter indsats, fordelt på køn og alder (pct.)	166
Tabel 5.24: Ekstra indsats skal kunne betale sig, fordelt på køn og alder (pct.)	169
Tabel 5.25: Udbredelse af markedsmekanismerne, fordelt på køn og alder (pct.)	170
Tabel 5.26: Anerkendelse af de dygtige, fordelt på køn og alder (pct.)	172
Figur 6.1: Medlemmernes orientering	175
Tabel 6.1: Spørgsmål til indekskonstruktion	176
Figur 6.2: Medlemmernes fordeling på interessedimensionen i 1992 og i 2002	177

Figur 6.3: Medlemmernes fordeling på behovsdimensionen i 1992 og 2002	178
Figur 6.4: Medlemmernes orienteringer opdelt på fem kategorier (farver)	179
Figur 6.5: Udviklingen i medlemmernes orienteringer (pct.)	180
Tabel 6.2: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år (pct.)	181
Tabel 6.3: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år og køn (pct.)	181
Tabel 6.4: Medlemmernes orientering, fordelt på år og alder (pct.)	183
Tabel 6.5: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år og sektor (pct.)	185
Tabel 6.6: Fagbevægelsens nødvendighed, fordelt på år og orienteringer (pct.)	186
Tabel 6.7: Solidarisk medlemskabsbegrundelse, fordelt på år og orienteringer (pct.)	188
Tabel 6.8: Deltagelse i faglige aktiviteter, fordelt på år og orienteringer (pct.)	189
Tabel 6.9: Medlemmernes orienteringer, fordelt på år og partivalg (pct.)	191
Tabel 1: Svarprocent i 1992-undersøgelsen	202
Tabel 2: Svarprocent i 2002-undersøgelsen	202
Tabel 3: Stikprøvevurdering, fordelt på hovedorganisation i 2002-undersøgelsen	203
Tabel 4 Stikprøvevurdering for medlemmer af LO-forbund, fordelt på køn i 2002-undersøgelsen (antal, pct.)	204
Tabel 5: Stikprøvevurdering, fordelt på alder, sektortilhørsforhold og beskæftigelsessituation i 2002-undersøgelsen (pct.)	205

Landsorganisationen
i Danmark
Islands Brygge 32D
Postboks 340
2300 København S
Tlf. 3524 6000
Fax 3524 6300
www.lo.dk

LO-DOKUMENTATION 2005

LO-dokumentation er en skriftserie udgivet af LO.

LO-dokumentation indeholder dokumentation og analyser om fagbevægelsen, arbejdsmarkedet og samfundsforhold af betydning for fagbevægelsens udvikling og fremtid.

Med skriftserien ønsker LO at stimulere til diskussion og handling i de faglige organisationers forskellige led i forhold til udviklingen af fagbevægelsen.

Artiklerne i LO-dokumentation baserer sig på forskningsbaseret viden, der er indsamlet af eller rekvireret af LO.

ISSN: 1600-3411

ISBN 10: 87-7735-748-5

ISBN 13: 978-87-7735-748-8

LO varenr. 2139